

LUND UNIVERSITY

Det är rätt att fråga varför!
undersökningar om socialt arbete
Denvall, Verner

1990

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Denvall, V. (Red.) (1990). *Det är rätt att fråga varför! undersökningar om socialt arbete*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1990, Nr 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 1990, Nr 1). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

**MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN**

***DET ÄR RÄTT ATT
FRÅGA VARFÖR!***

***– undersökningar om
socialt arbete***

Red: Verner Denvall

1990:1

DET ÄR RÄTT ATT FRÅGA VARFÖR!

- undersökningar om socialt arbete

Till minnet av Heinz

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	5
Det är rätt att fråga varför	8
Kvinnor i kategoriboende	64
Hot och våld mot socialarbetare	99
Förvillelser	151
En novell	189

FÖRORD

I denna skrift får du ta del av fem uppsatser författade av elever från sistaterminskursen "Socialt förändringsarbete med inriktning mot planering". De publiceras framför allt för att de har någonting att säga oss läsare, men även för att i någon mån öppna undervisningen för insyn. Årligen skrivs vid socialhögskolan några hundratal uppsatser och projektrapporter som efter seminariebehandling göms undan i ett tyst hörn på skolans bibliotek. Åtskilliga av dessa förtjänar ett bättre öde!

I kursen har eleverna att prestera en uppsats för 5 poäng, d v s motsvarande fem veckors arbete. I detta uppmuntras kunskapssökande, frågvishet, problemsökande och vetgirighet. Eleverna kan göra en fältförlagd studie om ett upplevt socialt problem, en explorativ litteraturstudie eller välja sig själva som studieobjekt. Detta brukar resultera i uppgörelser med värderingar och moralsyn. Gemensamt gäller att insamla och bearbeta material samt att reflektera över nyvunnen kunskap.

Resultatet har blivit en högst ansevärd dokumentation av det sociala arbete liksom av kreativt kunskapssökande. På ett eftertryckligt sätt har det stått klart för oss lärare att förmågan att undersöka det givna (fakta) hos eleverna intimt hänger samman med vilken form av undervisning som bedrivs. Om delaktighet, ansvar och inflytande tillåts avspeglas detta i självständigt utförda arbeten. Kvalitén på dessa är således beroende av vilken form de produceras i och vilken grad av frihet som finns.

På samma sätt kan vi se hur det sociala arbetets praktik stelnar om inte socialarbetare uppmuntras att tänka efter och ifrågasätta de gängse lösningarna. Problemet är att när detta sker hotas

etablerade maktkonstellationer. Något som kräver personligt mod liksom goda teoretiska kunskaper inom området.

I den första uppsatsen **Det är rätt att fråga varför ... om lönearbete** av **Ann-Caroline Nyström, Peter Olsson och Katarina Wannberg** förs vi bryskt in i dessa existentiella frågor. Arbetar vi för att leva eller lever vi för vårt arbete? Författarna granskar våra grundvärden och vill diskutera hur och när mänskliga behov blir ekonomiska i arbetslivssammanhang. Som socialarbetare etableras vi snabbt som samhällets normbärare utan att ingående reflektera över varför detta sker och med vilka följder det innebär för oss själva och för våra klienter.

Denna insikt har däremot burit **Elisabet Bolander** fram till en sällsynt intensiv skildring av utanförskapets villkor i **Kvinnor i kategoriboende**. Hennes bilder av livet i ett kategorihus lämnar ingen oberörd och kvinnoödena talar direkt till oss i hennes intervjuer. De får oss att vilja utkräva hämnd. Men vems är ansvaret? Socialarbetarnas, politikernas?

Vi anar ett svar i det följande bidraget **Hot och våld mot socialarbetare** av **Mona Akintunde och Annica Persson**. I kölvattnet på det aktuella kravet att öka personalens säkerhet på socialkontoren dyker en annan fråga upp: Vem har störst rätt till skydd, klienten eller socialarbetaren? Vilken form av skydd skulle exempelvis krävas om socialarbetare D skulle komma som klient till socialbyrån i Storköping?!

Marie Hörling och **Anna Johansson** ger i **Förvillelser** en inblick i den förvirring som följer på en organisationsförändring. Vad blir slutligen sant, vems verklighetsbild kommer att få giltighet? Avsaknaden av klientperspektiv i utvärderingar kan bli ett sätt att bevara makten, att kunna behålla sina illusioner och att hindra förändring.

Slutligen; **En Novell** av **Helene Ehman**. Den får "själv visa vem den är" skriver författarinnan. Låt den göra det!

Socialhögskolan i Lund, mars 1990

Verner Denvall, kursföreståndare

Det är rätt att fråga varför

... om lönearbete

Ann-Caroline Nyström

Peter Olsson

Katarina Wannberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	10
INDIVIDUELLA UTGÅNGSPUNKTER	12
Utgångspunkt I	12
Utgångspunkt II	14
Utgångspunkt III	17
NÅGRA OLIKA SYNER PÅ ARBETET UNDER HISTORIENS GÅNG	20
LÖNEARBETETS FÖRESPRÅKARE	27
Det socialdemokratiska perspektivet	27
Det nyliberala perspektivet	32
Lönearbete och ekonomisk tillväxt som gemensam nämnare	36
EN KRITISK ANALYS AV LÖNEARBETET	38
LÖNEARBETET OCH DEN SOCIALA KONTROLLEN	47
AVSLUTNING	54
Avslutning I	54
Avslutning II	55
Avslutning III	58
LITTERATURFÖRTECKNING	61

FÖRORD

Projektet utgår från vårt gemensamma intresse:

Begreppet lönearbete

Det var vår minsta gemensamma nämnare. För att få fram ett fylligare och mera differentierat utgångsläge beslöt vi att skriva var sitt stycke och presentera våra individuella utgångspunkter. Med hjälp av dessa drog vi upp linjer för det fortsatta arbetet. Vi ville att projektet skulle ge olika bilder för att belysa lönearbetet och att dessa skulle ge oss en större kunskap i ämnet genom att sammanfogas till ett mönster.

Vi valde att göra ett helt teoretiskt arbete grundat på litteratur och diskussioner. Litteratur valde vi gemensamt efter intresse och en tanke om att hitta ett brett spektrum av bilder.

Vi har läst litteraturen och presenterat den för varandra och diskuterat innehållet. Vi har brutit olika perspektiv mot varandra och bestämt oss för vad som skall vara med i den slutliga sammanställningen och hur den skall se ut. Diskussionerna har varit livliga och konfliktfyllda vilket resulterat i låsningar. För att förklara hur vi ser på dessa låsningar skall vi berätta om den sydindiska apfällan, fritt efter Robert M Pirzigs bok "Zen och konsten att sköta en motorcykel". Fällan består av en urgröpt kokosnöt med ett litet hål i. Nöten binds fast vid ett stadigt föremål och man håller en näve riskorn i den. När apan stoppar in handen i hålet och greppar om riskornen så fastnar den. En knuten hand kommer inte ur. Enda möjligheten att komma loss är att omvärdera situationen och sätta frihet utan riskorn framför fångenskap med riskorn. Att vi blivit klara med projektet utan att känna oss fångna bevisar till viss del att vi klarat oss ur

fällan. Och förhoppningsvis har vi inte gått miste om alltför betydelsefulla korn.

Först presenterar vi alltså våra individuella utgångspunkter, sedan kommer fyra försök att sprida ljus över lönearbetet. En historisk tillbakablick, ett perspektiv med en positiv inställning, ett med en kritisk inställning och ett som koncentrerar sig på disciplineringen i lönearbetssamhället. Materialet kommer från olika författare som behandlar ämnet. Det är dock sorterat och presenterat efter "vårt eget huvud". Det innebär att det enda som kommer orört från källorna är citaten. Resten blir alltså vår version av de olika författarnas bidrag till ämnet. Slutligen skriver vi var sitt individuellt stycke där vi förhoppningsvis kan presentera några för oss själva nya tankar om lönearbetet.

Lunds socialhögskola juni 1988

Ann-Caroline Nyström

Peter Olsson

Katarina Wannberg

INDIVIDUELLA UTGÅNGSPUNKTER

"Var står jag idag?" eller "Varför jag valde att göra ett arbete om lönearbete"- Utgångspunkt I

Att jag har gett mig in i detta beror på intresse och engagemang. Jag suger i mig artiklar och annan litteratur i ämnet. Jag grubblar under joggingrundorna och argumenterar för mig själv i duschen efteråt. Jag kastar mig in i diskussioner när jag ser en chans att ta upp lönearbetet till granskning. Jag fyller en stor del av min tid med "lönearbetet" och trivs med det. Men jag arbetar inte för min försörjning.

- "Jag är kritisk till lönearbetet" sa jag vid det första handledningstillfället.
- "Vad menar du med kritisk?" frågade handledaren.
- "Tja ... svårt att uttrycka ..."
- "Men är du kritisk måste du ju förklara vad din kritik går ut på."

I det här läget läste det sig. Nu räckte det inte att säga att man var kritisk, man skulle utveckla det också.

- "Hm ... grundläggande ideologi ... genomsyrar samhället ... försörjning ... behov ... socialt innehåll ... produktivitet ... mening ..."

Nä ... jag försöker så här ...

Det tråkiga arbetet

Varför förödmjucar vi oss genom att gå till ett tråkigt arbete? Om vi nu inte får ut något annat än försörjningen av arbetet varför låter vi då inte en robot eller datamaskin sköta det i stället? Allt vi behöver göra är att skörda frukterna av teknikens under. Det finns så mycket annat vi kan göra medan maskinerna arbetar. Vi kan umgås med våra närmaste, knyta nya kontakter, spela fotboll, måla, lyssna på eller spela musik, älska, fiska, odla blommor eller passa grannens barn. Visst behöver vi arbeta för att kunna leva. Men varför göra det mer än nödvändigt? Låt oss arbeta det lilla vi behöver för att sedan kunna ägna oss åt saker vi tycker är intressanta och roliga.

Det onödiga arbetet

Det utförs en massa arbete i vårt land som inte är produktivt. Det utförs också en massa arbete som visserligen är produktivt men som med teknologins hjälp skulle kunna rationaliseras bort. Båda typerna är onödiga. De utförs alltså inte för att vi skall tjäna ihop till vår försörjning. Möjligtvis är det ett sätt att fördela pengar. Men det skulle vi faktiskt kunna göra på ett annat sätt. Den andra anledningen till att sådana här arbeten finns måste ligga i den sociala biten av arbetet d v s de behov ett arbete är tänkt att fylla som inte har med ekonomi att göra. Men även här skulle man väl kunna tänka sig andra sätt att fylla behoven. Kort sagt: Varför konstruera lönearbeten när vi skulle kunna ta pengarna och sedan bestämma hur vi vill fylla övriga behov?

Det tvingande arbetet

Lönearbete tvingar oss in i ett visst tidsmönster som för de flesta innebär arbete åtta timmar per dag, fem dagar per vecka, 48 veckor per år, 45 år per liv. En del människor har privilegiet att inte behöva följa tidsmönstret och en del gör bedömningen att dom klarar sig med en mindre arbetsinsats. Den sista gruppen ses

inte med blida ögon av alla, ty genom att stanna hemma minskar dom konsumtionskraften som i sin tur innebär att produktionen hålls tillbaka, vilket i sin tur ses som ett hot mot den fulla sysselsättningen i form av lönearbete.

Vi tvingas också att anta ett visst socialt mönster. Vi lämnar barnen på dagis - jobbar - hämtar barnen - umgås med familjen. Får vi sedan någon tid över hälsar vi kanske på hos mormor på hemmet. Kanske har vi tid till en hobby. Kanske får något stryka på foten. Jag påstår inte att detta måste vara ett dåligt liv. Men de flesta människor ser inget alternativ! Och skulle vi välja en annan väg, t ex att ta hand om våra barn själva, då hotas ju sysselsättningen för de människor som producerar barnomsorg.

Vi tvingas också att konsumera mer och mer för att säkra den ekonomiska tillväxten. Inte bara omsorg, t ex i form av dagisplatser, utan också rent materiella saker. Som tur är finns det en grupp lönearbetare som ställer upp och jobbar på helgerna så att vi kan göra oss av med det vi har kvar efter veckans arbete. Varuhuset har alltid öppet. Ju mer vi sysselsätter oss med lönearbete, desto mer tvingas vi att konsumera både under tiden vi arbetar och på vår lediga tid.

Sammanfattning

Lönearbetet som företeelse, både sak och värde, är grundläggande för vår samhällsstruktur. Det sociala arbetet är ytterst garanten för lönearbetets upprätthållande. Vill man förändra det sociala arbetet måste man granska lönearbetet.

Arbetet, en möjlighet eller ett hinder? - Utgångspunkt II

Min utgångspunkt är att arbetet (det man brukar kalla lönearbete) har olika funktioner beroende på i vilken situation individen befinner sig i och vilka värderingar han har. En grov indelning av detta tänker jag mig ungefär så här:

De nöjda och anpassade: De icke-ifrågasättande som i sitt arbete inte framför allt ser ett sätt att komma in i samhällsgemenskapen, de är redan inlemmade, utan ser till möjligheten att via lönen förverkliga sina ambitioner utanför arbetssituationen. Ofta har man själv aktivt valt sitt yrke. Det råder en godtagbar balans mellan arbetsuppgifter och tillfredsställelse.

De plikttrogna: Kanske framför allt många äldre som har byggt upp en stor del av sitt liv kring arbetsplats och arbetskamrater. Man tycker att man ska göra rätt för sig och vill inte ligga andra till last.

De gemenskapssökande: Människor med dåligt socialt nätverk utanför arbetsplatsen. Arbetet är en väg till kontakt med andra. Målet med arbetet är så att säga en anpassning till samhället, antingen det gäller gemenskap med människor eller möjlighet att få en godtagbar materiell standard.

De tvingade: Många är yngre utan försörjningsböroda gentemot andra. Man har många aktiviteter vid sidan om arbetet, där man också har en social trygghet. Arbetet blir mer ett hinder än en möjlighet för kreativiteten. Man skulle gärna vilja arbeta med sitt "alternativ" om det hade gått att försörja sig på. Man är beredd, i varje fall för en tid, att göra sig mindre beroende av statusprylar och höjd levnadsstandard till förmån för att få syssla med det man själv väljer som meningsfullt arbete. Denna grupp kan ibland uppfattas av de andra som avvikande, bohemisk eller slö.

Jag utgår från att vi inom den närmaste framtiden kommer att ha en arbetslöshet lika stor som nu eller kanske större. Vad göra då när en "tvingad" kommer till socialbyrån för att söka bidrag till sin försörjning?

Förmodligen placeras han ut på en ledig tjänst om det finns, annars ett beredskapsarbete eller en yrkesinriktad utbildning. Dessa åtgärder görs från socialbyråns sida dels med tanken att arbetet fyller ett viktigt behov för honom (med andra ord den

aspekt jag menar finns hos de "gemenskapssökande") och dels att utan en av samhällsmakten godkänd sysselsättning utdelas inga bidrag, inte ens socialbidrag.

Samtidigt går människor bland de "gemenskapssökande" utan arbete. Min undran är nu om det kanske är resursslöseri och/eller inhumant att de "tvingade" inte har möjlighet att ta tillvara sina alternativa arbeten även om de inte är säljbara på den nuvarande marknaden och att de därför inte kan försörja sig helt utan bidrag från samhället.

Det jag ifrågasätter är alltså synen att vissa "artificiella" former av arbete är kvalificerande för försörjningsbidrag, t ex ungdomslag, beredskapsarbete och andra av samhället organiserade och kontrollerbara åtgärder, men inte andra, inte de som faller utanför denna ram.

Begreppet arbete blir då en definitionsfråga och den som bestämmer om en sysselsättning är arbete eller bara just sysselsättning är myndigheten.

Om man godtar min uppdelning av arbetets funktioner enligt ovanstående, så är min uppfattning att den nuvarande sysselsättningspolitiken endast utgår från de behov den "gemenskapssökande" har. Handlingsalternativ för de "tvingade" finns inte.

En fråga jag nu spontant ställer mig är om den sociala klass-tillhörigheten spelar roll. Är det kanske endast välutbildade och redan materiellt tryggade människor som har råd och möjlighet att tillåta sig gå utanför ramarna och resonera som de "tvingade"? Är det så att om man tillhör dem som inte har sin materiella grund tryggad och blir arbetslös så har man lättare att hamna utanför den samhälleliga gemenskapen?

Förmodligen håller de "plikttrogna" på att försvinna mer och mer. Jag kan tänka mig att klyftan mellan de "gemenskapssökande" och de "tvingade" kommer att öka. Om det stämmer så blir tolkningen av parollen "rätten till arbete" väldigt dubbel för mig. Betyder den samtidigt "skyldigheten till arbete"?

Jag har förväntningar på att under projektets gång finna olika modeller på hur andra handskas med den här problematiken, för att själv komma en bit på väg i mitt ställningstagande.

Skulle det vara möjligt t ex att ur ett rent samhällsekonomiskt perspektiv förändra vår nuvarande arbetsmarknadspolitik och i så fall hur?

Hur kan man se på konflikten mellan individens intresse och kollektivets/samhällets?

Jag tror att arbetslivets krav på kategorisering och effektivitet har ökat så mycket att allt fler människor inte längre förmår att eller helt enkelt inte vill motsvara dem. Samtidigt ligger det, som sagt, givetvis ett värde i att ha ett arbete.

Men hur ställer jag mig till att "villkora" ett socialbidrag med arbete på t ex Strumpan eller Abbas fiskindustri?

Skulle målet för vår arbetsmarknadspolitik kunna vara full och fritt vald sysselsättning, eller är det en utopisk tanke?

Funderingar kring samhällets rehabilitering - Utgångspunkt III

I mitt tidigare yrkesverksamma liv inom försäkringskassan och under min praktik på sjukhus har jag kommit i kontakt med hur samhället på olika sätt försöker rehabilitera människor. Människor som är eller har varit sjuka. Det är då inte bara de som av ohälsa har fått sin levnadsförmåga eller sina levnadsfunktioner begränsade som kategoriseras som sjuka. Under rubriceringen döljer sig också de som p g a sociala skäl, konjunktursvackor eller strukturförändringar har glidit ur arbetsmarknaden.

Begreppet rehabilitering underförstår att något skall återupprättas. En förmåga eller en funktion som av olika skäl har försämrats ska bringas tillbaka. Att rehabilitera en människa borde betyda att hon ges den hjälp hon behöver för att hon utifrån sina egna referensramar tycker sig leva ett fullödigt och meningsfullt liv - förmågan att leva upprättas.

När jag tänker tillbaka på hur de organisationer som jag har erfarenhet av arbetar med sin uppgift frapperas jag av hur ensidigt man i det praktiska arbetet försöker anpassa människor till att klara arbetsmarknadens/produktionsapparatusens villkor - med monotona arbeten, ensidiga arbetsställningar, stress eller dåliga psykosociala miljöer. Den enda måttstocken för om en rehabilitering kan anses lyckad är om man lyckas få tillbaka den sjuke till arbetsmarknaden eller inte. I praktiken är det endast förmågan att arbeta som är intressant.

Är det inte möjligt att få in individen i ett arbete på den öppna marknaden har samhället en hel "degraderingskarriär" att erbjuda med arbetsträning, arbetsmarknadsutbildning, beredskapsarbete eller arbete i skyddad verkstad. När slutligen allt hopp anses ute har den sjuke "kvalificerat" sig till förtidspension.

Processen fram till förtidspension är för den som ur samhällets ögon borde ha något att ge lång och förödmjukande medan den för dem som ur samhällets ögon är passé går nog så lättvindigt. De människor som kommit så långt som till förtidspensionering är i regel grundligt tilltufsade. Är stämpeln "ej användbar på arbetsmarknaden" väl satt är heller inte mer vård, hjälp eller intresse att vänta. De lämnas åt sitt öde.

Mina reflektioner kring detta är hur fixerat hela vårt försäkringssystem är kring lönearbete och hur oreflekterat (?) samhället tillmötesgår näringslivet med en syn på arbetstagarna som en slit och släng-vara. (Genom att sjukförsäkringen går genom det allmänna behöver de arbetsgivare som har dåliga arbetsmiljöer inte ens stå för de kostnader som deras produktion åsamkar deras arbetstagare. Skulle arbetstagarna vara försäkrade i privata försäkringsbolag skulle premierna bli dyra för de företag som har skadliga arbetsmiljöer.) Vi måste alla anpassas till de behov som arbetsmarknaden har för tillfället. Ibland hör man t o m röster att även den grundläggande utbildningen borde vara mer yrkesinriktad och marknadsanpassad.

Även när jag har jobbat som socialsekreterare har jag ställt som villkor för den bidragssökande att han söker och tar de arbeten som finns, vilka de än vara månne. Som socialbidragstagare måste man finna sig i att fylla luckor som blir över - de som ingen annan vill ha.

Detta projektet är för mig ett sätt att komma till klara med vilka värderingar som finns i vårt samhälle kring lönearbete. Är det en rättighet eller en skyldighet att arbeta? Är upprätthållandet av arbetsmoralen som den kommer till uttryck i sjukförsäkring och socialbidragsärenden nödvändig för vårt lands välfärd? Måste de som väljer att ställa sig utanför lönearbetet därför att de t ex hellre vill bo kvar i sin egen bygd eller att de vill sköta sina barn/föräldrar straffas? Är det vi som socialarbetare/ försäkringshandläggare/kuratorer som är satta att bevaka rättvisan - att ingen kommer undan för billigt?

Naturligtvis tror jag inte att jag kommer att få ett svar på alla mina frågor genom att vi under några korta veckor sysslar med lönearbete som projekt. Det viktigaste med projektet för mig är att jag gör upp med mina egna värderingar. Detta eftersom att jag tror att det i slutändan ofta är vårt sätt, som socialarbetare/ försäkringshandläggare/kurator, att föra fram eller bedöma en annan människas levnadsförhållanden som avgör vilken hjälp eller behandling hon kommer att få, oberoende av vad som står i socialförsäkringslagar eller socialbidragsregler. Som socialarbetare måste vi vara medvetna om vad det är vi egentligen försöker göra med människor.

NÅGRA OLIKA SYNER PÅ ARBETE UNDER HISTORIENS GÅNG

Vi börjar med att mycket kortfattat och fragmentariskt ta en titt på hur synen på arbete har förändrats under tidens gång. Vi har utgått från en enda bok om arbetets historia, "Arbetets frihet och förnedring" av Jan Karlsson och kompletterar avsnittet om Weber med just Weber, vem annars.

Det är naturligtvis möjligt att det karlssonska perspektivet motsäges av andra historiker. Trots det väljer vi denna metod för att dels inte fastna i historikernas problem som t ex källkritik och dels för att Karlsson redovisar sin utgångspunkt: "Att arbetet är människans potentiellt frigörande aktivitet".

Slaveri

Tankegången att arbete och frihet är två oförenliga begrepp kan spåras ända tillbaka till det antika Grekland och Rom. Medborgarna i det antika samhället levde på en inkomst de inte själva förvärvat och såg med förakt på allt manuellt arbete. Detta slags arbete ansågs endast passande för barbarer och slavar. Man använde sig av slavar i så stor utsträckning man kunde, de sattes t o m in på ansvariga och kvalificerade administrativa uppgifter. Arkimedes t ex skändes så över sin praktiska verksamhet som ingenjör och uppfinnare att han bara lämnade efter sig ett enda arbete om mekanik; han föredrog matematisk teori.

Denna negativa idétradition dominerade senare delen av antiken och nådde allt större befolkningsskikt. Detta ses ibland som en av huvudorsakerna till romarrikets undergång.

Livegenskap

Under feodalismen kunde man skönja en positiv underström av synen på arbetet. I t ex klostren fördes intellektuellt och manuellt arbete samman till en form av gudsdyrkan, ett sätt att tjäna Gud. Fast kyrkan var ju själv en stor slavägare eftersom den var Europas största ägare av feodal jord, så den positiva underströmmen påverkade inte samhällsutvecklingen i nämnvärd grad.

Dock hade de livegna under feodalismen en annan ställning än antikens slavar. Å ena sidan hade de rätt till ett visst område jord för sin försörjning men å andra sidan fick de inte flytta därifrån. I gengäld fick den livegne beskydd av sin feodalherre. Jämfört med antikens slavar medförde feodalismen en teknisk och ekonomisk utveckling som utmynnade i nya produktionsförhållanden. Man skiftade jordar, man fick bättre jordbruksteknik o s v vilket ledde till en mängd kooperativa sammanslutningar. Trots denna förbättring förblev ändå de livegnas plikter gentemot godsherren både skiftande och omfattande.

Samhällsbilden, förmedlad av den katolska kyrkan, gick ut på att samhället var skapat av Gud till en harmonisk enhet. Det var en förhävelse mot Gud att försöka förändra den sociala position man en gång fått. Folket delades in i tre klasser med var sin uppgift: Prästerna skulle bedja, adeln sköta försvaret och resten av befolkningen arbeta, "förse de högre klasserna med guld, livsmedel och kläder", enligt den franske biskopen Adalberon av Laon.

Vid 1200-talets mitt, efter kriser och bonderevolter, kom en nygammal syn på arbetet. Kyrkans filosofi närmade sig Aristoteles igen, bl a med Thomas av Aquino i spetsen. Han menade att om man kunde skaffa sig sin försörjning på annat sätt än genom kroppsarbete så var det acceptabelt, bara sättet var godkänt av kyrkan. Exploateringen av de livegna var ett sådant godkänt sätt. Precis som Aristoteles hyllade Thomas det spekulativa och begründande tänkandet, fast nu med en kristen underton. Det aktiva livet,

arbetet, framställdes som slaveri och var av godo endast i så måtto att det kunde disponeras för det kontemplativa livet, friheten.

Välsignelse och disciplin

Under 1500-talet började en kapitalistisk riktning kunna ses i den ekonomiska utvecklingen. Nya religiösa sekters ideologier om asketism kom att få betydelse för och befrämja den fortsatta industriella utvecklingen.

Webers analys av utvecklingen visar att den protestantiska och då kanske framför allt den kalvinistiska synen på arbete inte hade mycket att göra med arbetsglädje eller självförverkligande. Den var i stället asketisk och uppmanade till hård och sträng arbetsmoral och disciplin. Den protestantiska etiken kom att spela en stor roll som grund för en speciell arbetsmoral som passade lönearbetet. Det var ju ett mycket stort problem i samband med industrialiseringen att få människor att underkasta sig det kapitalistiska lönearbetets krav.

Lönearbetaren står fri från alla de bindningar till en herre som fanns under antiken och feodalismen. Hans frihet består i egenomslöshet i relation till arbetet och hans arbetskraft blir den vara han säljer, precis som vilken annan vara som helst på den ekonomiska marknaden.

Weber ville visa att protestantismen var den enda religion vars etik främjat denna rationaliseringsprocess och därmed främjat lönearbetets framväxt. Österländska och antika religioners synsätt har i stället hämmat en sådan utveckling.

Ett av de viktigaste elementen i den kapitalistiska andan är den rationella livsföringen på grundval av idén om yrket och kallet. Detta kan härledas ur den protestantiska etiken.

Prästerskapet hade ett ofantligt stort inflytande på människors levnadssätt under 1500- och 1600-talen. Det väntade livet hinders betydde mera än det jordiska livet. Eftersom de utvalda inte till det yttre skilde sig från de fördömda sågs det som en

plikt att betrakta sig själv som utvald och avvisa varje tvivel. Man så att säga skapade sig själv visshet om sin frälsning. Detta skedde genom en systematisk självkontroll som i varje ögonblick stod inför alternativen utvald eller fördömd. Detta ledde till en konsekvent asketisk livsföring i motsats till katolicismens synd o s v. Människans samvetsgrannhet blev en bekräftelse på hennes tillstånd i nåden och Gud krävde inte bara arbete i sig utan också ett rationellt arbete i ett yrke. Det var det aktiva handlandet som tjänade till att föröka Guds ära, inte det ro-givande och njutningsfulla livet. Detta gjorde också att tids-spillan sågs som en av de allvarligaste synderna. Det sågs som moraliskt förkastligt att slösa tid på sällskapsliv, att idka sexuellt umgänge om det inte var i barnalstringssyfte o s v. T o m att sova mer än sex till åtta timmar var syndigt, eftersom varje förlorad timmes arbete också var förlorad för arbete åt Guds ära. Att känna leda inför att arbeta var ett symptom på brister i nåden. Att arbeta hårt blev alltså ett sätt att undkomma tvivlen. Men även arbetet i sig var ett av Guds uppsatta mål. Paulus ord gällde alla:

"Den som inte vill arbeta han skall heller inte äta."

Inte ens den rike skulle äta utan att arbeta. Man fick inte vila på sina lagrar. Men vad gjorde då den enskilda människan med de pengar den tjänat på sitt hårda arbete? De fick ju inte konsumeras, åtminstone inte mer än till det absolut nödvändigaste. Den enkla livsföringen ledde till kapitalbildning och en benägenhet till kapitalackumulation. Så länge man höll sig inom gränsen för det formella korrekta kunde man följa sina ekonomiska intressen och samtidigt känna att det var ens plikt mot Gud och att handlingen var välsignad av Gud. Det var fritt fram att investera sina pengar för att de skulle växa.

Eftersom indelningen av människor i stånd och yrken var en återspeglning av Guds vilja så sågs troget arbete, även för låga löner, som något eftersträvansvärt. Detta legaliserade också exploateringen av denna arbetsvillighet eftersom man kunde tolka

företagarens penningförvärv som ett kall. En specifik borgerlig ekonomisk etik hade uppstått.

Lönearbete för materiell standard

I modern tid då Gud inte längre kan användas som källa för god arbetsmoral har man försökt finna en ersättande drivkraft. F W Taylor utarbetade i början av 1900-talet det s k taylorssystemet, som betonade effektivitet och uppdelning av arbetsuppgifterna. Kontrollstrukturen i företagen gjordes hierarkisk och enhetlig. Arbetsuppgifterna som krävde planering och omdöme avskildes från den direkta produktionen, vilket ledde till att arbetsuppgifterna där kom att ge liten handlingsfrihet för arbetaren. Det krävdes inte längre något speciellt stort ansvar eller omdöme av honom och det gjorde att han blev lätt utbytbar. Drivkraften för arbetsmoralen blev materiell och Taylor menade att "den vanlige arbetaren måste kunna mäta vad han åstadkommit och klart se sin belöning vid varje dags slut om han ska göra sitt bästa".

Under en SAF-kongress i slutet av 70-talet diskuterade Karl-Olof Faxén arbetets motivation idag:

"Allteftersom lönerna för olika slags arbeten blir alltmer lika och allteftersom staten svarar för en försörjning av icke arbetande på samma nivå som för de arbetande, reduceras det stöd som lönestrukturen ger till det övriga sociala systemet på arbetsplatserna. Motivationen att arbeta minskas ... När de flesta lärt sig att basera sin identitet på annat sätt än arbetarrollen, återstår för samhället inget annat än utomordentligt starka incitament för att återställa arbetsmotivation och arbetsmoral."

Det räcker alltså inte att locka med höga löner längre. Rädslan har försvunnit att stå helt utan försörjning eftersom man vet att staten garanterar åtminstone en minimiförsörjning.

Lönearbete för social gemenskap

Som ett komplement till scientific management-skolan, som taylorismen utvecklades till, kan man se human relation-skolan, vilken tog fasta på arbetsplatsens sociala systems betydelse. Om man definierar scientific managements synsätt som mekaniskt och som går ut på att varje individ handlar rationellt efter eget intresse, så kan man säga att human relations mera betonar att individen inte kan ses isolerad eftersom hon är en social varelse som agerar i egenskap av medlem i olika grupper.

Human relations fokuserar på attityderna till arbetet som finns i de olika formella grupperna på företagen. Man vill genom att bland arbetstagarna skapa en positiv syn på och en identifikation med företaget utnyttja de sociala drivkrafterna för arbetet. Genom att kombinera dessa drivkrafter, materiella och sociala, kan arbetsgivaren bygga in en god arbetsmoral och arbetsmotivation i sin organisation. Han kan t ex ha en arbetsorganisation byggd på självstyrande grupper, arbetsrotation där man turas om att ha olika arbetsuppgifter eller arbetsutvidgning där arbetsuppgifterna slås samman. Man kan alltså på så sätt byta ut en drivkraft mot en annan; rädslan att stå utan försörjning mot kärlek till företaget.

Den sociotekniska arbetsorganisationen, d v s scientific management och human relations systematiskt kombinerade, tycks blir allt vanligare i Sverige. Den förordas av bl a SAF. Den har nackdelen, eller kanske fördelen ?!, att dess konsekvens av arbetsuppdelning i små isolerade produktionsgrupper blir en minskad kollektiv styrka och enighet bland arbetstagarna och gör att intresset för facket förmodligen försvagas.

Så här tänkte sig H G Wells ett besök i ett månsamhälle, som i hans science fiction-berättelse är uppbyggt på en robotprincip (ordet robota är förresten av samma ursprung som vårt ord arbete): "På månen ... vet varje medborgare sin plats. Han föds till denna plats och den utspekulerade tuktan av träning, utbildning och kirurgi han undgår lämpar honom till sist så totalt

till den att han varken har tankar på eller organ för någonting alls utanför den ... Så kommer han också att älska sitt arbete och utför i fullkomlig lycka den plikt, som berättigar hans liv." " ... nyligen kom jag på några unga seleniter (måninvånare) som var inspärrade i krukor, så att endast lemmarna stack ut. Deras kroppar pressades ihop för att de skulle bli maskinister av något speciellt slag. I detta långt drivna system av uppfostran med tekniska hjälpmedel stimulerades armarnas tillväxt med retmedel och specialnäring som tillfördes genom insprutning, medan kroppens övriga delar hämmades i sin utveckling ... Denna stackars handtentakel som stack ut ur krukans föreföll mig uttrycka en kraftlös klagan över spolierade möjligheter. Synen förföljer mig fortfarande, trots att det naturligtvis sist och slutligen är en fråga om ett humanare tillvägagångssätt än vårt jordiska att först låta barnen växa upp till mänskliga varelser för att sedan med våld stöpa om dem till robotar i samhällsmaskineriet."

LÖNARBETETS FÖRESPRÅKARE

Det socialdemokratiska perspektivet

I Keynes anda

Ernst Wigforss' polemiska pamflett "Har vi råd att arbeta?" skrevs i början av 1930-talet då Sverige hade en arbetslöshet runt 30 %. Enligt den traditionella ekonomiska skolan skulle man spara sig ur krisen, det var den gängse uppfattningen då. Mot resonemanget att, "undergivet säga till varandra inför den växande arbetslösheten att man är för fattig att arbeta" ansluter han sig till Keyenes ekonomiska teori.

Wigforss menade att två borgerliga dygdeläror var "arbete" och "sparsamhet". Att dessa dygder skulle kunna komma i konflikt med varandra hade varit en orimlig tanke. Men sparsamhet kunde ses som arbetsamhetens svåraste fiende.

Arbetslösheten innebar försakelse och lidande för de arbetslösa och deras familjer; arbetskraft och naturtillgångar utnyttjades inte maximalt och produktiva anläggningar togs inte i bruk. Arbetslöshetens omfattning var ett mått på samhällets ekonomiska kris/förlust.

Sparsamhetsidealet ledde fram till att arbete blev en lyxvara. Eftersom det var just företagsamheten som under kristiden var lamslagen, betydde inte sparat kapital automatiskt nyinvesteringar. Ett intensivt sparande skulle i stället drabba producenterna och därmed skulle arbetslösheten blir ännu större.

Wigforss såg det som naturligt att samhället via facket, kommunen eller staten, stod för ett arbetslöshetsunderstöd till de drabbade, "för såvitt vi hålla oss till så pass civiliserade samhällen att den arbetslöse och hans familj inte lämnas att svälta ihjäl, då hans egna besparingar tagit slut". Han menade samtidigt

att det enda för samhället lönande borde då vara att dra nytta av den arbetslöse, vars arbetsförmåga ju ändå skulle hållas vid makt, genom att sätta honom i offentligt/allmänt arbete. Med andra ord tog samhället ett ansvar för den arbetslöse, så var det en rimlig tanke att man också försökte få honom att bidra till ökad produktion. Förutom tillfredsställelsen det kunde bereda att veta att man var medlem i ett civiliserat samhälle, som gav alla rätt att genom arbete skaffa sig en anständig försörjning, undvek man dessutom de rent ekonomiska skadorna av att låta människor leva i umbäranden, som gjorde dem mindre arbetsdugliga i framtiden. Skulle det vara så att samhället inte hade behov av att låta alla arbeta, så borde arbetena delas jämnare på alla liksom ledighet och inkomst. Ledigheten kunde man alltså kosta på sig p g a att samhället utvecklat och utnyttjat de produktiva krafterna som givit ökad avlastning av arbetet, inte genom att samhället p g a sparsamhet inte skulle ha råd att ge alla arbete.

Wigforss menade att "människan skall vara herre över sina produktionsverktyg och icke deras slav". Därför hade alla medborgare rätt till arbete och samhällets organ skulle organiseras så att de kunde bestämma över arbetstillfällena. För att kunna ha denna kontroll över det ekonomiska livet borde samhället ha makten över produktionsmedlen, kapitalet och kapitalets förvaltning. Ett steg mot detta var de offentliga arbetena. Målet Wigforss ville sträva efter var den verkligt ekonomiska friheten för människorna.

Dagens resonemang att den ökade arbetslösheten beror på ny avancerad teknik är, enligt Göte Bernhardsson (sekreterare i den statliga sysselsättningsutredningen), en dimridå för att slippa diskutera hur ekonomin fungerar och för att slippa ta ställning till hur det ekonomiska systemet bör utformas i framtiden. Man undviker de grundläggande politiska problemen.

Liksom Wigforss menar Bernhardsson att vi har förutsättningar att ytterligare öka efterfrågan på produktionen, inte minst i ett internationellt perspektiv har vi långt kvar tills vi nått taket för vår konsumtion. Det finns fortfarande väsentliga behov att producera för i världen. Inte heller har vi nått taket för

behovet av offentlig service, t ex barnomsorg, åldringvård och utbildning behöver byggas ut.

Bernhardsson vill slå fast att arbetslöshet inte är gratis för ett samhälle. Kostnaderna för arbetskraften i välfärdssamhället är, sett ur den offentliga ekonomins synvinkel, en fast kostnad, vilket gör att en nedskärning av antalet offentliganställda inte i egentlig mening innebär en besparing för samhällets utgifter.

Sysselsättningsutredningens slutbetänkande från 1979 fullföljer traditionen från Wigforss. Utredningens förslag, som hade bred politisk förankring, menar bl a följande:

"Sysselsättningspolitiken syftar ytterst till att bättre tillvarata arbetsförmågan hos varje enskild individ. På så sätt kan våra gemensamma tillgångar öka samtidigt som välfärden ökar när flera får möjlighet att delta i en arbetsgemenskap. Sysselsättningsplaneringen ska vara ett stöd för att föra in andra mål på arbetsmarknaden än de som är styrande i marknadsekonomin."

Arbete åt alla och en offentlig sektor

Ernst Wigforss var en av förgrundsfigurerna i den svenska 1900-talspolitiken och den reformistiska arbetarrörelsen strategi har sedan hans tid varit att skapa en ekonomisk tillväxt som upprätthåller en hög sysselsättning och som medger utrymme för en stigande levnadsstandard och sociala reformer.

Den offentliga sektorn har bytts ut till att bli världens största, ungefär hälften av jobben i Sverige finns inom den. Styrkan i den offentliga sektorn är, menar bl a LO, dess konsekventa knytning till rätten till arbete, utjämning och klasslöshet. "Arbete åt alla" innebär en ambition att med utbildning, flyttbidrag och direkta insatser på arbetsplatser se till att människorna finns i arbete. Man menar att den offentliga sektorn också har den fördelen att den kan förenas med en marknadsekonomi och även få den att fungera effektivare, d v s så att tillväxten och full sysselsättning kan förenas med ekonomisk balans och låg inflation. Ser man den offentliga sektorn i ett internationellt perspektiv, så är den ganska självständig jämfört med andra delar av samhällsekonomin, som är mer internationellt beroende. I den offentliga sektorn bestämmer medborgarna själva, de betalar sina skatter och kan själva avgöra hur resurserna ska användas, i stället för att det är marknadskrafter, internationellt beroende och andra tvingande nödvändigheter som bestämmer.

Sedan mitten av 1970-talet har den svenska industrins konkurrenskraft kraftigt förändrats. Industriproduktionen - som varit motorn i Sveriges ekonomiska tillväxt - kom i kris och industrins investeringar halverades. Mellan 1976 och 1982 försvann över 150 000 industrijobb. Till detta kan läggas ett ökat budgetunderskott, en stor utlandsskuld samt växande arbetslöshet och hög inflation, d v s stagflation.

Efter valet 1982 började SAP arbeta efter "den tredje vägens" politik. Man vill få en ny snabb industriell tillväxt för att kunna få ökad sysselsättning och bättre balans i ekonomin. Detta ska inte ske med hjälp av utifrån lånade pengar utan i stället

ska produktions- och sysselsättningskrafterna hämtas ur exporten och investeringarna. På så vis kan man också minska skuldbördan till utlandet. Man vill alltså bekämpa arbetslösheten samtidigt som inflationen ska pressas ner (i vissa länder har man gjort tvärtom, man har valt en ökad arbetslöshet för att nå inflationsminskning). Målet är med andra ord att både arbeta och spara sig ur krisen genom att vinsterna i industrin ska få öka och konsumtionen hållas tillbaka. Den ekonomiska politiken omfattar en rad fördelningspolitiska ingrepp, så att alla efter förmåga ska vara med och dela på uppoffringarna. I SAPs valprogram från 1982 läser man:

" ... Det betyder att den ekonomiska politiken åter kan inriktas på höjd levnadsstandard och nya kostnadskrävande reformer inom samhällssektorn först sedan de grundläggande ekonomiska förutsättningarna skapats för höjd standard och ökad välfärd. Det kan också uttryckas så, att anspråken på förbättrade levnadsvillkor och nya samhällsinsatser får stå tillbaka för den helt nödvändiga uppgiften att undanröja det hot mot vårt ekonomiska oberoende och den fulla sysselsättningen som underskotten, utlandsupplåningen och inflationen utgör."

För att nå målet och få ett dynamiskt näringsliv krävs ju bl a tillgång till rörlig arbetskraft. Kjell-Olof Feldt kan t ex tänka sig att ge 100 000 kronor i flyttningsbidrag i stället för dagens belopp, som han tycker är för lågt för att ge någon effekt. Han påpekar dock att det inte är frågan om en ny "flyttlasspolitik" men kritiserar samtidigt de enskilda kommuner som motsätter sig varenda flyttning av sina invånare och som menar att alla ska få bo kvar som så önskar och att denna politik ska betalas via skattemedel. Han tycker att

"Vi borde kunna lära oss i detta lilla land att slänger vi inte bypolitiken över bord och börjar betrakta problemen ur nationell synvinkel, kommer problemen till slut att växa oss över huvudet och vi kommer inte heller att bli av med

arbetslösheten. Det är ju inte frågan om att initiera en ny massiv folkvandring, utan om att skapa ett smidigt och rationellt system för medborgarnas och individernas bästa."

Rörlighet är ett problem samtidigt som det allmänna sysselsättningsläget är svagt. På många håll ställs det krav på en förkortning av arbetstiden för att ge fler jobb. Feldt menar att det ev skulle kunna vara en lösning men bara under förutsättning att ökad produktivitet (rationalisering) inte suger upp de nya jobben, att de som får kortare arbetstid verkligen arbetar mindre och inte tar extrajobb, att rörligheten på arbetsmarknaden är så stor att folk flyttar till de arbetstillfällena som uppstår samt att den offentliga sektorn förmår bära kostnadsökningen och kan anpassa sin organisation till kortare arbetstider. Därför menar Feldt att det lämpligaste vore en arbetstidsförkortning genom sänkt pensionsålder eller om det gäller en allmän arbetstidsförkortning måste den ske i en period av ekonomisk tillväxt för att samhällsekonomin ska kunna bära kostnaden av en bibehållen lön trots kortare arbetstid.

Det nyliberala perspektivet

Friedman och monetarismen

Milton Friedman anses vara den mest framstående representanten för den nyliberala amerikanska rörelsen. Han har spelat en väsentlig roll inom den nya liberala riktningen i USA och förknippas framför allt med monetarismens idéer. Han är "kortväxt och med glimten i ögat", enligt Henri Lepage, samt Nobelpristagare i nationalekonomi 1976.

Friedman ifrågasatte Keyenes ekonomiska teori. Han menade att det inte fanns något samband, åtminstone inte på längre sikt, mellan inflation och arbetslöshet. Man skulle alltså inte kunna styra arbetslöshetsgraden via inflationsgraden, eller tvärtom. I

stället finns en "naturlig arbetslöshet" i ekonomin som det ekonomiska systemet naturligt söker sig mot. Försöken att genom statliga ekonomiska-politiska åtgärder minska arbetslösheten leder bara till att inflationstakten pressas upp.

Företrädarna för "rationella förväntningar", dit Friedman räknas, har uppfattningen att individerna på ett rationellt sätt använder sig av all tillgänglig information när de bildar sig en uppfattning om ekonomins sätt att fungera och om myndigheternas åtgärder. Det leder till att individerna kan "genomskåda" myndigheternas intentioner med reglerande åtgärder och kan rätta sin reaktion därefter. Detta leder i sin tur till att myndigheternas åtgärder inte får den effekt som var menad.

Uppfattningen om de "rationella förväntningarna" anknyter till en typ av harmoniföreställning om ekonomins inneboende stabilitet och förmåga att automatiskt finna en balans. Man menar att all arbetslöshet egentligen kan ses som frivillig. Genom att sänka löneanspråken skulle envar kunna få arbete. Alltså föredrar de arbetslösa sin arbetslöshetsituation (med arbetslöshets-understöd) framför sänkta löneanspråk. Vi anser dock att det i realiteten inte är möjligt, åtminstone inte i Sverige, att "bota" sig själv eftersom arbetsmarknaden i mångt och mycket är reglerad via kollektivavtal.

Begreppet "naturlig arbetslöshet" definierar man som den arbetslöshetsgrad som det ekonomiska systemet mal fram under förutsättning att arbetsmarknad och andra marknader befinner sig i jämvikt med varandra. I USA beräknades den "naturliga arbetslösheten" vara ca 3 % och i Sverige 1,5-2 % (1983).

Genom att ingripa i de ekonomiska cyklernas förlopp och genom att sätta sysselsättningen som huvudmål bidrar statsmakten till den bristande stabiliteten och försvårar snarare än förenklar de problem den önskar lösa. I stället, menar Friedman, borde myndigheterna ägna sig åt att garantera penningvärdets stabilitet (genom åtgärder som vi inte tar upp här).

Friedman menar alltså att det i vårt samhälle inte finns så mycket konjunkturberoende arbetslöshet utan den största delen är frivillig arbetslöshet. Denna "friktionella" arbetslöshet beror på:

- en ökning av kvinnor och ungdomar i arbetslivet, samt en ökad efterfrågan på deltidarbete. Dessa grupper är till sin natur rörliga och byter ofta sysselsättning och är heller inte så beroende av ett fast och regelbundet arbete.
- de bidrag som utbetalas till arbetslösa sänker "icke-arbets" relativa pris, de behöver inte lida någon nöd och behöver därför inte heller ha så bråttom att hitta ett (nytt) arbete.

Friedman menar att det är inte det industriella systemet som numera skapar färre arbetstillfällen utan det är arbetstagarna som blivit rörligare och svårare att tillfredsställa.

Han varnar för att ha den fulla sysselsättningen som ekonomiskt och socialt mål.

"En hög sysselsättning kan vara utmärkande för ett näringsliv som utnyttjar sina resurser mindre än optimalt genom att tvinga sina medborgare att avstå från deras naturliga krav på fritid för att i stället producera varor och tjänster, vilka de värdesätter mindre än de skulle värdesätta möjligheten att i högre grad förfoga över ledig tid".

Detta beror på, fortsätter Friedman, att myndigheterna kan lura dem genom att föra en politik av kontinuerlig inflationsökning vilket inger arbetstagarna en illusion av att deras reala löner är större än vad de i själva verket är.

Ett fritt näringsliv ger arbetstillfällen

De liberala kritiserar starkt SAP:s ekonomiska politik och dess sysselsättningsmål. Lars Tobisson, (m), menar i stället att det är kampen mot inflationen som måste ges högsta prioritet. Den

höga inflationen anser han beror på det höga skattetrycket vi har och att det i sin tur beror på utgifternas snabba ökning inom den offentliga sektorn. Genom att dra ner på den offentliga sektorn skulle vi få ner inflationen och på så vis skulle för det första konkurrensförmågan öka och för det andra den ekonomiska tillväxten befrämjas. Förutom detta krävs det avregleringar av våra olika marknader, inte minst arbetsmarknaden där behovet av friare lönesättning är påtagligt. Tobisson menar vidare att det är överdrivna fördelningsambitioner som har framkallat stagnationen i tillväxten. Det finns så att säga en motsättning mellan den offentliga sektorns fortlöpande expansion och den nuvarande fördelningspolitiken och den enskildes krav på att få behålla en "anständig" del av lönen.

Den enskilde företagaren ser sin roll i samhället från ekonomisk synvinkel. Målet är företagets överlevnad vilket kräver lönsamhet. Företagen kan därför inte gå in på områden som samhället i sin helhet ska svara för utan att förlora konkurrenskraften de behöver för att överleva. SAF uttrycker det så här:

"Socialarbetare och samhällsforskare, som ser avigsidorna av konkurrenssamhället, bortser ... från de ekonomiska realiteterna och vill hos näringslivets företrädare lägga en cynisk kallsinhet, som sätter profiten före människors rätt till drägliga villkor och smart utnyttjar dåliga konjunkturen för egen snöd vinning. Man glömmor bort, att utan den ekonomiska grundvalen finns inte bättre förutsättningar än hos u-länderna att tillgodose människornas rätt till drägligare villkor."

Den borgerliga politiken bygger på ett fritt näringsliv där konkurrensen sällar bort odugliga företag. Man vill undanröja hinder, t ex hämmande lagar och förordningar för företagarna, man vill uppmuntra risktagande och investeringsvilja, man vill förändra skattesystemet så att det ska löna sig att arbeta och genom dessa åtgärder menar man att konkurrenskraften kommer att stiga, att intresset för arbete och karriär ökar och detta

tillsammans skapar fler arbetstillfällen, som ger underlag för en ökad materiell standard för människorna.

Lönearbete och ekonomisk tillväxt som gemensam nämnare

Gemensamt för de båda synsätten är att strukturomvandling och företagsrationaliseringar anses nödvändiga för att bibehålla Sveriges konkurrenskraft gentemot utlandet och för att kunna öka reallönerna.

Man tycks också vara ense om lönearbetets betydelse i sig. Man anser att individen har behov av att kunna använda och utveckla sin egen förmåga i ett meningsfullt arbete, som han också har kontroll över. Även rutinbetonade arbeten har ett värde, främst då i den arbetsgemenskap de ger.

Arbetet skänker individen självkänsla och identitet. Arbetslösheten eller pensionen kan leda till en identitetsförlust, missbruk m m. Detta kan egentligen inte övervinnas utan att man finner en ny meningsfull arbetsuppgift. Ett meningsfullt arbete ses därför som en rättighet, samtidigt som lönearbetet ses som nödvändigt för den ekonomiska tillväxten.

Friedmans och nyliberalismens perspektiv finner vi "inom lönearbetet - inom kapitalismen" (Jan Karlssons begrepp). Man försöker ge det kapitalistiska produktionssättet legitimitet genom att betrakta dagens problem som övergående fenomen om bara staten drog sig tillbaka från marknadsekonomin och lät den finna sin egen balans genom naturlig konkurrens. Man menar att statsmakten skulle, paradoxalt nog, bli starkare förankrad bland människorna eftersom deras villighet att acceptera kollektiva beslutsinstitutioner förmodligen skulle öka om statens omfattning minskade.

Wigforss och den reformvänliga socialismen/socialdemokratin finner vi någonstans i gränslandet mellan "inom lönearbete - inom kapitalismen" och "inom lönearbete - utanför kapitalismen". Man har givit kapitalismen en bred socialpolitisk välfärdsprofil och

fackföreningarna sysslar mer med löne- och arbetsmiljöfrågor än vem som har och vem som bör ha makten i arbetslivet.

Gemensamt är alltså att båda synsätten klart framhäver lönearbetet som den dominerande formen av arbete även i framtiden. Det verkar vara svårt att hitta andra alternativ.

EN KRITISK ANALYS AV LÖNEARBETET

Lönearbetets karaktär

Detta stycke är en beskrivning av karakteristiska drag hos lönearbetet. Beskrivningen börjar med att se på hur det specifika arbetet ser ut för en människa anställd i industriproduktionen. Det är inte ett konkret fall, men det håller sig kring företeelser som man ganska lätt kan gå ut i verkligheten och studera. Fortsättningen är svårare därför att den tar upp hur dessa ganska handfasta företeelser sprider sig och genomsyrar resten av samhället, ända in i våra egna huvuden. Detta resonemang är något i stil med Michel Foucaults resonemang i "Övervakning och straff" där han försöker beskriva hur den konkreta disciplineringen i fängelset tenderar att svämma över och sprida sig ut i samhället och ända in i människors psyke. Här finns en likhet mellan det som Foucault kallar det fängelseaktiga och det vi skulle kunna kalla det lönearbetsaktiga.

"Grundmönstret för det moderna lönearbetet som en produktionsform är lönearbetet inom den industriella varuproduktionen. Den industriella varuproduktionen bygger på teknikanvändning, central planering och arbetsdelning." (Anna Christensen - Lönearbetet som samhällsform och ideologi)

En rad typiska kännetecken på ett lönearbete är:

- lön utgår
- lydnaplukt i förhållande till arbetsgivaren
- ersättning efter arbetad tid
- man står inte själv för material och verktyg
- personligt underordnande
- socialt beroende av en enda arbetsgivare

Man kan också säga att "... arbetet är ett strikt reglerat jobb som utförs på en särskild arbetsplats åt en särskild arbetsgivare mot betalning." (Mats Friberg - Rörelserna)

Lönearbetet tycks påverka mänskliga relationer mot ett förtingligande. "Mellanmänskliga relationer förvandlas till produktion av tjänster. Sjukvård blir sjukvårdsproduktion och sjukvårdskonsumtion. Kultur och kommunikation blir kulturproduktion, kulturarbetare och kulturkonsumtion. Föreställningen att det finns allmänmänsklig kompetens, att den mänskliga förmågan utvecklas genom erfarenhet och praktik, trängs undan av föreställningen att all mänsklig verksamhet skall utföras som lönearbete och kräver en formaliserad utbildning." (Anna Christensen - Lönearbetet som samhällsform och ideologi)

Lönearbetet frammanar en intern normbildning mellan arbetsgivare och lönearbetare. Marknaden, det vill säga människorna utanför produktionen, blir anonym. "Den som gör sitt jobb, d v s utför sitt lönearbete enligt arbetsgivarens instruktioner är inte moralist ansvarig". "Omvänt kan inte lönearbetarens moraliska övertygelse bryta igenom hans lydnadsplikt i förhållande till arbetsgivaren utom i mycket extrema fall." (Anna Christensen - Lönearbetet som samhällsform och ideologi).

Vi har här tagit upp hur lönearbetet kan påverka människors relationer och moral. Det finns säkert åtskilliga liknande exempel som vi inte tar upp. Alienationen i lönearbetet, svämmer den över, och i så fall hur?

Meningen med livet

Detta är ett existensialistiskt stycke i den bemärkelsen att det utgår ifrån att vi som människor har ett tomrum att fylla. Och det tomrummet är livet. Vad skall vi fylla det med? Finns det oundvikliga behov? Har vi någon möjlighet att välja?

"Det är livet som är det viktiga, icke arbetet. Arbetet må vara knappt, men livet är knappare. Det är varje dag, varje timme, varje minut av det knappa livet vi skall fylla med ett gott innehåll, oavsett om det kallas arbete eller ej. Och trots detta har vår kultur svarat fel på den gamla klassiska skolpojksfrågan: Lever vi för att arbeta eller arbetar vi för att leva? (Gunnar Adler-Karlsson - Tankar om den fulla sysselsättningen)

Vi har ett naturligt minimibehov av konsumtion att fylla vår tid med. Detta behov tenderar att hela tiden stiga p g a vår subjektiva känsla av behovstillfredsställelse som hela tiden påverkas av omgivningen. Detta kallas för relativ deprivation.

Vårt naturliga behov av arbete är egentligen inte större än vad som krävs för att få ihop till vår överlevnad. Men liksom konsumtionsbehovet är det elastiskt och utsatt för omgivningens påverkan i form av manipulation från politiska, ekonomiska och religiösa normgivare.

När vi klarat vår naturliga överlevnad har vi ytterligare ett grundläggande behov att tillfredsställa: identitetsbehovet. Eftersom behoven av konsumtion och arbete har drivits så högt i vårt samhälle så tenderar vi att även fylla vårt identitetsbehov med dessa. Tecken på detta är att man nästan alltid presenterar sig med hjälp av sitt yrke och att man gärna klassificerar människor efter deras konsumtion. Men finns det inte andra medel att nå målet identitet eller självförverkligande? Varför inte göra fritiden till det centrala livsinnehållet?

Mats Friberg presenterar i "Rörelserna" olika livsstilar. Som de två dominerande livsstilarna tar han upp "arbetshästarna" som lever för att arbeta och "försörjarna" som arbetar för att leva. Och bland de alternativa livsstilarna hittar vi "levnadskonstnärerna" som arbetar mindre för att kunna leva mer. Levnadsundersökningar visar att vi, från att på 1930-talet varit "försörjningsinriktade" och på 1960-talet varit "levnadsstandardfixerade" nu tenderar att bli "livskvalitetsmedvetna".

Resurserna och ekonomin

Jordens materiella tillgångar är ändliga. Men hur handskas vi med dessa tillgångar idag? Och har begreppet livskvalitet något med detta att göra?

Gunnar Adler-Karlsson presenterar i "Tankar om den fulla sysselsättningen" , en funktion bestående av tre faktorer: teknikens framsteg, arbetstidens längd och efterfrågans höjd. "Dessa tre faktorer kan sägas samverka med varandra på ett enkelt sätt. Om en av dessa faktorer hålls stabil, förändringar inträffar i en annan, så måste den tredje anpassa sig. Om arbetstidens längd hålls stabil och tekniken förbättras, måste efterfrågan stiga. Om efterfrågan hålls stabil och tekniken förbättras, måste arbetstiden förkortas. Om tekniken förbättras har man möjlighet att antingen sänka arbetstiden eller höja efterfrågan, eller få fram en kombination av dessa två faktorer som balanserar bort effekterna av teknikens förändringar". (Gunnar Adler-Karlsson - Tankar om den fulla sysselsättningen)

Om vi fortsätter att bygga ut tekniken och fortsätter att sträva efter full sysselsättning och reklamen fortsätter att blåsa upp konsumtionsbehovet, hur går det då med råvarorna, energin och miljön?

Per Svae presenterar i "Alternativen" en ny ekonomisk teori. Han bygger sin teori på de ändringar i livsorientering från "levnadsstandardfixering" till "livskvalitetsmedvetande" som börjar

märkas. Den tidigare "levnadsstandardfixeringen" gav ett materiellt produktionssätt med en starkt specialiserad makroekonomi som visserligen är högproduktiv och levnadsstandard-höjande men som också är ineffektiv när det gäller att tillfredsställa grundläggande psykiska och sociala behov. Dessa får vänta tills lönearbetsdagen är slut. För att öka behovstillfredsställelsen kan det bli angeläget med lägre produktivitet så att skillnaden mellan arbete och fritid suddas ut.

I en helhetsmässig ekonomisk tankegång måste man ta hänsyn till:

- tidsekonomi
- ekologiska krav
- resursbegränsningar
- materiella behov
- psykologiska behov
- sociala behov

De gamla ekonomiska teorierna är bara intresserade av en penningekonomisk lönsamhet. Man räknar bara med en liten bit i ett stort ekologiskt system. Det finns en stor brist på variabler. Man skulle i stället behöva göra en lönsam avvägning mellan materiell effektivitet, psykisk/social tillfredsställelse och ekologiska krav. På så sätt skulle man kunna få fram en realekonomisk kalkyl i stället för en penningekonomisk.

Fördelningen

"Jag vet inte varför det skulle vara något att gratulera till att de personer, som redan är rikare än någon behöver vara, skulle ha fördubblat sina möjligheter att konsumera ting, som ger litet eller intet nöje utom som bevis på förmögenhet ... Det är bara i världens underutvecklade länder som en ökad produktion fortfarande är ett viktigt mål; vad som behövs i de mest utvecklade är en bättre ekonomisk fördelning ..." (Johan Stuart Mill, ca 1860)

Lönearbetet och sysselsättningen spelar en central roll vid fördelningen av tillgångar. Globalt sett är det så att ju

effektivare vi är på att ta hand om jordens materiella tillgångar desto mindre blir det över till de underutvecklade länderna. Även på det nationella planet saknar vi idag en effektiv fördelningspolitik. Detta får som konsekvens att ju mer vi ökar sysselsättningen desto större bli inkomstgapen. "Det är när man håller sig inom dessa den kapitalistiska profithushållningens ramar som resultatet blir att LO-ledningen med det mest gemena hyckleri skenheligt säger att medlemmarna i varje avtalsrörelse kommer att få "välja" mellan höjd eller t o m bevarad reallön å ena sidan och arbetstidsförkortning å den andra. Men detta "val" håller sig inom ramarna för vad som bestäms av det svenska kapitalets behov av profiter." (Kommunistiska Arbetarförbundet - Mot arbetslöshet och hemslaveri.)

Lönearbetet fördelar samhällets resurser via arbetslönerna. Under första delen av lönearbetssamhällets framväxt kompletterades fördelningen genom löner med fördelningen genom familjer. Först fick de manliga lönearbetarna sin lön och sedan fördelades denna i familjen så att kvinnor och barn fick sitt. Men i och med att kvinnorna drogs in i lönearbetet förlorade familjen sin roll som fördelningsnyckel. Familjen hade redan tidigare förlorat sin roll som produktionsenhet. Detta leder dels till att familjen förlorar stora delar av sin tidigare funktion och dels till att det blir ytterst svårt att försörja sig inom familjen. Familjen som samhällsinstitution skakas i sina grundvalar och människor tvingas att inordna sig i lönearbetet.

Dialektiken

Dialektik betyder egentligen samtalskonst. De gamla grekiska filosoferna utvecklade begreppet till en metod att söka ny kunskap. Genom att utgå från en given sats och argumentera med hjälp av skäl och motskäl skulle man nå en ny sats.

"Det är LÖNEARBETET, inte marknadsekonomin, inte den politiska demokratin, inte familjen, som konstituerar den samhällsform vi lever i. Lönearbetet har undan för undan blivit alltmer

dominerande som produktionsform och som social struktur och som en överordnad ideologi. Men samtidigt framträder alltmer tydligt de inre motsättningar och paradoxerna i lönearbetet som samhällsform. Lönearbetets strukturer befinner sig nu i det stadium av dominans, inproduktivitet, och allt tydligare paradoxala motsättningar, som brukar föregå upplösningen av en samhällsform." (Anna Christensen - Lönearbetet som samhällsform och ideologi)

Vad finns det då för motsättningar som skulle kunna innebära en upplösning av lönearbetssamhället? Låt oss konstruera en starkt förenklad dialog med argumentering enligt principen om skäl och motskäl.

Given sats: Lönearbetssamhället

Skäl:

- Central planering
- Sysselsättningsbesparande teknik
- Arbetsdelning

Motskäl:

- Medbestämmande
- Sysselsättningssskapande åtgärder
- Självförverkligande

Vi får här tre motsatspar som åstadkommer djupa sprickor när de förekommer i ett och samma system.

Lönearbetssamhällets enorma effektivitet slår undan grunden för sin egen existens. Det rationaliserar bort sig själv. Mats Friberg ser i "Rörelserna" den fientliga inställningen mot "levnadskonstnärernas" livsstil som ett uttryck för den allt bräckligare identitet som framtvingas av industrisamhällets allt ensidigare roller. Alternativen ses som ett hot. "Försörjarna" har i lönearbetssamhället ingått en allians med "arbetshästarna" i hopp om att de senare skall kunna försäkra de förra om jobb som i sin tur skall säkra en meningsfull tillvaro under deras fria tid. Båda dessa förhoppningar håller nu på att grusas av effektivitetsjakten. Mats Friberg får avsluta stycket med en teori om vad slitningarna i lönearbetssamhället kan mynna ut i. Han tror att

en ny allians mellan "försörjare" och "levnadskonstnärer" kan bildas med en gemensam nämnare: intresset för ett gott liv utanför lönearbetssfären. Detta skulle kunna ge ett samhälle som sätter personlig växt framför ekonomisk växt.

Bevarande krafter

Om analysen av det dialektiska i lönearbetet pekade mot en upplösning av lönearbetssamhället vad är det då för krafter som bevarar och uppehåller detsamma? Presentationen av de bakomliggande ideologierna och deras uttrycksformer är kortfattad men värdefull.

De bevarande krafterna är av moralisk, ekonomisk och politisk natur. De tar sig uttryck främst genom den protestantiska puritanismen och dess arbetsmoral, den kapitalistiska sektorn som inte kan existera utan lönearbetet samt den socialistiska rörelsen som har arbetets värde som grund för sin kamp. De här krafterna länkas samman och blir till ett kraftfullt bålverk för lönearbetets bevarande.

Den protestantiska arbetsmoralen har sina rötter ända bak i Moseboken: "I ditt anletes svett skall du äta ditt bröd". Enligt Max Weber ledde detta i sin tur till framväxten av det kapitalistiska samhället. Detta samband kan nog diskuteras, men att den religiöst grundade arbetsmoralen och kapitalismen tillsammans varit starka krafter i grundandet av lönearbetssamhället är ganska klart. Den socialistiska rörelsen som växte fram som ett svar på kapitalismens profiterande på de arbetande massorna hade som grund nationalekonomen Marx teorier om lönearbetet och fördelningen av det mervärde som skapas.

Hur är det idag? Kan vi spåra dessa grunder?

Arbetsmoralen är väl i högsta grad intakt. "Den som inte arbetar skall inte heller äta" är ett uttryck man dagligen stöter på. Om man sedan är produktiv eller bara sysselsatt tycks inte spela någon roll.

Samma sak är det med det kapitalistiska systemets grundsten den ekonomiska vinsten. Dagligen hör man människor som poängterar det för samhället essentiella behovet av utveckling som en fri vinstframkallande marknad kan bistå oss med. Och detta skall bygga på ett flitigt och lönsamt arbetande.

Den socialistiska rörelsen håller lönearbetets fana högt med hjälp av den "fulla sysselsättningens politik". När den svenska arbetarrörelsen på 30-talet fick den politiska makten gjorde man den "fulla sysselsättningens politik" till ett medel för att nå en materiell trygghet för de breda folklagren. Nu 50 år senare har den "fulla sysselsättningens politik" blivit ett mål i sig själv. Vi skall ha en ekonomisk tillväxt för att garantera den fulla sysselsättningen, inte tvärtom. Och den materiella tryggheten för alla är sedan länge ett faktum.

LÖNEARBETET OCH DEN SOCIALA KONTROLLEN

I och med industrialiseringens genombrott har människans levnadsvillkor förändrats i grunden. Mot att tidigare ha varit sysselsätt inom den agrara produktionen som bonde, torpare eller dräng får huvuddelen av den arbetsföra befolkningen idag sin försörjning genom lönearbete. Det är inte bara produktionen för att tillfredsställa våra materiella behov, våra saker, som sker genom lönearbetets struktur. Utvecklingen går mot att allt fler av våra själsliga levnadsbehov, våra känslor, tillgodoses inom lönearbetsmarknaden. Professioner bildas för att hjälpa oss att tala, att leka, att älska, att fostra, att känna, att tycka om, att tycka illa om etc. Våra liv är alldeles för viktiga för att kunna överlätas åt oss själva.

Utvecklingen av lönearbetet kan ses som ett tecken på vår välfärd. Vi har råd att efterfråga varor och tjänster av alla de slag. I detta avsnitt kommer vi att bortse från det goda som lönearbetets utveckling har fört med sig för människors levnadsvillkor. Det kommer liksom det förra att vara kritiskt. Otvivelaktigt har vi genom industrialiseringen fått en hög materiell standard. Det finns säkerligen ingen anledning att önska tillbaka det samhälle som människor levde i före lönearbetets tid. Kritik är ändå nödvändig för att kunna ifrågasätta det som i människors tänkande har blivit accepterat som något mer eller mindre naturgivet. Lönearbetet som levnadsform är så välintegrerat i våra medvetanden att vi har svårt att se hur dess moral genomsyrar våra identiteter. Därmed blir vi oförmögna att se alternativen.

Ett samhälle strävar efter att säkerställa sin egen fortlevnad. Genom olika metoder försöker det (det ledande skiktet) att få kontroll över människors handlande och drivkrafter. Detta för att kunna lösa sin uppgift att reproducera individer som befolkar den

uppsättning roller som samhället tillhandahåller samt att få de individer som upprätthåller rollerna att hålla sig inom sin rolls gränser. Låt oss med detta perspektiv titta på lönearbetet som medel för social kontroll.

"Det är LÖNEARBETET, inte marknadsekonomin, inte den politiska demokratin, inte familjen, som konstituerar den samhällsform som vi lever i. Lönearbetet har undan för undan blivit dominerande som produktionsform och social struktur och överordnad ideologi" skriver Anna Christensen. Lönearbetet, som bygger på teknikanvändning, central planering och arbetsdelning, dominerar hela samhällsexistensen. Löntagaren underordnar sig lönearbetets villkor. Han råder inte över sin egen arbetsinsats. Han kan inte påverka det färdiga arbetsresultatet. Det är tiden som han ställer sig till förfogande som han får ersättning för genom sin lön. Han måste underordna sin kropp och sitt intellekt på bestämda tider för att utföra de uppgifter som arbetsgivaren ålägger honom. Han kan inte ställas till ansvar för det hans händer eller huvud uträttar under arbetstid. Lydnad och lojalitet förväntas av arbetsgivaren.

De anställda inom Volvo blankar bilar med "fina färgen" trots att den förgiftar deras lungor och förstör deras natur. Sömmerskan på Strumpan syr villigt 800 par strumpbyxor om dagen för att få ett erkännande ord från arbetsledningen. Direktören för plastföretaget som gör "lille Smurfen" att lägga i Corn Flakes-paketet ser ner på sin hemarbetande fru. Hos Siporex gräver de anställda ner hundratals gifttunnor som förgiftar deras vatten. Kioskbiträdet säljer porrtidningar och hyr ut videofilmer där hennes kön förnedras på det mest brutala sätt. Tjänstemännen på länsstyrelsens miljövårdsenhet håller tyst om att företagen, som de är tillsatta att kontrollera, bryter mot de gränsvärden som är angivna i miljövårdslagen. Hur är det möjligt?

Michel Foucault skriver i sin bok "Övervakning och straff" att disciplin är en genomtänkt metod för organisationsledning. Genom att internalisera normer och idéer i människors psyke är det

möjligt att styra deras handlande. Individerna får en illusorisk känsla av att själv bestämma. "En verklig statsman binder dem ännu starkare genom deras egna idéers bojor, ..., bojorna är så mycket starkare som vi inte vet hur de är sammansatta utan tror att de är vårt eget verk". "Själens blir kroppens fångelse".

Disciplinen arbetar med:

indelning av rummet - utrymmen och lokaler differentieras och specialiseras. Den underordnade får hålla sig till speciella platser.

indelning av tiden. Varje ögonblick styckas, regleras i ett schema. Den underordnades kropp, hans rörelser regleras i detalj. I det disciplinära systemet är den som ingår utbytbar eftersom var och en erhåller sin definition av den plats han intar i en serie.

den hierarkiska övervakningen. Människor fördelas efter rang och grad. Befordran som gör det möjligt att erövra grader och platser utgör tillräcklig belöning inom ett system. Degradering tjänstgör som straff.

"Dessa metoder möjliggör en minutiös kontroll av kropparnas verksamheter som vidmakthåller en ständig behärskning av dess krafter och påtvingar en förening av foglighet och nytta - disciplinen är den allmänna formen för övervalde." "Disciplinen är den enhetliga tekniska metod genom vilken kroppens kraft på billigast möjliga sätt reduceras i sin egenskap av 'politisk' kraft och drivs till ett maximum i sin egenskap av nyttig kraft".

Sömmerskan är bunden till sin symaskin, hon hinner inte prata med de omplacerade arbetskamraterna som skulle kunna berätta om förslitningar. Den som fyller på gift på tunnan behöver inte veta att den ska grävas ner - den som gräver ner den behöver inte veta att det är gift i den. Kioskbiträdet behöver inte möta den som blivit offer för den inspiration de sjuka sexfantasierna i

porrfilmen gett. Tjänstemännen på länsstyrelsen behöver bara tänka på killarna på Bofors och Sjöfartsverket för att hålla tyst. - Det går att se att disciplinens uppsplittring i tid och rum samt rangordningen i den hierarkiska stegen fungerar effektivt för att människor ska tappa sans och förnuft när det gäller att bedöma ett arbetes värde. De blir lätt manipulationens offer.

Detta var disciplineringen av de som finns inom lönearbetets organisationer. Vad med dem som är utanför då?

Forskningsresultat från en undersökning gjord i Danmark 1977 (Madsen) och hur arbetslösa ungdomar upplever sin situation visar att arbetslöshet leder till att den arbetslösa saknar struktur i tillvaron, mister känslan av liv. Tillvaron saknar utmaningar och han känner inte någon social förankring. En känsla av maktlöshet tillsammans med skuld, apati och ångest drabbar honom. Lönearbetet är alltså inte bara en försörjningsfråga. Det har en vida större betydelse. En fråga blir då varför människan känner hela sitt existensberättigande hotat i samband med arbetslöshet?

Lorentz Lyttkens ger en fingervisning i "Den disciplinerade människan" där han skriver att lönearbetet är bestämmande för vilken makt och vilket inflytande individen har. Det anger status och är inträdesnyckeln in i olika umgängeskretsar. Lönearbetet har också betydelse för hur och var man bor. Utformningen av den vård och behandling som ges i vårt samhälle vilar på lönearbetets sociala ordning. Den som inte har tillträde till lönearbetsmarknaden får heller inte tillgång till den sociala marknaden. Han är mer eller mindre handlingsförlamad - han sitter i social karantän. Hotet om arbetslöshet innebär alltså hotet om att sättas i en social karantän.

Samhället har i den enskildes namn inrättat en rad olika åtgärder för att kunna tillgodose "allas rätt till arbete". För dem som inte kan få ett arbete på öppna marknaden finns det beredskapsarbeten, ungdomslag, skyddad verkstad, arbetsmarknadsutbildning etc.

"Resultatet (av detta) blir ett vanmäktigt och motsägelsefullt system med en blandning av sysselsättningsbesparande teknik och sysselsättningssskapande åtgärder. Ett system utan inre logik som hela tiden hotar att gå över styr." skriver Anna Christensen. Hon anser att alla dessa åtgärder är i grunden förödmjukande för de drabbade och frågar sig "varför detta samhälle har organiserat arbete och fördelning av resurser så att en majoritet arbetar i reguljärt lönearbete åtta timmar om dagen, en växande minoritet arbetar, utbildas och förödmjukas i en särskild sektor, som kallas arbetsmarknadspolitiska åtgärder och en tredje grupp är arbetslösa?"

Anna Christensen framför hypotesen att "arbetslösheten och det ständiga hotet om arbetslöshet är en nödvändig del av lönearbets-samhällets struktur." Lönearbetet kan inte upprätthållas av sin egen produktivitet. Om det ska kunna upprätthållas som social ordning måste det uppfattas som ett privilegium att arbeta, det måste finnas något som är ännu värre, d v s arbetslösheten." Degraderingsprocessen fram till förtidspensionen har en funktion - att hålla arbetsmoralen uppe hos samhällsmedborgarna i övrigt.

Anna Christensen ansluter nära till Foucaults slutsatser i "Övervakning och straff" "straffsystemet (systemet) är inte avsett att helt enkelt 'undertrycka' laglösheten (arbetslösheten); det 'differentierar' den och sköter dess allmänna 'ekonomi'. " De arbetsmarknadspolitiska inrättningarna har med andra ord en egen outtalad ekonomi. De fyller den dubbla funktionen att hålla kontroll över de arbetslösa samtidigt som de håller arbetsmoralen uppe i samhället i övrigt.

"Det är det hjälpande skiktet (d v s psykologer, socialarbetare, arbetsförmedlare etc) som tillhandahåller gränsövervakningen, behandlingen och kontrollen. De människor vars arbetsförmåga skall dans (barn och ungdom), återställas eller omskolas befinner sig i en eller annan social karantän under behandling och övervakning från det hjälpande skiktets sida (Lorentz Lyttkens) Foucault talar om "underkuvandets yrkesmän". "Samhällets

AVSLUTNING

Sysselsättning och rehabilitering - Avslutning I

Två företeelser som berört mej starkt är den fulla sysselsättningens politik och rehabilitering till arbete. Det är två ämnen som till sina huvuddelar utspelar sig på olika nivåer i samhället. Den fulla sysselsättnings politik är en centralt planerad och styrd företeelse. Rehabilitering till arbete kan till viss del sägas vara en konsekvens av den fulla sysselsättnings politik. Men den största aktiviteten sker på en mycket grundläggande nivå i mötet mellan behandlare och klient eller patient eller vad personen som blir utsatt för rehabiliteringen nu kallas.

Jag uppfattar förhållandena idag så här: Den fulla sysselsättningens politik är det mest centrala och dominerande på den svenska politiska sektorns absoluta toppnivå. Den politiska maktens högsta mål är den fulla sysselsättningen. På liknande sätt, men på en lägre nivå i den offentliga sektorn, är det med rehabiliteringen till arbete. Det är den mest dominerande och det, för de flesta människor som sysslar med behandlingsarbete, yttersta målet för deras verksamhet. Titta i en bunte ärendblad på socialbyrån, under rubriken "Arbetsplan". Förresten, "Arbetsplan" , varför heter det så? Man kan fråga sig vad produkten av arbetet blir och vem som är konsumenten?

På båda dessa områden tycker jag att man borde ta upp en diskussion med syfte att åstadkomma förändring. Man skulle kunna diskutera inriktning på, innehåll i och konsekvenser av den förda politiken resp behandlingsideologin. Varför inte gå från den fulla sysselsättnings politik till den meningsfulla syssel-

sättningens politik och från rehabilitering till arbete till rehabilitering till ett gott liv?

Tänk om - Avslutning II

Om vi ser socialarbetarrollen som en statens förlängda arm så innebär det att jag ska förmedla de normer som statsmakten anser önskvärda och nödvändiga. En sådan norm är f n att individen ska ha ett lönearbete, dels för sin egen skull och dels för solidariteten med samhället.

Arbetets betydelse för individen kan som vi sett vara dubbel. Det kan kännas förnedrande att ha ett lågstatusjobb samtidigt som det anses vara åtminstone ett steg högre upp på den sociala rangskalan jämfört med att vara arbetslös.

Industrialiseringen och lönearbetet har snabbt givit oss en materiell standard som är ovanligt hög sett i ett internationellt perspektiv. Vår generation t ex har inte upplevt annat än välfärd på det planet och det gör att vi tar dagens standard för given. paradoxalt nog är det tack vara detta som jag kan tillåta mig vara kritiskt inställd till hur normen för arbete ser ut idag. Den protestantiska etiken lever kvar och fortfarande är begreppen arbete och frihet oförenliga med varandra, åtminstone för de flesta av oss.

Jag delar Jan Karlssons m fl åsikt att arbetet är för människan något nödvändigt och naturligt. Det ger oss självkänsla och identitet och gör att vi kan utvecklas. Dessutom är det nödvändigt att få ihop till vår försörjning. Jag utgår inte ifrån att allt lönearbete i sig är förkastligt. Vad jag skulle vilja se annorlunda är de konsekvenser en effektiv och rationell kapitalistisk marknad får för vårt sätt att värdera arbetet. Jag söker fler alternativ till dagens möjlighet att arbeta och försörja sig och jag tror att det finns ett utbrett behov av det. Alltfler slås ut eller håller sig självmant borta, helt eller

delvis, från den traditionella arbetsmarknaden, t ex arbetslösa ungdomar, medelålders kvinnor, invandrare, handikappade, människor med arbetsskador, studerande som ser studierna som tillflyktsort, människor i glesbygd o s v. Att få in dem på den öppna arbetsmarknaden och finna arbeten åt dem i konkurrens med andra arbetssökande kommer att kosta samhället ofantliga summor, om det ens är möjligt. Att låta dem förtidspensioneras, betala socialbidrag eller arbetslöshetsunderstöd till dem, ge dem vårdnadsbidrag o s v kommer också att kosta stora summor.

Alternativet ser jag i småskalighet och en annorlunda drivkraft, som i stället för ekonomisk vinst är ökad känslomässig tillfredsställelse. Tid är inte alltid pengar för alla. Är arbetet tillräckligt stimulerande så fungerar det till en del som fritidssysselsättning också. Det behöver inte vara vattentäta skott mellan arbetet och fritiden. Ett i ekonomiska termer ineffektivt arbete kan ändå vara lönsamt för den person som utför det, mätt i både ekonomiska och emotionella termer. Arbetet skulle kunna bli en del av livet.

Eftersom näringslivet inte kan befrämja någon sådan kompletterande utveckling till den traditionella marknaden, så anser jag att samhällsmakten måste göra det, åtminstone om vi vill behålla en marknadsekonomi av något slag. Annars tror jag att den kommer att undergräva sig själv.

Hur kan man befrämja en sådan utveckling? Eftersom jag tror att de allra flesta som jobbar idag vill fortsätta sin anställning och är relativt nöjda med sina jobb, så är min tänkta förändring något som kommer att utspela sig i marginalen av systemet - åtminstone på kort sikt. Därför undrar jag om det skulle vara ekonomiskt möjligt att finansiera den genom offentliga bidrag. En slags minimilön skulle kunna utgå till dem som vill pröva egna alternativa sysselsättningar. De privata initiativen skulle fortsätta att vara privata i den meningen att de inte skulle regleras eller underordnas arbetsförmedlingens eller annan myndighets kontroll. Storleken på minimilönen skulle vara anpassad så att det inte går att slå dank, arbetet måste trots allt ge en viss inkomst, men det skulle inte vara dess primära syfte.

Till en början kan jag tänka mig att det skulle bli redan privilegierade som kom att utnyttja den här möjligheten.

En del av de resurser som idag (ofta förgäves, enligt K-O Feldt) läggs på marknadsanpassade utbildningar, rörlighetsbefrämjande åtgärder, arbetslöshetsunderstöd o s v kunde användas till minimilönen. Den skulle ses som ett komplement till de andra åtgärderna.

Som socialarbetare vill jag kunna uppmuntra människors egna initiativ och jag vill framför allt minska vårt användande av tumskruvsmetoder, som gör att vi kan pressa in människor i arbeten som är hälsovådliga eller på annat sätt inhumana. Jag vill inte utan vidare jobba enligt den traditionella synen på arbete. En fråga som fortfarande är aktuell och obesvarad för mig är om mitt ovanstående resonemang är giltigt även i ett nationellt och internationellt ekonomiskt perspektiv. Skulle Sverige kunna göra ett sådant avsteg från den internationella marknadsökonomi och ändå så att säga kunna vara med i leken? Eller måste man välja; individens eller samhällets intresse?

Ännu en fråga är om medborgarnas betalningsvillighet till en sådan reform skulle vara lika stor som den är till de nuvarande åtgärderna.

Slutligen vill jag citera Max Weber igen eftersom jag tycker att han fortfarande är så aktuell. Han beskriver utvecklingen av omsorgen om de yttre tingen som något som från början var en tunn rock vilken kunde läggas på människans axlar men som nu förvandlats till en järnbur. Om människorna i denna kulturutveckling säger han "Specialist utan ande, njutningsmänniska utan hjärta och denna nolla inbillar sig ha nått ett aldrig tidigare stadium i mänsklighetens historia." (1904)

I ljuset av detta citat tycker jag farhågorna krymper; vad har vi att förlora? Varför inte experimentera oss fram mera? Det är i alla fall vad jag gjort med min ståndpunkt i detta projekt. Jag ser mitt ovanstående resonemang inte som en avslutning på projektet utan som en inledning till ett fortsatt ifrågasättande av min syn på arbete.

Nya perspektiv - Avslutning III

I starten av projektet utgick mina funderingar från min roll som blivande socialarbetare. Under projektets gång har perspektivet vidgats till att gälla min roll som världsmedborgare. Det har fått mig att fundera mycket över vilka mål och värden vi människor vill sätta före andra.

När jag läser om de olika synerna på lönearbetet som vi redovisar slås jag av att samtliga på något sätt behandlar människans FRIHET. Att arbeta för lön ger frihet och oberoende. Bundenheten till jorden bryts och arbetaren kan själv välja vilka varor han vill konsumera. Lönen har gett frihet från härsket fläsk och rutten potatis i utbyte mot arbete. Eller: Spelet på den oreglerade marknaden är det bästa medlet för att tillgodose människors frihet att välja. Ambitionen med en hög sysselsättningsnivå tvingar individerna att producera varor som de värderar lägre än vad de skulle värdesätta den lediga tiden. Eller: Lönearbetets struktur, med arbetsdelning, centralisering och teknikanvändning gör människorna till produktionsapparatens slavar.

Lönarbete - frihet eller ofrihet?

För att få svar på frågan måste man, som jag ser det, lägga till några ord ... för vem?, eller, att vad?

Olika intressen står mot varandra. Ett system ger vinnare och det ger förlorare. Vem som blir vem beror på systemet.

Att dagens vinnare inte godvilligt vill lämna sin plats som vinnare är naturligt. Att försöka tillgodose sina egna intressen är rationellt mänskligt handlande. Det är när andra intressenter blir blinda för vilka bakomliggande ideologier som finns i olika företeelser, vilkas intressen de tillgodoser, det börjar bli farligt.

För att ta några exempel:

När vi skrev historiken till projektet använde vi oss av en författare som har ett konfliktperspektiv. Diskussion uppkom om detta borde anges - hade vi använt grundskolans historiebok hade vi inte kommit på tanken att ifrågasätta historieskrivningen.

Jag läste nyligen en bok om barnlitteratur. Boken uppmärksammade mig på att jag är liberal när jag skrattar åt Snobben, reaktionär när jag skrattar åt Kalle Anka, socialist när jag skrattar åt Mafalda.

Under projektets gång har jag flera gånger konstaterat hur man helt omedvetet påverkas av olika sinnesintryck. Jag tänker tankar som jag tror är mina egna men kan sedan spåra var jag fått dem ifrån när jag öppnar en gammal lärobok.

Detta med att allt vi ser och allt vad vi hör i vår omgivning är uttryck för olika intressen och att vi påverkas av det vi ser och det vi hör är i och för sig en gammal trivial kunskap för mig. Men nu har den lagt sig på en helt annan och ganska skrämmande nivå. Foucaults ord "vi måste överge tanken på att kunskapen bara utvecklas oberoende av makt - det finns ingen kunskap oberoende av maktförhållanden på samma sätt som det inte finns någon makt utan kunskap" har fått ett fäste.

Det känns som en viktig erfarenhet att bära med sig. I framtiden kommer jag ofta att fråga mig ... vem? ... för vilken? etc när jag hör ett påstående. Att skapa mig ett medvetande för att vid behov kunna mobilisera motkrafter.

Att arbeta för att leva eller att leva för att arbeta?

Valet är för mig en självklarhet. Det handlar inte bara om livskvalitet. Det handlar om resursanvändning och miljö - hela vår överlevnad. I takt med att yrkesmänniskor tar hand om allt

fler av våra behov blir vi själva reducerade. Vi blir inkompetenta och rådvilla inför de mest grundläggande livsfrågorna. Det inbjuder till manipulation. Vi blir allt mer sårbara.

LITTERATURFÖRTECKNING

Adler-Karlsson, Gunnar: Tankar om den fulla sysselsättningen
Prisma 1978.

Ahlqvist, Berndt och Engqvist, Lars: Samtal med Feldt
Tidens förlag 1984.

Ambjörnsson, Gunilla och Strömstedt, Margareta: Läsning för barn
A Bonniers förlag AB 1978.

Berglind, Hans: Kan socialtjänst och arbetsförmedling samverka
Socialt arbete 3/88.

Christensen, Anna: Lönearbetet som samhällsform och ideologi
Delrapport från projektet "Värderingsförskjutning i det svenska
samhället", sekretariatet för framtidsstudier 1983.

Christensen, Anna: Motbilder
Liber förlag 1983.

Feldt, Kjell-Olof: Den tredje vägen, en politik för Sverige
Tidens förlag 1985.

Foucault, Michel: Övervakning och straff
Arkiv förlag 1987.

Friberg, Mats och Galtung, John (Red): Alternativen
Akademilitteratur 1986.

Friberg, Mats och Galtung, John (Red): Rörelserna
Akademilitteratur 1984.

Hammarsten, Bengt: Rätten till arbete
Studentlitteratur 1978.

Helldén, Arne: Arbete. Ur arbetets idéhistoria
Gidlunds förlag 1979.

Karlsson, Jan Ch (Red): Arbetets frihet och förnedring
Almqvist och Wiksells förlag 1978.

Karlsson, Jan Ch (Red): Om lönearbete
Norstedts förlag 1983.

Kommunistiska arbetarförbundet: Mot arbetslöshet och hemslaveri
Röda rummet 1976.

Lepage, Henri: I morgon kapitalism
Ratio förlag 1980.

LO: Fackföreningsrörelsen och välfärdsstaten
1986.

Lyttkens, Lorentz: Den disciplinerade människan, slutrapport
från framtidsstudien "Värderingsförskjutningar i det svenska
samhället"
Liber förlag, sekretariatet för framtidsstudier 1985.

Pirzig, Robert M: Zen och konsten att sköta en motorcykel
Månocket 1987.

Socialstyrelsen: Socialbidrag, allmänna råd från socialstyrelsen
Nordstedts förlag 1985.

Sternberg, Eva: Arbeta för livet
Pan/Norstedts förlag 1979.

Svenska Dagbladet 1986-01-03: Artikel av Lars Tobisson.

Weber, Max: Den protestantiska etiken och kapitalismens anda
Argos förlag 1978.

Wigforss, Ernst: Har vi råd att arbeta?
Frihets förlag, SSU 1983.

KVINNOR I KATEGORIBOENDE

Juni 1989

Elisabet Bolander

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	67
Tillvägagångssättet i mitt arbete	69
Frågeställningar inför intervjuerna	70
Miljöbeskrivning	70
INTERVJUER	
Marita	75
Karin	81
Kerstin	88
Camilla	91
Laila	94
AVSLUTNING	97
EFTERSKRIFT	98

Jag har i mitt arbete inom missbrukarvården sett hur kvinnorna förminskats och osynliggjorts.

Vårt samhälle har blivit en tummelplats för de duktiga. Människovärdet urholkas! I dessa säl- och trädkramartider, gott i sig, efterlyser jag "människokramare". För en tid sedan gjordes en undersökning som handlade om människovärde och människovärdering. 66 % av de tillfrågade var beredda att tillskriva människor och djur samma värde. I en tidigare undersökning var det 44 % av det svenska folket som avvisade idén om ett absolut okränkbart människovärde. En riksdagsledamot i miljöpartiet hävdade att i första hand stod solidariteten mot djur på programmet, "de fyra solidariteterna". Människan betraktas alltmer som ett utbytvarvt objekt, inte som en unik varelse med ett unikt värde. Den lilla människans utrymme förminskas i vårt samhälle. Människan blir värdesatt efter vad hon presterar. En ung svensk författarinna uttryckte för en tid sedan: "Det är svårt att hävda människans värde om man inte vet varför hon är värdefull." Det är sant. Etiska, moraliska och andliga frågor kommer i skymundan i vårt relativistiska samhälle. I en tid då människor vill ha svar på sina existentiella funderingar. Helhetssynen på människan måste upprättas, bestående av en själ, en ande och en kropp. På den profillösa socialhögskolan uppmuntras ej sådana frågor och behov. Den uppmanar ej heller människor att ta ställning eller bli medvetna om vart vår solidaritet skall vara riktad. Elie Wiesel har yttrat dessa ord: "Vi måste alltid ta ställning. Neutralitet hjälper förtryckaren, aldrig offret. Tystnad uppmuntrar den som plågar, aldrig den som plågas." Representanter från den etablerade socialvården, kyrkan och politiken engagerar sig ibland till döds för att rättfärdiga nuvarande samhällssystem.

"Ingenting dödar så som kärlekens ord och kärlekens gärningar när det ändå inte finns någon kärlek bakom. Goda gärningar utlösta av pliktkänsla, hög ambitionsnivå eller allmän moralisk standard har en nedbrytande förmåga på omgivningen. Där kärleksgärningar framsprungna ur ett äkta kärleksflöde frigör människan i

omgivningen och skapar tacksamhet leder kärlekslösa gärningar till ett anklagat samvete och tacksamhetsskuld." (Reichmann, "Prestationslös tro" 1986, s 84)

Tillvägagångssättet i mitt arbete

Jag har genomfört fem intervjuer med missbrukande kvinnor i kategorihuset på Hasselövägen. Jag har valt att anteckna under samtalsgången. Mitt sätt att synliggöra kvinnorna i intervjuerna har växlat mellan min egen betraktelse och återgivandet av deras berättelser till mig. Var och en av kvinnorna har läst igenom och godkänt respektive intervju. Samtliga kvinnor har varit mycket positiva till mitt arbete. De män i kategorihuset som jag haft möjlighet att möta har fått reda på vad jag sysslat med. Det har varit ett sätt att minska misstänksamheten hos männen och på så vis göra det lättare för kvinnorna. Ett par av männen har vid två tillfällen försökt att hindra deras kvinnor att träffa mig. "Varför intervjuar du bara kvinnor?" frågade en man. "Eftersom jag själv är kvinna känner jag mest för kvinnorna i dessa hus. Det kunde varit jag!" Detta svar respekterades av alla män utom en man som bittert menade att hade kvinnorna inte existerat då hade inte problemen funnits. En annan man tittade mig stint i ögonen då han sa: "Jag hoppas att detta inte endast bli en 'avhandling' som ligger och samlar damm. Jag vill att människor skall få veta hur vi har det."

Några gånger har tider bestämts men kvinnan har varit spårlöst försvunnen. Jag har gjort nya försök, lekt detektiv och till slut har jag fått napp. Mitt i all tragiken har det funnits plats för humorn. Jag har levt i flera veckor med detta projekt in på bara skinnet. I dag när jag befinner mig vid utskriftstillfället känner jag det som om jag endast överlämnar en begynnelse till ett långt arbete.

Träffarna med kvinnorna har ägt rum i deras lägenheter, ute på stans fik och parker. En av kvinnorna, som har vistats på ett behandlingskollektiv några mil från stan har jag träffat där.

Under de veckor som jag besökt husen har oväntade och sorgliga händelser avlöst varandra, som då en man fick blodstörtning och hastigt avled med handen på dörrhandtaget.

Frågeställningar inför intervjuerna

Hur upplever du din kontakt med myndigheterna?

Vilka valmöjligheter hade du i fråga om ditt boende?

Hur upplever du det att vara kvinna på Hasslövägen?

Vilka kontakter har du utanför missbrukarkretsarna?

Hur upplever du att andra ser på dig själv?

Hur ser du på dig själv?

Den finaste respektive svåraste stunden i ditt liv?

Vilka är dina framtidsdrömmar?

Miljöbeskrivning

Jag åker över bron som förbinder Saltö med övriga centrala Karlskrona. Under flyter kanalen som mynnar ut i Östersjön. Detta hav har under årtionden varit en viktig inkomstkälla för åtskilliga blekingefamiljer. Till vänster efter broslutet ligger fiskhamnen med dess närliggande industrier. Vissa tider på året kan man se hamnen fyllas med danska, svenska och polska trälare. Saltö har i många år bebotts av folk från arbetarklassen. De flesta av hyreshusen och villorna är uppförda under trettio- och fyrtiotalet. Barnrikehusen är idag rivna. Strax efter bron på höger sida, längs med Hasslövägen som är huvudstråket på Saltö, står projektets aktuella hus. Två smutsgula trevåningslängor med cirka femtio lägenheter. En mäktig havsutsikt och Lönneberga-

idyll med prunkande trädgårdar kan man bli bjuden på beroende vilken våning och vilket av husen man bor i.

Havsutsikten kommer inom kort att skymmas av ett exklusivt hyreshus som håller på att uppföras. Tomterna till dessa kommunägda hus är kemiskt rena från blommor och växter av alla slag. Husen fungerade från början som pensionärlägenheter för arbetarna. I dag bebos husen mest av missbrukare i åldrarna tjugofem till sjuttiofem. Flera av husen kom till under folkhemsandans tid. Den rådande miljön drar till sig andra utstötta missbrukare som inte bor där.

Över en tredjedel av lägenheterna är obebodda. Socialförvaltningen har med hjälp av speciellt utvalda tjänstemän tillsyn över ett femtontal lägenheter. Kvinnorna, oavsett missbruk eller inte, är en liten grupp i boendet. En manlig besökare påpekar för mig att detta är ett dolt fängelse utan galler. Lägenheterna är celler. Skillnaden mot de verkliga fängelserna är, att här har fångarna egen nyckel.

Jag går in i ett par av husens trappuppgångar. Levrat blod, en sönderhuggen dörr och insparkade brevinkast är en vanlig syn som jag möts av. Desperata människor använder desperata metoder. Under en dag kan polisen ha flera utryckningar i husen. Sopnedkassen är avstängda på grund av fastighetsskötarnas HIV-rädsla, enligt en man i kommunens förvaltning. Ovanför dörrkarmen till en av lägenheterna lyser en påklistrad varningstriangel som har följande budskap: "Stäng inte dörren. I afton möte." Denna appell är undertecknad med Nykterhetsrörelsens Bildningsförbund.

Lägenheternas utseende skiftar från en sopstation till en relativt ljus och nyrenoverad etta. Våldet, polisutryckningarna, smutsen, gråten och uppgivenheten i boendemiljön på Hasslövägen har vissa gemensamma nämnare med slumområdena som apartheid skapat.

"Vi vet precis hur denna känsla av underlägsenhet kan förändra människor. Vi börjar hata oss själva och förakta varandra. Och vi behandlar varandra som avskum. Har ni lagt märke till hur vi kör i stan, och hur vi kör i Soweto? I Soweto parkerar vi hur som helst, för vi föraktar varandra och behandlar varandra som om vi inte var värda så mycket. Sjuksköterskor, lärare, präster och de som har liknade ställning behandlar ofta sina svarta bröder och systrar som om de inte räknas." (Desmond Tutu, 1985, s 106)

"En av apartheidsystemets försvarare, Vorwoerd, hade helt klart för sig att svarta inte skulle få utbildning över en viss nivå. På så sätt skulle de bli goda tjänare åt de vita. Och de skulle inte förledas att tro att de gröna ängarna på den vita sidan någonsin skulle öppnas för dem." (Desmond Tutu, 1985, s 74-75)

Jag samtalar med två av de ansvariga för kommunens fastigheter. De har suttit på sammanträde oräkneliga gånger i hopp om att hitta en lösning på eländet ute på Saltö- Hasslövägen. De har kört fast. Problemen har vuxit dem över huvudet. Det vore önskvärt om jag kom med en lösning. "Hela Karlskrona ska ligga för dina fötter." En av männen ville ha en förändring både utifrån byråkratens och medmänniskans perspektiv. Trettio till fyrtiotusen kronor kostar en renovering av en lägenhet efter det att någon av missbrukarna har flyttat. Intrycken som de ansvariga fått av de berörda myndigheterna vid de olika sammanträffandena har varit följande:

Resumé

- 1 Den nya vårdgruppen som skall ta hand om kommunens missbrukare, har pratat vårdideologi alltsedan starten.
- 2 Socialförvaltningens chef är en anonym skuggfigur.
- 3 De flesta socialarbetare vill ej störa.
- 4 Polisen är till för socialarbetaren och inte för de boende.

Fastighetsförvaltningen plus en person från socialförvaltningen förhandlade med kommunens personalkontor i syfte att få några av

de boende anställda som medhjälpare till fastighetsskötarna. Detta förslag strandade. En byråkrat fick panik. Han såg med fasa svårigheterna att bryta en anställning då det gått en tid på grund av LAS och MBL.

Männen från fastighetsförvaltningen var besvikna över avslaget. De menade att detta försök hade kunnat resultera i att hyresgästerna tog ett ansvar för sitt boende. Byråkratisk rutin hade på nytt fått företräde framför mänskliga behov.

"Bostadsministrar" och "tillsyningsmän" i all ära, de kärleks-hungrande människorna i husen överges.

P Carse, s 127-128, i boken Ändligt och oändligt spel träffar huvudet på spiken i sin beskrivning av samhällets avfall: "Ju mer avfall ett samhälle producerar, desto mer avslöjande är detta avfall, och desto ihärdigare måste samhället följaktligen förneka att det producerar något avfall alls, desto mer måste det anstränga sig att bli kvitt eller gömma eller glömma sitt avfall. Avfallsmänniskor är sådana som samhället av något skäl inte längre kan använda som resurser och som därför har blivit apartheidens icke-medborgare. Avfallsmänniskor måste flyttas utom synhåll - till getton, slumområden, reservat, läger, massgravar, avlägsna landdelar, strategiska byar - till ödsliga och obebodiga platser. 'Vi lever i ett århundrade vars mästerspelare har skapat många miljoner sådana 'överflödiga personer'.' (Rubenstein): Detta är samhället som förklarar vissa människor överflödiga. Mänskligt avskräde är inte en olycklig börda på ett samhälle, ett indirekt resultat av dess eget beteende; det är dess direkta produkt. De europeiska kolonisterna i Amerika, Afrika och Asien stötte inte av en ren händelse på icke önskvärda folkgrupper som naturen ställt i vägen för dem; de gjorde dem överflödiga med hjälp av några av sina samhällens viktigaste, oåterkalleliga principer. Avfallsmänniskor finns strängt taget inte utanför ett samhälles gränser. De är inte samhällets fiender. Man börjar inte krig mot dem, som man börjar krig mot ett annat samhälle. Avfallsmänniskorna utgör inget alternativt eller hotfullt samhälle,

de utgör en avslöjande kultur. Därför 'utrensas' de. Samhället befriar sig från dem!"

MARITA

Mitt första möte med dig var på en vårdanstalt för alkoholmissbrukare grundad på mäns villkor. Majoriteten av gäster och personal bestod av män med en mycket skiftande kvinnosyn. Det kvinnliga inslaget i vårdargruppen representerades den sommaren av undertecknad och en polisaspirant. I början av den vecka som du skulle komma till hemmet fick jag en presentation av dig genom tre män från assistent- och vårdarsidan. Deras föraktfulla och cyniska sätt att tala om dig och din livssituation skapade en motsatt reaktion i mitt inre. Jag längtade och räknade dagarna till dess att du skulle komma.

Du kom! Explosiv stormade du fram till stor fasa för många. Liksom don Quijote slogs du mot väderkvarnar som så många gånger förut i ditt liv. Under våra samtalsstunder på ditt rum vågade du visa och sätta ord på ditt förakt för dig själv som kvinna och mor. "Jag har skrikit att jag skiter i mina barn. Du skulle veta vad jag gråtit i min ensamhet när jag tänkt på dem." Dessa ord och meningar har du upprepat när ångesten och skuld känslorna gastkramat dig. Vreden, gråten och hatet mot dig själv och din omgivning var något ständigt återkommande. Mitt i ditt förtvivlans skrik fanns ett lika starkt skrik av längtan och hopp inför en framtid värd att leva. Dina ögon berättade om smärtan från den oförfälskade verkligheten som handlat om många års upplevda svek från dig själv och dina medmänniskor. Med alla taggar utåt ville du chocka och testa för att se om jag stod kvar.

Den finaste gåvan som jag fick den sommaren var en liten hopskrynkad, solkig lapp som du gav mig när du låg på "sjukan". Den hade hängt med dig från fyllekvarnarna till behandlingshemmen och åter ut i kylan. Det var en dikt som din sextonårige pojke hade skrivit till dig. Den handlade om en fågel på flykt som skulle

vara rädd om sig. Våra vägar skildes den sommaren för att på nytt och på nytt mötas.

Jag har träffat dig i djupaste förnedring och skräck. Din kvinnliga identitet har urholkats vid stationerna under din långa ångestfyllda resa.

Jag har även fått vara med då du tagit mod till dig och trevande börjat räta på din rygg. Med små steg har du vågat ta emot av kärleken för att ge vidare av det du fått. Du har skapat sköna alster med dina händer. Omtanke, glädje och humor har du spridit.

Du värdefulla, dyrbara ädelsten som fortfarande intensivt söker efter ro. I dag har du stannat vid ännu en station i ditt liv. Fågeln har blivit skadeskjuten oräkneliga gånger. Väderkvarnarna har ökat i antal. Du har inte givit upp. Du är på väg. Din upprättelse som kvinna och mor finns i den morgondag som sänder sitt ljus till dig i din mörkaste natt.

Till Mor

En fågel ska inte krypa på marken,
där kan den bli skadad eller till och med dödad.
Nej, fågeln måste upptäcka sina vackra vingar,
så att den kan flyga upp högt i den klarblå himlen,
där den kan upptäcka sig själv.

Från din son.

Marita

Myndigheterna har generellt agerat med medveten nonchalans mycket på grund av min negativa bakgrund. I deras ögon är jag en sophög. Jag är stämplad i förväg. Någon här på Hasslövägen ringde till polisen för min räkning. Jag stod i duschen när de kom. Det enda jag fick skyla mig med inför resan till polisstationens fyllecell

var en handduk. Detta blev för mig en förnyad upplevelse av skam och respektlöshet.

En gång när jag tog mod till mig och anmälde en man som miss-handlat mig blev mitt "kändisskap" på nytt en black om foten. Jag blev ifrågasatt och ej tagen på allvar. För något år sedan blev en pensionär i "Dödshuset" robbad på sin pension. Automatiskt blev jag kallad till förhör på krim.

Jag var intagen på vårdpapper för att vila och "torka in". Det blev en resa till avgiftningen på grund av att jag drogat ned mig på "hemmet". För att underlätta letandet efter fler piller fick jag i sovande tillstånd genomgå en gynundersökning med läkarens medgivande.

Jag anser att dom flesta som arbetar på "socialen" jobbar där för sin egen skull. De förpassar mig i ett fack som ett nummer bland många andra. Därigenom tror de att de lättare kan kontrollera och få makt över mig. När det gäller mitt sökande om sjukbidrag upplever jag mig överkörd. Människor sitter och bestämmer om mitt liv, människor som ej känner mig. Dom vet för f-n inte hur jag känner det. Min handläggare på försäkringskassan har uttryckt till andra i mitt fall att jag lever i "sus och dus". Mitt hopp står bland annat till en psykiatriker på Gullberna. Han har en fin människosyn. Någonstans är jag rädd för att han ska tappa tålamodet. Då jag lämnade avgiftningen den senaste gången backade min kontaktman och min psykiatriker upp mig i min kamp mot de sociala myndigheterna. En av kontaktpersonerna, en kvinnlig skötare, visade mig speciellt mycket värme. Den gången då jag skulle göra ett försök till att resa och hälsa på min lille pojke som jag ej sett på tre och ett halvt år fick jag möta en social byråkrat som flaxande tittade på klockan. Han lockade mig till att tala om min pojke, min ömma punkt och mitt ständigt blödande sår. Då jag visat mig i min nakenhet stängde han snabbt dörren som jag i min trängda hörna öppnat. Jag har ofta känt mig känslomässigt prostituerad och våldtagen. Jag sitter där med soporna upp till halsen, färdig att spy. Framför mig sitter en leende tjänsteman. Jag har

inte sett någon le mot mig på ett bra tag så jag pratar och pratar. Socialakrobaten lämnar mig när han fått sitt "lilla goda". Lite senare klämmer han åt mig den "torsken". Den här sortens prostitution ger inte så mycket pengar. Jag påminns om gamla hispanmetoder med varma växelvis kalla bad i syfte att få njuta av lugna och snälla patienter.

Ofta då jag ställt konkreta krav har svaret blivit: "Du är inte färdig med dig själv." Ett lätt sätt för dem att komma undan. Nu orkar jag inte längre med myndighetens utfrågningar. Jag ber dem fara och flyga dit pepparn växer. Vad tjänar det till att tömma sig själv gång på gång och inte få något tillbaka, inget att fylla tomrummet med. Mig har dom spelat färdigt med. I min rädsla och förtvivlan har jag gapat och burit mig åt. I stället för den kärlek och närhet som jag skrikit efter har de flesta straffat mig med skuld och reprimander av olika slag. Ju räddare eller aggressivare dom blivit, desto mer har jag terroriserat min omgivning.

I den situation jag befann mig i innan jag kom till Hasslövägen hade jag inga andra valmöjligheter i bostadsväg. Jag skulle endast vara tacksam för att få tak över huvudet. Tidigare var jag för det mesta inneboende hos missbrukande män som jag ofta blivit mamma och älskarinna för, trots att jag sökt en far i dem.

Jag har också bott i ett annat av kommunens kategorihus kallat "Dödshuset". I den här stan flyttar dom nämligen runt soporna när de börjar stinka för fruktansvärt! Det är näst intill omöjligt att få bo drägligt.

Här på Hasslövägen kan man inte känna sig som kvinna. Jag påverkas negativt i mina tankar och handlingar av klimatet i det här boendet. Det finns endast ett ord för våra hem här på vår "återvändsgata" : FÖRNEDRING. Tristessen och gråten sitter i väggarna. Vi kvinnor sätter på oss en manlig mask gentemot varandra. Mellan oss är atmosfären genomsyrad och förpestad av

rädsla, svartsjuka och lögner i alla dess former. I höstas slängde en kvinna en yxa genom min dörr!

Jag accepterar inte min egen förnedring, ännu mindre de andra kvinnornas. Vi är alla lika "svaga". Mina kontakter utanför missbrukarkretsarna är få. I första hand tänker jag på min äldste son. Därefter en väninna som verkligen givit mig det mesta av stöd, liv och glädje mitt i all denna depressiva negativa tillvaro som jag levt i.

Jag ser mer positivt på mig själv än vad förutsättningarna har varit. Grunden till detta har jag faktiskt haft med mig från tiden innan missbruket. Detta bagage har jag varit mycket mån om att kunna bevara även i de mörkaste stunderna av mitt liv. Det har varit ett bidrag till nyktra positiva tankar och ett bättre leverne som jag tror att alla människor vill uppnå.

Efter varje flykt har skam och självförakt ofta kommit som ett brev på posten. När någon gjort mig synlig och velat se det sköna i mig mitt i eländet har mitt självförakt minskat. Det fina i mig har lockats fram. För det mesta brukar inte någon människa våga göra det. Andra människor ser på mig med osäkerhet. Jag är för jobbig. De går ifrån mig med förakt och förtal. Det mest smärtsamma vid sådana tillfällen är att de aldrig kommer till mig personligen. Genom andra får jag veta deras bedömning och överdrivna fantasier. Människor i allmänhet vågar ej stå öga mot öga och tala om sina värderingar. Vad bottnar deras osäkerhet i? Ser de sig själva i mig? Kanske befinner dom sig i en fruktansvärt jobbig situation som är alldeles för svår att reda upp? Jag är en "outsider"!

Det finaste som jag upplevt i mitt liv var då jag fick mina barn. Det svåraste i mitt liv var absolut omhändertagandet av mina barn. Det skulle aldrig få ske på ett sådant sätt. Mamman blir ingenting. Helt plötsligt är hon utbränd. Ingen bryr sig om mamman och hennes djupa kris. Detta har jag verkligen känt av. Det måste få komma fram till diskussion. Utbildad personal borde

göra något när det är kaos inom mamman. Plötsligt finns inte någon! Man skickas från assistent till assistent. Detta är djävulskt! Rädda människor, medan tid är! I mina drömmar inför framtiden finns först och främst mina barn tillsammans med mig i mitt nya nyktra liv. Jag vill efter flera längtansfulla tomma år få kontakt med min minsta pojke som fyller fem år i augusti. Vidare vill jag till att börja med få en människovärdig bostad, långt från närmaste granne, gärna ett litet hus med hundar och andra djur. Eftersom jag varit så iakttagen av andra har jag fått en skräck för människors förtal och nyfikenhet. Jag vill bo i en fridfull omgivning med en man som verkligen respekterar mig som den människa jag är. Han skall vara harmonisk inom sig och nyfiken på livet. Han måste äga en bra kvinnosyn. Det är A och O. Han skall t o m kunna jobba i en kvinnojour. Det blir svårt att hitta någon som verkligen skulle förstå min tid bakåt, all den förnedring som jag upplevt.

Jag vill tillbringa den mesta tiden med mina barn. Jag vill ej ha något arbete mellan sju och fyra. Att stå för ett öppet hus för ensamma, lite udda människor som vill vara sig själva men inte får någon plats i vårt samhälle skulle vara meningsfullt och spännande. Jag älskar människor som vågar vara sig själva. Det skulle jag själv vilja vara. Någon tråkig nykter likformad människa vill jag ej bli. Att inordna mig i ledet är ej min tanke. Jag vill tro på en förändring. Jag är värd minst tio fina år av mitt liv. jag vill ta vara på dom åren. Sorg kan förvandlas till glädje, fångenskap till frihet och förtvivlan till hopp.

KARIN

Många socialarbetare ser jag som psykologiska stjärtslickare. Under mina år i socialsvängen har jag fäst mig vid tre kvinnliga "socialare". De har slutat. En av dom som har tillsyn av det här gettot som jag bor i har jag träffat en gång. Han stod framför mig i bolagskön och hade storhandlat. Jag fick "spelet", gapade till om djävla hycklarproblematik. Jag njöt av revanschen då jag fick uppleva en rodnande socialare och en leende spritkassörska. Min nuvarande socialrenhållningsarbetare, jag vet inte vilken i ordningen, honom har jag spolat. Han har försökt att leka psykolog med mig. Med väl avmätt distans skådar han ner på sitt objekt.

En dag var jag och min sambo på socialen. Vi var påtända och onyktra. Min socialare ville blanda sig i ett möte som vi hade med en annan arbetare på socialen. Jag använde mitt munväder och bad honom dra åt helvete. Han gjorde en brytning och knuffade iväg mig. Jag hejdade mig och hann tänka en klar tanke. "För Guds skull han är socialtjänsteman." I samma ögonblick nuddade min hand telefonen för att kalla på polisen. De gjorde entré ditkallade av någon kollega till psykologen, inte för att hämta honom utan för att förpassa mig och min sambo så snabbt som möjligt från maktens korridorer. Jag släpptes, min sambo fick åka med.

Cheferna i denna maktens boning besitter ofta en flathet och ett bristande civilkurage. Sedan ett halvår tillbaka har jag bett om att få komma till ett hem som använder sig av Hazeldenmetoden. Bostadsfrågan har jag ofta skrikit om. Arbetsförmedlingen väntar på remiss från min socialare. Ingenting har hänt inom dessa fronter. Jag tror att de ser mig som en hopplös, stökig brud som inte är värd att satsa på. Då jag överklagat något beslut har jag fått till svar: Ditt agerande är ett substitut som står för

något annat. Mina tidigare sporadiska avgiftningskontakter med hjärnskrynklor har känts nedbrytande. För mig är det en känslolokal institution.

I den tidiga våren spatserade jag under avtändning utanför lokalerna, där de folkvalda satt i sitt plenum. Fönstret var öppet. Jag stack in huvudet, morsade och fick syn på en framträdande kvinnlig politiker i staden med vind i seglen. En man i denna fina samling gav mig en liten vink om att jag skulle avlägsna mig. Olydig som vanligt vände jag mig till kvinnan. "Du som är så duktig (utan ironi) kan inte du göra något för oss missbrukare?" Jag blev så överväldigad av mina tårar och ropet från mitt innersta att jag dröp av.

Du, jag är faktiskt en av de små väljarna som de talar med sentimental stämma om i valtider. I den krassa verkligheten finns det ett oändligt avstånd mellan mig, mina gelikar och de ord-bajsande herrarna och damerna i höga positioner. Jag tänker inte vara snäll och tyst i mitt utanförskap. Dessa aktningvärda män och kvinnor med förtroende fattar beslut och anställer hantlangare som skall kontrollera och kväsa sådana som mig. Vi lever i skilda världar och talar inte samma språk. Jag är en invandrare i Sveriges Trädgård. Jag flyttade till Hasslovägen från ett HSB-boende på grund av obetalda hyror. Något alternativ erbjöds mig inte.

Att vara kvinna på Hasslovägen skapar en stark känsla av utnyttjande. Jag lever som jag gör för att orka stå ut. Ändå har jag det bättre än många andra missbrukande kvinnor. En del av de yngre missbrukarna som kommer och går här i huset ser mig som en mamma. Språket som finns här är förödmjukande för oss kvinnor. Jag lider när jag ser hur de andra kvinnorna här i huset utnyttjas och far illa. Det värsta är när kvinnor lägger upp sig för att få lite knark eller sprit. Killar är jämförbara med appendix - blindtarm, som man både kan ha och vara utan. Varför blir jag alltid kär i fel karl? Att vara dörrmatta och en obetald hushållerska har inte varit någon främmande syssla för mig.

Misshandel och jungfrusilen har min kärlek bjudit mig på. I dag tar jag ej emot stryk. Jag ger tillbaka.

Renlighetsbehovet ökar ibland för oss kvinnor genom den skit och misär vi lever i. Att duscha vågar jag ej på grund av att duschen finns i källaren. Mellan varven avskyr de övriga kvinnorna mig här på Hasslövägen. Det förekommer en hel del intriger och motsättningar. Jag skulle vilja ha en annan kontakt med de kvinnor som lever här. Vi kunde göra något tillsammans. De flesta får ej för sina män. I en hunsande ställning lyder de. O, vilken nedvärderande tillvaro!

I fjol sommar väcktes jag och min sambo av en skräckslagen blivande far. Den blivande modern väntade med krystvärkar i pundar-fyllekvartern. Jag rusade nedför trapporna. Inne i det unkna rummet låg en fågelungelik påtänd kvinna i en soffa som var en kontrast till förlossningsavdelningens rena säng. Bakom den stängda toalettdörren stod en man i kalsingar och tryckte stel av rädsla. I vanliga fall bävar de flesta i kommunen för honom. I stället för vatten och rena handdukar var bordet fyllt med överfulla askkoppar, "verktyg", droger och tomma flaskor. Smutsiga fönster, inga blommor som lyste upp. Hela atmosfären andades förintelse och uppgivenhet. Kvinnan kämpade i svett och ångest. Barnet tryckte på för fullt, ville med all sin kraft komma till denna värld. Till vad? Huvudet, täckt med många fina lena hårstrån, syntes. Mina egna förlossningar återupplivades i känslor och minne. Jag kunde inte värja mig. I mitt inre vällde gråten fram i vågor mot mitt livs strand. Det jag kunde bidra med i denna motsägelsefulla stund var närhet och tröst. Plötsligt stod de där med sina vita rockar och en bår. Ambulanskillarna var förvirrade, nästan lika förvirrade som vi andra. De tog över. För första gången i historien, hoppas den sista, hördes ett nyfött barns skrik i detta hus. Det lilla ovälkomna livet skapade ett kaotiskt avbrott för vilsna människor, inställda på att tillsammans komma bort för några fattiga ögonblick från den karga verkligheten. Från första sekunden såväl i som utanför moderlivet blev du lilla Liv bestulen på din rättmätiga trygghet. Dina

föräldrar berövades föräldraskapets glädje. De fick med socialbyråkraternas hjälp en förstärkning till sitt tidigare tunga skuldpaket, alltför tungt att bära.

Den konflikträdde stjärtslickaren tvådde sina händer. Jag hade med öppna nyktra ögon fått se hur Livet tar sin plats mitt i förintelsen.

Mina anhöriga har tröttnat och givit upp, alla bortsett från min Pappa. Jag älskar min Pappa. Om du visste vad fin han är. Han älskar barn och djur. Pappa är min trygghet i min kaotiska existens. Han har allt sedan min barndom funnits där med en öppen famn. Häromdagen städade jag hans lägenhet inför hans kommande 75-årsdag. Jag fick med mig ett nytt smultronställe att se tillbaka på. I en stunds mysig samvaro delade vi på en liter jordgubbar. Tror du att det är roligt för honom att se mig dra omkring och punda? Pappa gråter för min skull. I sin maktlöshet har han sagt "Om jag ändå fått vara Gud för en dag då skulle jag förändra ...". Min älskade Pappa har varit sjuk. Jag får ej glömma att pussa honom när vi ses. Det kanske blir sista gången. Jag tror att jag är orsak till hans hjärtfel. För ett par veckor sedan satte min Pappa och jag krok. Vi fick 104 flundror. Vi strosade också runt på en holme där vi letade fynd som eventuellt flutit i land.

Min ena syster och min mor brukar jag hälsa på. De vägrar att besöka mig i detta rättbo. Den systemen vet hurdan jag är och har varit. Min andra syster anser att jag skämmer ut familjen. Jag har lovat familjen att de gånger jag är i sällskap med A-laget på stan skall jag ej hälsa på dem. De säger: Du måste förstå oss. Hur tror de att det känns för mig? Då detta nådde Pappas öron skakade han sorgset på huvudet.

En väninna längtar jag efter. Tyvärr är de flesta kvinnor rädda för mig. Häromkvällen blev jag sparkad av en kvinnlig affärsagare. Titta här nedanför min antika pundarväska finns några vykort som jag har fått. Jag läser dem då och då. Människor i allmänhet

betraktar mig lik en gangsterbrud, som stökig och uppkäftig skrämmer "borgarbrackorna". Jag snackar ned en psykolog hur lätt som helst med mitt munläder. En som jag ses lite som pantad i pallet om jag till exempel går på krogen och äter. Människor som parasiterar på samhället skall hålla sig från allmän plats. Respektabla skattebetalande medborgare skall ej störas. Träder jag in i en exklusiv klädbutik läser jag i expeditens blick en misstänksamhet över att jag skall stjäla.

Då inget hände på arbetsmarknadsfronten i mitt liv sökte jag själv jobb i ett anfall av arbetslust för ett par månader sedan. Jag fick napp på fiskindustrin som ligger granne med vårt palats här på Hasslövägen. Hjärnan var jag tvungen att lämna utanför fabriken annars hade dessa tre veckor blivit outhärdliga. Bland kvinnorna i arbetslaget kände jag mig mycket udda. De såg på mig med stor skepsis. Det mesta av snacket handlade om blöjor, stickning och matrecept. I den trånga lilla ankdammen kippade jag efter luft. I den här stan har jag ingen chans att visa vad jag kan.

Jag lever ett laglöst leverne och ser på mig själv som en gangsterbrud som är beroende av andra. Dock finns det moral kvar hos mig. Det är otänkbart att skaffa knark till 20-åringarna. Den djävul som sätter dit säljer eller bjuder på jungfrusilen till en ung människa. Den klämmer jag åt.

Detta meningslösa liv gör att jag behöver mina droger. I mina ensamma stunder här hemma brukar jag filosoferande titta på kort och tänka på hur jag haft det förr. Titta här! Lilla jag, ett och ett halvt år! Se på mig! Va roligt jag verkar att ha! Ännu ett foto. Jag håller min nyfödda pojke i min famn. Vad jag ser oförstörd ut! Va f-n blev det av mig? Jag spiller bort mitt liv på skit. Bara denna sommar ska jag punda sedan får det vara slut. Rätt vad det är tänker jag. Jävla slyna, när tänker du göra något av din stund på jorden. Alla har ett människovärde! Det går inte att komma ifrån att jag är en kärleks- och ömhetssvulten kvinna. Den finaste stunden var när jag fick den äldste pojken. Jag är

glad att det ej blivit fler barn än dessa två pojkar. Barnadrömen den självdog. Den svåraste stunden var när min femton år gamla lillebror dog. Vid det smärtsamma tillfället fick jag försöka hålla modet uppe på de övriga i familjen.

Du förstår, jag såg ett TV-program som jag blev gripen av. Filmteamet bevakade hur tyska pampasägare i Uruguay utnyttjade befolkningen. Barnen var hungriga och trasiga. De önskade bland annat skrivmateriel. Jag var gråtfärdig. Hur privilegierad är inte jag. Här blir jag lack när mascaran tagit slut. Med kärlek och kunskap skulle dessa barn få ett människovärdigt liv. Att få jobba utomlands med till exempel gatubarn ingår i min dröm om framtiden. Ingen "muppskola" för min del - legoarbete! Jag skall använda de celler som jag har kvar. Mina erfarenheter vill jag använda till glädje för andra som har det risigt på ett eller annat sätt. Ett nyktert drogfrött liv är en förutsättning. En stuga på landet där jag bor med alla mina katter, antingen ensam eller med honom som jag bott tillsammans med. En målar- och syverkstad skall naturligtvis ingå i huspaketet. Vet du, du gör det jag tänkt göra så många gånger. Du skriver om min och många andras situation. Däremot för jag en del dagboksanteckningar. Nu när jag hör vad du skrivit om mig, känner jag in att den här Karin ropar i vild panik på hjälp. Detta är jag. Ni kristna som har en skön och varm tro. Ni verkar rycka åt er kraft och inspiration. Vid vissa tillfällen brukar jag tänka på Honom och undra om Han har hört mina böner. Jo, förresten det har han!

Karin, lilla mänskobarn, som föddes till en värld utan nåd. Ditt rop om ömhet och kärlek blev till ett eko i en rymd utan svar. Så dansar du din döda dans på gator och på torg, så skratte du ditt hårda skratt som döljer din sorg.

Och mörkret bygger dag för dag
en mur kring ditt liv
som gömmer all din längtan
och din själ inuti.
Finns det någon som orkar att bry sig om
att det bakom sminket och masken du bär
finns ett barn som ropar:
kom och ge mej värme
ge mig ljus ge mej en plats i ditt hjärtas hus.

A Edin

KERSTIN

Jag ringde på din dörr. Jag väntade en lång stund innan du med tvekande steg kom och öppnade för mig. Den enormt påtagliga förändring du genomgått till din personlighet slår emot mig med en intensiv smärta. För några månader sedan möttes vi som hastigast i en av källargångarna härute på Hasslövägen. Då kom du gråtande jagad och skrämmd emot mig efter att du på nytt hade fått dig en omgång av din sambo. Förutom den gången i fjol höst var det ca fem år sedan vi träffades. Trots ditt missbruk fanns det en upprorsanda och en stark frihetslängtan i dig. Du månade om ditt yttre, ögonen spelade och du pysslade runt omkring dig.

Där står jag några år senare framför en underdånig lite skygg kvinna med slocknande ögon. Jag berättar för dig om mitt projekt. Du vill gärna att jag skall återkomma dagen därpå. Vi ses följande dag efter ett par timmars fördröjning. Du ursäktade den ostädade lägenheten och blåtiran som du fått genom ett fall i en trappa. Urskuldande berättar du om tandläkarbesöken som ej blivit av, förklaringen till de få och dåliga tänderna. Hela din varelse är spänd av fruktan. Under vårt samtal flackar dina ögon ängsligt från ytterdörren till klockan på din handled. I förbigående nämner du att din sambo kanske kan dyka upp. Han var inte kry då han gick till jobbet. Han blir vansinnig om han får se oss sitta här och prata med varandra. I nyktert tillstånd är han rädd om mig. Han kan tro att du är en socialare, såna får ej komma hit. Basen i utearbetslagen accepterar småpimplande arbetare. Jag ser din verklighet och lägger ihop dina plågsamma erfarenheter. Det är inte svårt att förstå din samlade oro och skräck. Med ett vakande öga på dörren svarar du på mina frågor.

Min kontakt med myndigheterna är inget problem för mig. Några valmöjligheter gavs ej för oss då vi lämnade ett litet

inackorderingsrum i centralstan. Ett rum där vi isolerade gick varandra på nerverna i nästan ett år.

Min mamma och hennes sambo kan jag hälsa på om jag är nykter. Tyvärr blir det inte så ofta, numera. Jag har brevkontakt med mina pojkar. (Nu plötsligt för ett kort ögonblick glimtar det till av liv i dina ögon.) En av mina pojkar läser på universitetet i Lund. (Modersstoltheten går ej att ta miste på.)

Kontakten med jobbkompisarna på fisken är mycket yttlig. För övrigt har jag ingen gemenskap med någon utanför denna krets av misär. Att vara kvinna i denna miljö är detsamma som att ständigt ha ögon på sig. Nedklassning, utnyttjande och förödmjukelse är vardagsmat för mig. Det här boendet har blivit dödsstöten. Jag struntar i allt, mitt utseende, mig själv. Förakt är något jag ständigt lever med. Någon fullvärdig medlem blir man inte i denna grupp om man inte dricker. Det är en fullständig omöjlighet att hålla sig nykter eller drogfri här. Dygnet runt ringer folk på dörren. De dagar jag orkar att gå till jobbet bjuds mig några timmars befrielse. Jag känner en total meningslöshet vid tanken på att skapa något fint omkring mig. Stickning och handarbeten lyser med sin ständiga frånvaro. Vi har försökt att få tag i en dräglig bostad. Kommunens fastighetskontor har lovat att det skall gå att få något annat, bättre. Ingenting har hänt. Det är likgiltigt för mig hur andra ser på mig.

Den vackraste stunden i mitt liv var då mina barn föddes. Jag kan inte peka på den svåraste stunden i mitt liv. De har varit för många.

Mina framtidsdrömmar. Ja. Tyst en lång stund. I första hand drömmer jag om att komma härifrån och vara tillsammans med mina barn. Ett nyktert liv, som den "gamla" Kerstin vill jag leva. För några år sedan var jag nykter i tio månader. Jag har inte mått så bra på många år. Jag skulle även vilja återuppta mitt gamla yrke som mentalsköterska. Nej, nu kan han komma när som helst.

Du lämnar mig telefonnumret. Jag lovar att höra av mig.

Det är med en blandning av vemod och ilska som jag går min väg.
Jag vill väcka liv i den frihetslängtan och kamplusta som skall
föra dig in i ett annat sätt att se på dig själv, skön, älskad
och viktig här och nu.

CAMILLA

Med flackande blick och en viskande monoton stämma sätter du ord på din tärande plåga. Osäkerheten inför att någon är intresserad av hur du känner och upplever din livssituation släpper så småningom. Samtalsstunden har inte någon förutsättning att bli helt avslappad. Din sambo lämnar lägenheten endast för en kort stund. Någon kommer in, morsar lite och går. Du vill ändå ge din bild av hur det är att vara satt på undantag.

Hela din späda darriga varelse är märkt av den öken du lever i. Du föraktar dig själv för att du fjäskar och fjantar inför socialarbetarna i syfte att få pengar. Tacksamhetsskulden som leder till en förstärkning av ditt hat och din avsky inför dig själv blir priset du får betala. Något förtroende har du ej för samhällsinstanserna. Du ställer upp på en mängd överlevnads-lögner. Du uppför dig med en snäll flickas manér, tar emot antabus, låtsas eller inte. Gottepåsen med den torra fyllan väntar på att bli din. Du har under många år lärt dig spelreglerna.

Ett telefonsamtal till en ideell hjälporganisation, och middagen transporteras för en billig summa. Ni sitter i rummet som är till brädden fylld med spritångor och haschrök då serveringsfolket kommer.

Du är väl medveten om utnyttjandet som du anser luta åt det ömsesidiga hållet. Plötsligt, till min stora glädje får din håglöshet ge vika för en stund. Du visar din vrede över att oavsett vad du säger eller gör bjuds inget motstånd från väl-görarna. Din flyttning till Hasslovägen handlade inte om några alternativa valmöjligheter. Som så många andra kvinnor i din situation bytte du bogemenskap från en missbrukare till en annan.

Den enda sociala gemenskap du i dag vet om, är den som finns i dessa "glömda, övergivna" hus. Som nykomling var ditt utanförskap totalt, då existerade inte ens den gemenskapen. Det kitt som håller samman din sambo och de övriga boende är drogerna i alla deras former, samt ert främlingskap till omvärlden. En omvärld bestående av grannar i villakvarter eller sociala myndigheter som i dina ögon stämplar dig som ett avskum och en parasit.

Visserligen ringer du emellanåt din Far. Din vistelse utanför dessa väggar har blivit alltmer inrutad. Hasslövägen - bolaget, ditt Via Dolorosa (smärtornas väg). Bostadsförmedlingen och socialen har sagt ett blankt nej till dig och din sambos rop om en människovärdigare bostad, trots frånvaron av hyresskulder. Din elvaårige son som du har umgängesrätt med har aldrig varit hos dig här. Du kämpar med ditt självförakt och ditt hat mot omvärlden. "I detta Inferno får inget barn vistas!" Du säger det med eftertryckets uppgivenhet.

I din plånbok finns kortet på din pojke, honom som all din längtan står till. I fyllan blir det barnsnack mellan er kvinnor. Den finaste stunden under ditt levda liv var då du födde din son till världen. Den svåraste stunden, för svårt att ge ett svar på. Du känner det som om smärtorna och svårigheterna ständigt tar ett grepp om din strupe. Det blir svårt att sortera och gallra.

Att sätta ord på framtidsdrömmarna blir så verkligt att det gör dig nästan stum. Du tittar provande på mig nästan som: "Skämtar du eller menar du allvar med din fråga?". Du vill ha något att kämpa för. Du, din pojke och ett litet hus, körkort och bil, det är din dröm. I den drömmen är det drogfria livet en självklarhet, på ett villkor, även HAN skall ha en nykter grund att stå på. Jag önskar mig ett meningsfullt liv, med många barn som jag är hemma hos.

Väl utkommen på gatan efter en förmiddag hos dig, du frusna medvandrare, känner jag en intensiv blandning av ilska, gråt,

kamplust och hopp. Det disciplinerade samhället försöker med all sin styrka, öppen som dold, att tränga sig på mig.

Jag vill inte.

Jag vill låta mig beröras!

LAILA

Under hela vårt samtal blir vi avbrutna av din sambo. Vi sitter i din kvinnliga grannes lägenhet. Dock hjälper inte arrangemanget. Ideligen dyker din man upp. Innehållet i hans ärenden ändras för var gång han kommer. Du förklarar, jag förklarar. Det hjälper inte. Du får ett klockslag. Han går!

Vi är för varandra helt nya ansikten, ändå finns öppningen och systemskapet med från första stund. Din hukande ställning och en utstrålning av "ursäkta att jag finns till" är ett med dig själv. Du är sargad av svek, kärlekslöshet och självförnekelse. Kainsmärket finns i pannan hos dig och dina medsystrar, oavsett spårens omfång och innehåll. Tacksamt tycker du att kontakten med myndigheterna fungerar bra. Du menar att det varit snällt av dem som ställt i ordning en liten etta i trappuppgången intill. En tillflyktsort då din man är på spöarhumör.

Hit till Saltö flyttade du från ett människovänligt boende. Orsaken var att du mött din nuvarande sambo. Ni har uttryckt önskemål om ett annat husrum men svaret har blivit "det får ni sköta själva".

Det har hänt att du haft telefonkontakt med din f d arbetsplats. Gemenskapen med syskon och mor blir alltmer sällsynt. Du vill hålla stilen inför din åldriga mor. Hennes misstänksamhet finns i luften. Din mans föräldrar kommer någon gång på besök. En systerdotter som du är glad för har varit hos dig. Genom din man har du ibland träffat en socialares fru i deras hem. För det mesta gömmer du dig från omgivningens påfrestande blickar. På denna boplatz har du slutat att bry dig om dig själv. Du känner dig nedvärderad, som en ständig förlorare. Det finns en kvinna i huset som du har fått umgänge med.

På nätterna håller de ångestfyllda tankarna dig vaken. Speciellt under de timmarna vänder du hatet och föraktet mot dig själv. Den tvåsamma ensamheten kommer du upprepade gånger in på, två, men ändå många mil från varandra. Det är en mara fylld med kval och vanmakt, att fysiskt vara nära en man när det inte finns någon annan form av närhet.

"Hur kunde det bli så här?" "Vad håller jag på med?" "Vart bär det hän med mitt liv?" Det är frågor som gnager i ditt huvud. Du anser att ju äldre du blir desto mer går dina tankar tillbaka till ditt gamla fina liv. Det fanns en tid som jazzbaletten och gemenskapen i kyrkokören gav dig mycket av glädje. I dag finner du dig i att kontrolleras. Du säger det med en rysning. Likaså känner du dig skrämmd över att du genomgående struntar i dig själv.

Den finaste stunden i ditt liv var din barndom. Ett leende syns både i dina ögon och på dina läppar. Du beskriver den svåraste stunden i ditt liv, din älskade pappas död, även som din död. I vuxen ålder skrev du en uppsats om din pappa. Du berättar om allt beröm du fick av svenskläraren.

Framtidsdrömmarna håller dig uppe. Du bär på en stark längtan efter att finna din borttappade barn- och ungdomstro på Gud, samt att leva ett liv utan alkohol. I nattens plågsamma timmar ber du. Du önskar en närmare gemenskap med socialarens fru som är en kristen. Du ser det näst intill omöjligt att få en pratstund på tu man hand med henne. Din sambo skall alltid vara med. Du suckar resignerat. Undersköterskeyrket skulle du vilja återuppta. Ett arbete som du trivdes som fisken i vattnet med. Vi kommer in på Guds kärleksfulla sätt att se på oss människor, älskade för vår egen skull och viktiga, unika här och nu. Vi hinner att vidröra läkedomens i att skriva av sig, då dörren rycks upp av din man som stärkt sig med några supar. Hotfullt meddelar han att tiden är slut. Du reser dig upp från soffan till det yttre lik en hundvalp som lydigt följer sin Herre. Dina ögon utstrålar lite av

trots, kanske var det hoppets trots som kan medverka till att dina drömmar om full upprättelse går i fullbordan.

AVSLUTNING

Följande gemensamma drag finner jag i kvinnornas liv:

- 1 Kvinnorna bär på ett stort självförakt och ser på sig själva som andra ser på dem.
- 2 Kvinnorna har fått sin bekräftelse av män.
- 3 Kvinnorna skyddar männen. Männen utnyttjar dem. Utnyttjandet blir till en ömsesidig ond cirkel med spel som väver lögnens band.
- 4 Kvinnorna känner förkastelse och skuld i moderskapet.
- 5 Kvinnorna längtar efter upprättelse som kvinnor och mödrar.

Kvinnliga missbrukare står längst ned på skalan både i missbrukarlivet och samhället. Därför blir ett kategoriboende dubbelt så förödande för kvinnorna. Kvinnornas väg tillbaka till ett drog-fritt liv är så mycket längre än männens.

Jag känner en vrede över de berörda myndigheternas medverkan till vidmakthållandet av missbruket. Kvinnan får "hjälp" med att orka, fortsätta supa och knarka i form av mat, tabletter och pengar. Allt detta sker utan att kvinnan får något motstånd från välgörenhetstanterna. En behandling som är orättfärdig. Hålla likvaka i förväg. Behandlas som om hon vore död.

Mrs Moltana, vice president i SACC (en sydafrikansk befrielse-erörelse) har sagt: "Vi vill inte att våra kedjor skall göras bekväma! Vi vill ha bort dem!"

Låt mig få påminna om det engelska ordspråket "Skönheten bor i betraktarens ögon".

EFTERSKRIFT

Jag vill säga ett kärleksfullt tack till dig Marita, Karin, Kerstin, Camilla och Laila för de gåvor ni delat med er till mig.

Likaså ett tack till min familj, min man och mina tre barn, för inspiration, stöd och tålamod.

Till sist ett varmt tack till min handledare Verner Denvall på Socialhögskolan i Lund för god vägledning och uppmuntran.

Historien fortsätter i dag, december 1989, för kvinnorna och de övriga boende på Hasslovägen i de övergivna husen i Sveriges Trädgårds apartheidsystem. Ansvarret bor i betraktarens ögon!

Hot och våld mot socialarbetare

Mona Akintunde

Annica Persson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	101
INLEDNING	102
VÅR METOD	106
ARBETSPROCESSEN	108
INTERVJUOMGÅNG 1	110
Intervjuperson A	111
Intervjuperson B	113
Intervjuperson C	113
Intervjuperson D	116
Intervjuperson E	118
Intervjuperson F	119
Intervjuperson G	122
VÅRA TANKAR EFTER FÖRSTA INTERVJUOMGÅNGEN	124
INTERVJUOMGÅNG 2	128
Fråga 1	129
Fråga 2	131
Fråga 3	134
Fråga 4	136
Fråga 5	139
Fråga 6	141
TOLKNINGAR OCH TANKAR KRING INTERVJU- MATERIALET	144
SLUTORD	149
LITTERATURFÖRTECKNING	150

FÖRORD

Anledningen till att vi valde ämnet "hot och våld mot socialarbetare" är dels att man efter skottdramat i Gävle, då en socialarbetare blev skjuten till döds, kunnat ta del av debatter och spekulationer i massmedia. En av oss har dessutom egna erfarenheter från socialbyrå och det våld som förekommit där. Det här har väckt många tankar hos oss, och det har känts angeläget att få veta mera.

I projektets inledningsskede kom våra funderingar att kretsa kring hur socialarbetare själva upplever hot och våld i tjänsten, och det är med utgångspunkt från den frågeställningen som vi har genomfört detta projekt.

Vi vill tacka alla de intervjupersoner som har ställt upp. Utan deras hjälp hade detta projekt inte varit möjligt. Ingen nämnd och ingen glömd.

INLEDNING

Efter att ha tagit del av tidningsartiklar och debatter rörande förekomsten av hot och våld mot socialarbetare, är det i det närmaste omöjligt att ställa sig neutral till ämnet. Man tar naturligtvis intryck och gör ställningstaganden, mer eller mindre medvetet.

Vi insåg från början av projektarbetet att vi hade ett behov av att försöka klargöra våra egna uppfattningar kring ämnet, för att lättare kunna hålla dem utanför undersökningen och dess resultat. Om det har lyckats är svårt att säga, men det var i alla fall en målsättning.

Vi ska tillägga att vi innan projektet inte kände varandra nämnvärt. Vi hade från början tänkt göra var sitt projekt i detta ämne, när vi av en tillfällighet fick veta att vi hade samma intresse. Vi bestämde oss för att göra ett projekt ihop, och tycker att samarbetet har fungerat bra.

Vi inledde alltså projektet med att försöka klargöra vad vi har för tankar när det gäller hot och våld mot socialarbetare. Vi kom fram till följande:

Min uppfattning är att framför allt hotelser är vanligt mot socialarbetare, när klienten av någon anledning känner sig kränkt och maktlös, till exempel vid omhändertagande av barn. Jag tror att det kan vara svårt att acceptera det inflytande som myndigheten har, och att man känner sig utsatt för övergrepp när man får ett beslut som man inte förstår eller som man inte vill godta. Jag tror att hot används som ett medel för att skrämja sig till något, och kanske för att få känna att man har en form av makt över socialarbetaren - makt att skrämja och få se socialsekreteraren som den utsatta parten.

Har man lyckats bygga upp en bra relation till klienten med ömsesidigt förtroende, så är nog inte risken så stor för att en hotfull situation ska uppstå. Då finns det utrymme för att förhandla och diskutera i stället.

Hög personalomsättning och tidsbrist tror jag kan befrämja hot och våld, eftersom det medför en distans mellan klient och socialarbetare. Man hinner inte lära känna varandra.

Jag tycker också att det är viktigt att komma ihåg att man som socialarbetare representerar myndigheten, och att det väcks starka känslor hos klienten vid kontakten med socialbyrån. Besvikelse och ilska är därför något som man måste räkna med och tillåta.

Fysiskt våld tror jag är mer ovanligt. Det våld som förekommer riktar sig nog oftast mot materiella saker som till exempel att kasta saker omkring sig eller slå ut fönsterrutor. Jag tror att våldet sällan är riktat mot socialarbetaren med avsikt att tillfoga skada. I stället är det nog ett sätt att ge utlopp för sina känslor.

När det gäller missbrukare har jag den uppfattningen att de har en tendens att använda våld av dåligt omdöme. De har ingen kontroll över sig själva och är kanske desperata när de behöver pengar till sitt missbruk. Därför tror jag inte att man som socialarbetare kan förhindra våld i sådana situationer, annat än genom att vägra träffa berusade personer.

Jag har fått det intrycket efter att ha läst tidningar att hot och våld är vanligt mot socialarbetare. Samtidigt kan jag inte komma på någon sådan händelse under min praktik på socialbyrå. Detta väcker naturligtvis funderingar. Jag hoppas att genom det här projektet få klarhet i hur det förhåller sig, åtminstone för de socialsekreterare som vi intervjuar.

När jag tänker på hot och våld mot socialarbetare, så tänker jag att det kan väl inte bara bero på klienten? Om en klient är våldsam så menar jag att det måste finnas en förklaring. Finns förklaringen enbart hos klienten, hos socialarbetaren, hos båda eller beror det på något annat? Kan det ha med samhällsutvecklingen att göra? Jag tänker då på de besparingar som görs i offentliga utgifter. Dessa besparingar drabbar ju de som är beroende av social service. Kanske får en klient inte åka till det behandlingshem som han vill utan måste godta ett billigare alternativ. Ensamstående mammor har drabbats ekonomiskt genom att bidragsförskottet ska tas med som inkomst vid beräkningen av bostadsbidragets storlek.

En människa som ständigt lever under press, till exempel ekonomiska svårigheter en längre tid, kan bli psykiskt labil och reagera hotfullt i vissa situationer. Om socialarbetaren då är rädd för att sådana situationer ska uppstå, så sänds sådana signaler ut som för klienten kan verka störande. Människan har så många krav på sig från olika håll, både klient och socialarbetare, som man kanske inte alltid kan leva upp till. Detta kan göra att man för det mesta befinner sig i en stressig situation.

Under de perioder som jag har vikarierat på socialbyrå, har jag aldrig personligen upplevt någon form av hot eller våld. Däremot har arbetskamrater blivit utsatta. Jag kan berätta om en klient jag hade, och som fick mig att tänka till ordentligt. Det gällde ett ekonomiskt bistånds- ärende och det var en man som kom varje månad för att få ekonomisk hjälp. Klienten var artig och trevlig, precis som vilken människa som helst. När jag efter besöket skulle skriva in beslutet i akten, såg jag att mannen suttit 20 år i fängelse varav 11 år var i följd. Min tanke var då att han minst måste ha dödat en människa. Så tänkte jag på hur jag skulle ha reagerat om jag vetat om det här innan besöket. Jag tror inte att jag skulle ha varit mig själv då, utan så medveten om fängelsetiden att jag inte kunnat tänka klart.

Jag tror att det finns klienter som aldrig tänkt på att hota sin socialsekreterare, men så läser de i tidningarna om hot och våld och tänker att det kan vara något för dem att använda sig av - så provar de.

När jag tänker på hot och våld mot socialarbetare, så tänker jag att det måste bero på med vilken känsla man bemöter klienterna. Att man inte bara ser klienten utan också människan. Eliasson (kurslitteratur: Rosmari Eliasson "Forskningsetik och perspektivval") skriver på sid 20 om klientrollen: "Om man är klient två timmar i veckan så har man 166 timmar i veckan kvar för egen disposition och ett helt liv bakom sig". En tanke som dyker upp är att man som socialarbetare borde göra mer hembesök än man gör. Varför kan inte klienten få besök av socialarbetaren i stället för tvärtom?

Jag har också funderat på om socialarbetaren ständigt går omkring med en rädsla. Om man gör det så tycker jag att man ska byta jobb. Jag tror inte att det går att arbeta med människor om man är rädd för dem. Visst kan man bli rädd i vissa situationer och då bör det finnas tillgång till handledning eller att man kan prata med sina kolleger om det.

I vår utbildning talas det aldrig om att klienterna kan vara våldsamma, utan i stället talar man om de svaga i samhället. Jag tror att det finns brister i vår utbildning. Vi får till exempel ingen kunskap om andra kulturer, trots att många av våra klienter är flyktingar och invandrare. Inte heller tar man upp klasssamhällets utveckling som enligt min mening är orsaken till att det finns något som klienter och svaga i samhället.

VÅR METOD

Vi har valt att genomföra vårt projekt utifrån den kvalitativa metoden, så som de beskrivs av Bo Eneroth i "Hur mäter man vackert?".

I praktiken innebär det att vi inte har haft för avsikt att komma fram till någon slutgiltig kunskap eller sanning. Vi har i stället velat få fram mångfald och mångtydighet, och de nya tankar det kan väcka.

Varför valde vi då kvalitativa metoden framför den kvantitativa? Vi har inte för avsikt att mäta någon kvantitet till exempel för att se hur ofta en viss företeelse förekommer eller liknande. I stället förutsätter vi att det kan finnas olikheter mellan socialarbetare och de olikheterna vill vi också belysa. En annan anledning till att vi uteslöt den kvantitativa metoden, var de mätfel som kan uppstå. Ett exempel är att man i den kvantitativa metoden utgår från en subjekt-objekt relation mellan den intervjuade och intervjuaren. Vi anser däremot att det är oundvikligt att man som intervjuare påverkar den intervjuade, även om man bemödar sig om att vara neutral och objektiv. Man är dock människa och alltså ett subjekt, med tankar, erfarenheter, kroppsspråk och tonfall och så vidare och man kan inte förutse hur mycket detta påverkar intervjupersonen. I den kvalitativa metoden utgår man däremot från en subjekt-subjekt relation och det passade oss bättre!

Projektet är uppbyggt kring intervjuer. Vi har gjort ett strategiskt urval av intervjupersoner, vilket innebär att vi medvetet valde ut socialsekreterare efter ålder, kön och yrkeserfarenhet. Vi hade som utgångspunkt att intervjuåtta socialsekreterare i

två olika kommuner. Allt för att öka möjligheterna till mångfald och variation i undersökningen.

Eftersom projektet är uppbyggt kring intervjuerna, så har vi valt att återge så mycket som möjligt av dem. Vår förhoppning är att det ska vara lätt att sätta sig in i hur vi har gått tillväga och hur vi har kommit fram till vissa frågeställningar. Eneroth beskriver detta som "intersubjektivitet".

ARBETSPROCESSEN

Av praktiska skäl valde vi att koncentrera oss på Storköpings och Lillköpings kommun, och vi skulle träffa fyra socialsekreterare i vardera kommunen. Vi delade upp oss så att vi träffade fyra personer var, beroende på den kommunen vi befann oss i.

Vårt tillvägagångssätt när det gällde att ta kontakt med intervjupersonerna skilde sig något åt. Den av oss som tog sig an Lillköpings kommun hade tidigare praktiserat där, och tog därför kontakt med en bekant socialsekreterare per telefon. Hon var själv intresserad av att vara med i undersökningen och gav förslag på andra som kunde tänkas vara intresserade av att ställa upp. Utifrån de förslagen valdes så de personer ut som var mest representativa för undersökningen vad gäller ålder, kön och yrkeserfarenhet. Även till Storköping hade en av oss anknytning, genom att hon periodvis är yrkesverksam där. För henne var det därför naturligt att ta kontakt med avdelningschefen som gav förslag på intresserade personer.

Vi kan tillägga att alla de tillfrågade var positivt inställda till att medverka i projektet, det var därför inte svårt att hitta personer som ville låta sig intervjuas. Vad som däremot kändes svårt och hämmande var tidsbristen. För en del socialsekreterare var det svårt att hitta en tid att ta emot oss på, och tiden bara rann iväg utan att vi tycktes få något gjort.

Ordningsföljden när det gäller intervjuerna bestämdes av när personerna hade tid att ta emot oss. Av den anledningen blev en intervju så fördröjd, att vi beslöt oss för att utesluta den. I det skedet kändes det också för sent att plocka in någon ny intervjuperson.

Vi gick ut i en första intervjuomgång med frågeställningen: "Hur upplever socialarbetare hot och våld i tjänsten?" Detta var alltså ramen för samtalet, som sedan intervjupersonen fick fylla med valfritt innehåll.

Avsikten med att gå ut med en öppen fråga var alltså att få fram socialarbetarnas egna tankar utan medveten styrning från oss. De fick således själva bestämma vad de ville ta upp.

Vi använde bandspelare vid intervjuerna, förutom vid en intervju som gjordes i ett sent skede per telefon. Även där var det tidsbristen som gjorde att den "nödlösningen" blev tvungen. Vi är medvetna om att kvaliteten på en telefonintervju inte blir densamma som en intervju som görs med bandspelare, ansikte mot ansikte.

Efter den första intervjuomgången fick vi in mycket material och många olika synpunkter. Ur detta material valde vi ut ett antal frågeställningar, som vi gick ut med i en andra intervjuomgång. När det gäller den andra intervjun valde vi alltså medvetet ut frågor som sedan styrde samtalet. Här kom alltså vårt eget intresse in, eftersom vi valde frågor utifrån vad vi tyckte var värdefullt i varje intervju och vad vi behövde få klargjort.

Vi vill också poängtera att det vi kommit fram till inte är några allmängiltiga sanningar som det går att generalisera utifrån. I stället är det ett resultat av sju socialsekreterares personliga uppfattningar och våra tankar kring ämnet.

INTERVJUOMGÅNG 1

Storköpings kommun består av tätorten x och y. x består av både villa- och höghusområde medan y är ett villasamhälle. Kommunen har ca 14 300 invånare.

Mycket av de sociala problem som finns i en storstad finns också här på grund av närheten till Storstad.

Socialförvaltningen består av en avdelning för individ och familj, en mottagningsenhet med flyktingmottagning, en barnomsorgsavdelning och en avdelning för äldreomsorg. Dessutom finns en administrativ avdelning.

När man kommer till byrån som klient, så kommer man direkt in i väntrummet som består av en soffa längst väggen och ett tidningsställ. Dörren till socialsekreterarnas korridor är låst, men både dörren och väggen är av glas vilket gör att klienterna kan se socialsekreterarna när de går i korridoren. Även socialsekreterarna kan ta sig en titt på de som befinner sig i väntrummet.

När klienterna kommer till socialbyrån ska de anmäla sig i receptionen, vilket innebär att de får anmäla sig i en glugg i ett fönster. För att receptionisten ska höra måste klienten prata väldigt högt och tydligt. Detta medför att alla som finns i väntrummet kan höra vad man säger.

Att klienten inte kan nå socialsekreteraren är av säkerhetsskäl, man måste gå via receptionisten. En annan säkerhetsåtgärd är larmet. I receptionen finns en tavla, där man kan se varifrån larmet kommer och på så sätt snabbare kan sätta in hjälp.

Det råder så att säga två världar på socialbyrån, och där den låsta dörren markerar gränsen mellan klientens och

social-sekreterarens värld. Vilken värld man tillhör beror alltså på vilken sida om dörren man befinner sig på.

Intervjuperson A

Medelålders kvinna med fem års arbetserfarenhet som socialarbetare.

När jag började utbildningen, och sadlade om från ett annat yrke, så tänkte jag aldrig på det här med våld. Men det har ju krupit närmare allt eftersom man har jobbat. Självt har jag blivit utsatt för våld en gång. Det var inte så allvarligt - det var en man som drog mig i håret och hotade och skrek. Polisen blev tillkallad. Jag har även tilltalat polisen vid ett annat tillfälle, då det var en ung man som uppträdde hotfullt. I båda fallen är det mina kolleger som insisterat på att vi skulle tillkalla polis. För övrigt har jag inte själv varit med om något våld. Men däremot så vet jag att jag har haft besök som skulle kunnat bli ganska våldsamma om de hade blivit provocerade.

Som jag uppfattar det här med hot och våld, så är det egentligen det enda negativa i mitt arbete. Jag tycker om mitt arbete och skulle trivas till hundra procent om man kunde eliminera just de här hotfulla personerna. Någonstans i bakhuvudet har man alltid det här hotet. Jag har svårt att koppla bort det och under dagarna väntar jag omedvetet på att larmet ska gå någonstans, och det upplever jag som stressigt.

När jag ska ta in en klient för första gången så kollar jag först vad jag har för förstahandsintryck innan jag tar in honom på mitt rum. När det gäller damer brukar jag inte ha några betänkligheter. Jag tror inte de kan bli så farliga. Nu har jag ett väldigt litet tjänsterum, så är det någon som jag misstänker kan bli jobbig, så brukar jag ta emot i ett annat rum där jag kan ha klienten på lite längre avstånd, till exempel på andra sidan

skrivbordet. Annars är det ju bra på vår arbetsplats med låst väntrum, så att klienterna inte kan nå oss när vi springer från ett rum till ett annat. Däremot skulle jag för egen del önska ett säkrare arbetsrum. Jag kan alltså snabbt bli så trängd att jag inte ens når fram till larmknappen om det skulle vara allvarligt. Eventuellt kunde jag väl möblera om lite, men det är svårt i mitt lilla rum.

Vi har haft vakt några korta perioder och det upplever jag som positivt, för då har man i alla fall den råa styrkan till hjälp. Det känns lite tryggare med en vakt i receptionen. Dessutom kan man ta in honom eller ha honom utanför dörren om man vet att det är någon klient som är svår. Det tar ju sin tid innan kollegerna rusar till om man trycker på larmet. Och jag har en känsla att de kvinnliga kollegerna väntar på att de manliga ska rusa till först. Det finns inte så många manliga, och de är i alla fall långt ifrån mig. Jag upplever inte kollegerna som en tillräckligt stor trygghet när jag trycker på larmet. Det kanske vore bra att ha ett besöksrum som var särskilt säkert om det är sådana personer som man vet brukar bli våldsamma eller provocerade.

Eftersom jag jobbar med ekonomi, så träffar jag väldigt många nya människor. Nästan varje dag får jag besök som jag aldrig sett förut. Man vet ju inte hur pass svåra de kan bli. Men som sagt, det är bara männen som jag upplever som besvärliga eller hotfulla.

Sedan kanske man kunde ha andra arbetsrutiner och försöka komma fram till en arbetsmetod som eliminerade bort de eventuellt hotfulla. Men det är inget som görs på en dag.

Under de åren jag gick på socialhögskolan var det aldrig någon gång i utbildningen som man behandlade hotfulla personer. Många av våra lärare hade jobbat på socialbyrå i många år, men de pratade aldrig om att man kan råka ut för hotfulla personer eller hur man handskas med dem. Jag tycker att det borde ingå i utbildningen, åtminstone till viss del. Hur man undviker hotfulla

situationer och hur man gör om man råkar ut för en sådan situation, även om man inte kan behandla alla människor på samma sätt.

Intervjuperson B

Ung kvinna med ett år bakom sig som socialsekreterare.

Jag har inte varit med om något hot och våld i tjänsten. men jag har blivit påverkad av att vi har haft en väktare på jobbet. Det var en man som var våldsam, och då kunde jag inbilla mig att han skulle komma tillbaka. Det påverkade mig den dagen, men sedan la det sig.

Eftersom jag är ny så kan jag inte förstå vad som skulle kunna hända. Ibland händer det att någon säger att man ska vara två vid ett besök, men att man tycker att man klarar det själv. Jag kan inte förstå att det finns några faror.

Vid exempelvis körkortsutredningar kan man bli utsatt för hot som "mister jag körkortet så ...". Detta upplever jag som särskilt hotfullt när jag inte är säker i min bedömning, till exempel när det gäller klienter som jag inte vet hur mycket de dricker. När jag är säker i min bedömning däremot och vet att klienten dricker mycket, då kan jag lättare hålla hotet ifrån mig.

Vänner och bekanta tar alltid upp det här med Gävle, och det känns ju lite olustigt.

Intervjuperson C

Kvinna med tio års arbetserfarenhet.

Jag är sällan rädd. Ibland har jag dock varit rädd, man kan dela upp det i direkta möten då man personligen träffat någon hotfull typ eller när någon kollega råkar ut för någonting.

Det som är besvärligt i jobbet är om man har alldeles för mycket att göra. Då blir man sårbar. Om man inte förbereder sig inför mötet med en människa som skulle kunna vara hotfull, genom att vara två eller att prata med någon, så blir det att man är mer nervös än om allt vore mer genomtänkt.

Det gick en man här innan min sista barnledighet, så jag var höggravid. Han var väldigt hotfull, men inte inte mot mig. Han var hotfull på arbetsförmedlingen och överallt, så man kunde inte säga om han inte sökte arbete så fick han inga pengar. För då gick han upp till arbetsförmedlingen och var hotfull där. Det fanns ett beslut om att han inte skulle få komma in här. Men det slutade med att jag träffade honom med en manlig kollega. Sedan dess har han gått här. Jag tror att han skulle kunna hota igen. Detta var en väldigt speciell man som har gått här länge.

Jag vet en gång då jag var jätterädd. Det var en kvinna som gick hos mig och som missbrukade sprit. Jag var väldigt engagerad i henne då. Hon hade flyttat ifrån sin sambo eftersom han hade misshandlat henne. En dag ringde hon och grät i telefonen, och var rädd. Det verkade så allvarligt så vi skulle göra ett akut hembesök, jag och en kollega. När vi kom hem till mannens lägenhet var de berusade båda två. Vi hade tänkt att hon skulle följa med oss, men det ville inte hon. Hon var blåslagen, och det som var otäckt var att han skulle kunna slå ihjäl henne. Jag kände mig själv hotad, och man fick välja sina ord och försöka avleda honom. Jag uppfattade honom som helt galen. Sedan på kvällen ringde jag till polisen och sociala jöuren, det fanns inget annat att göra. I lägenheten var jag rädd för att han skulle smälla till mig och min kollega, och framför allt min klient.

Hösten 1985 gjorde jag och en annan tjej ett omhändertagande, där mamman missbrukade narkotika. Mamman och jag hade kontakt med

varandra. Barnet placerades på barnhem där även mamman erbjöds plats, som hon tackade nej till. Hon kom sällan dit, utan i stället flyttade pappan dit och sedan barnet till honom. Mamman blev jag så småningom rädd för, hon gjorde så konstiga saker. Till exempel åkte hon buss där hon gjorde uppseendeväckande saker. En gång gick hon av bussen efter en gammal tant som hon slog ner och sparkade på, och tog hennes pengar. Hon sa hotfulla saker till mig, vad kommer jag inte ihåg nu. Hela situationen var obehaglig.

Jag kommer ihåg en händelse till. Det var när jag jobbade på en ungdomsinstitution i Storstad. Det var en flicka som varit familjehemsplacerad sedan hon var ett par år. hon försökte sätta eld på huset, och det var bara jag och en praktikant där. Det var väldigt hemskt. Vi fick i oss giftig rök och fick åka till sjukhus. Men värst var att se den här lilla tjejen och hennes desperation, och vanmakt och alla vuxna som var inblandade och ändå hade hon det så svårt.

Jag går sällan omkring och är rädd. Det kan vara en del personer som man är rädd för.

När jag började jobba här hade jag jobbat i Storstad och Z-stad, och tyckte att det var lite av våld här. Jag tyckte att det fanns en respekt här bland personalen gentemot de man möter. Vi fick kontinuerlig utbildning och handledning, och det tror jag har betydelse för hur man bemötte folk, och såg på dem.

När jag jobbade i Storstad, där det fanns en bra människosyn i botten, trodde man att det händer mer och mer saker som man inte kan hantera. Så där skickade de efter anmälningsblanketter till kurser i självförsvar, men det tycker jag är fel.

Lillköping är en kommun med ca 40 000 invånare.

Förutom tätorten Lillköping består kommunen av en del orter på landsbygden.

Socialförvaltningen är indelad i fyra geografiska distrikt som vart och ett består av individ och familj, äldreomsorg och barnomsorg. När det gäller individ och familj har varje handläggare hand om både ekonomi och behandlingsärenden.

Socialförvaltningens lokaler är utspridda efter distrikt - tre distrikt ligger i centrala Lillköping, medan ett ligger på landsbygden.

Lokalerna skiljer sig också något åt. Ett distrikt är till exempel inhyst i ett gammalt kulturhus, med gamla rum och en dörr som stundtals gått att slita upp. Andra lokaler är mer moderna.

Under besökstid är ytterdörren oftast upplåst, och man får som klient vänta i socialsekreterarnas korridor. Övrig tid är ytterdörren låst, och man får gå via receptionen. På ett distrikt får man ringa på ytterdörren, så kommer någon och öppnar. Detta är åtgärder för att personalen inte ska behöva bli störda av oväntade besök.

Ett distrikt har larm, och det är meningen att det ska installeras i samtliga.

Nu följer en sammanfattning av de intervjuer som gjordes i Lillköpings kommun.

Intervjuperson D

Man med tio års yrkeserfarenhet som socialarbetare.

Jag tror att andra socialsekreterare tar till sig hoten mer än vad jag gör, det har till och med hänt att besvärliga klienter blivit skickade till mig. Jag kan se att hoten inte är riktade mot mig, utan står för något annat. Det kan vara svårt för hjälptagare att erkänna att de har fel, i stället riktar de aggressiviteten mot socialsekreteraren. Att en hotfull situation uppstår kan också bero på hur man väljer att delge ett beslut. Missbruk i någon form brukar också finnas med i bilden hos de som bråkar, och eventuellt ett omhändertagande.

Våld förekommer sällan. Det är oftast känslan av att något KAN hända.

Bråken som uppstår kan det vara jag som står för. Min tankegång är att det gäller att vara klarsynt och förnuftig, och ställa sig frågan "Vad kan jag göra?" Smäller det så smäller det ... Jag resonerar som så: "Om du är våldsam och tar livet av mig, så faller det tillbaka på dig själv för det är du som får stå till svars." Det är kanske kallsinnigt ... Jag brukar också ha attityden "Varför går du som är så duktig till en socialarbetare som är så oduglig som jag?". Jag har oftast en dialog med klienten som är bra, även om det sker kraftmätningar med jämna mellanrum. En gång drog en kille en kniv, vilket jag tog som en demonstration. Risken är att man blir handlingsförlamad i en sådan situation, och att klienten för övertaget. Ibland kanske till och med rädslan lockar fram en hotfull situation.

En del klienter blir provocerade av oss som myndighet. När de kommer och är fulla och grova i mun, så känner man sig osäker och trängd och går dem till mötes. Man ger dem pengar fast man beslutat att inte göra det. Det gäller att vara konsekvent, även om det är otäckt för stunden. Om jag vill ha justa arbetsförhållanden så gäller det att stå fast vid det man sagt, att inte "köpa" sig fri. Om en klient blir hotfull kan man markera genom att gå ut eller hota med polis.

Vi har låst dörr och bestämda besökstider. Lokalerna kan också ha betydelse för trivsel, hur personliga och trevliga lokalerna är.

larm ska installeras, men det är inte säkert att man är hjälpt med ett larm.

Det var bråkigare här för sex till sju år sedan. Då fick man inte betala ut så höga socialbidrag åt gången, vilket innebar att flera missbrukare kom flera gånger i veckan. Alltid var de berusade någon gång. Nu kommer de någon gång i månaden, en tid som måste hållas. Då kan det vara värt att satsa på att vara nykter den dagen.

Det förekommer riktade slag, men inget som träffar. Om man utsätts för ett klart övergrepp ska man anmäla! Det måste man markera för klienten. Klarar man inte av en situation ska man koppla in andra.

En gång blev jag illa berörd. Det var ett barnavårdsärende där pappan kom upp och sa: "Jag ska märka dig, och jag behöver inte göra det själv för jag har folk som kan göra det åt mig". Det verkade lite långsökt, men jag anmälde det och killen fick fängelse.

Det krävs diplomati och förstånd för att klara av en hotfull situation. Ibland tänker jag att något måste hända och att jag måste protestera mot ett beteende, det väcker känslor hos klienten. Men då är jag beredd på aggressiviteten och har på så sätt ett övertag.

Det kan hända att klienter känner ett övertag, speciellt mot en tjej. Men man kan inte förlita sig på fysisk styrka.

Intervjuperson E

Ung man med två års yrkeserfarenhet som socialarbetare.

Personligen är jag inte rädd för att råka ut för hot och våld, fast det är förståss obehagligt.

Jag har blivit utsatt för hot av samma person flera gånger. Vi bråkar om pengar. Han har rykte om sig att vara slagskämpe. När han har varit bråkig och kommer på besök efteråt, så brukar förste socialsekreteraren vara med på besöket. Han brukar be om ursäkt efteråt.

Jag tror att unga tjejer oftare blir hotade, det är nog lättare att hota dem. Men jag tror också att det beror på hur man bemöter våldet - man måste vara lugn och sansad, och motivera sitt beslut. Det gäller att vara saklig och be dem gå om de bråkar. Det brukar fungera. Men det är tråkigt, man försöker ju bygga upp en relation som kan förstöras. Och det är ju ganska onödigt. Man tjänar nog inget på att anmäla till polisen.

Jag säger konsekvent nej till berusade personer. Jag tycker inte att det är lönt att prata med dem.

Det är viktigt hur man bemöter klienterna. Man måste bilda en image, att man vill dem väl även om det är jobbigt för stunden. Att man inte vill straffa dem.

Man måste visa missbrukarna respekt och ta dem på rätt sätt. Alla har inre resurser som det gäller att ta fram.

Jag har mest lugna och snälla klienter, mest ensamstående mammor. Det förekommer inte mycket våld.

Intervjuperson F

Kvinna med 15 år som socialarbetare bakom sig.

Som socialsekreterare tvingas man ta ställning i situationer som berör klienten känslomässigt, och där man förstår dem.

Ibland räcker det kanske med att man tillåter dem att reagera. Att man förstår att det inte är riktat mot mig som person. Detta tränar man sig förhoppningsvis på, att förstå att det gäller en förtvivlad människa.

Exempel på våldsamma situationer:

- En påverkad man kastar en ölburk efter att ha tagit sönder telefonen. Ölburken gjorde ett kraftigt märke i väggen. Mannen önskade komma till ett behandlingshem där det inte fanns plats för honom just då. Han ville bli omhändertagen. Jag tyckte inte att mannen verkade helt okontrollerad, det var kanske inte meningen att ölburken skulle träffa - därför blev jag inte speciellt rädd.

- En pappa med mentalsjukhusvistelse bakom sig ville att mamman som var psykotisk skulle få behålla det väntade barnet. Han hade inget intresse av barnet för egen del. Modern hade ett tidigare omhändertaget barn, och nu låg ett outtalat hot i luften att även detta barn skulle omhändertas. Detta uppfattade mannen och hotade: "Om något händer så kan jag köra över dina barn, jag vet var du bor". På grund av barnledighet tog en annan socialsekreterare över och mannen tycktes ha glömt sitt hot. Barnet omhändertogs, och paret separerade eftersom mamman blev svårt psykotisk.

- Ett missbrukarpar misskötte sitt barn och ett akut omhändertagande fick göras efter lägenhetsbråk. Då blev jag hotad. Mannen var den typen som var van att hota och skrika. På grund att flyttning fick makarna byta distrikt och socialsekreterare. Barnet visade sig vara svårt uttorkat, vilket gjorde att mitt beslut om omhändertagandet kändes rätt.

Som tjänsteman representerar man myndigheten och måste låta klienten få ösa ur sig sin besvikelse. De hotar och skriker fast de kanske inser att de gjort fel och inte räckt till.

- En intern (mördare) blev utskriven från fängelset vid jul och jag skulle ordna bostad åt honom. Det som fanns var hotellrum. Mannen ville bättra sig, men efter trassel med bostad och så vidare kom han in i gamla vanor och började dricka. Blev så småningom häktad och jag kände ett visst lugn, även om det kändes som samhället svikit. Det var obehagligt, eftersom han

när vi träffades kunde briljera lite med att han kunde vara farlig.

- En utvecklingsstörd flicka på 11-12 år blev omhändertagen, tillfälligt, eftersom hennes föräldrar överbeskyddade henne och höll henne hårdare och hårdare. Barnet kände själv att hon inte trivdes. Jag åkte ensam hem till föräldrarna för att delge beslutet, och blev knuffad in i ett hörn av pappan. Föräldrarna insåg efter ett tag att de kunde ge flickan mer frihet och att inget hände henne för det. Alltså fick hon flytta hem igen.

Jag har aldrig polisanmält ett hot, men tänkte på det när mannen hotade mina barn. Man blir påverkad av hoten och ifrågasätter sitt jobb.

Efter episoder pratar man om det med kolleger. Till vardags är man oftast trygg, men man vill helst möte klienterna på förberedda tider.

Vid omhändertaganden är det starka känslor som kommer i svallning. Då är det viktigt hur man delger dem beslutet, att kanske inte säga för mycket. Det är viktigt att låta klienten reagera. Är man två så kan det vara lättare att vara tyst och låta klienten reagera, är man ensam är man så mån om att försvara sitt beslut. Det kan vara bättre att försöka låta bli att argumentera.

Socialarbetare kan verka vara självplågare. Man tycker att folk har rätt att skälla på en. Men sedan frågar man sig var en polisanmälan gör för nytta, det ändrar inte situationen. Man å andra sidan kan kanske en anmälan få personen att inse att man inte accepterar ett visst beteende. Det kanske kan få klienten att växa.

Ibland förväntar man sig kanske en hotfull situation som aldrig uppstår, för att problemet redan är bearbetat hos klienten. Det kan också vara kombinationen av klient och socialarbetare som kan

vara olycklig. Då är det bättre att vara två för att undvika konflikter.

Det är skönt att vid ett omhändertagande få bekräftat att man inte gjort ett övertramp, utan att situationen till och med var värre än man trodde.

Efter episoden med den utvecklingsstörda flickan blev jag skakad. Det kändes genant att inte klara en sådan sak. Jag träffade på socialnämndens ordförande på jobbet efter den här händelsen, och plötsligt började tårarna rinna. Det var en tillfällighet att jag stötte på henne, och hon tröstade mig. Det kändes speciellt genant att inte kunna hålla masken inför henne. Det är inte lika farligt inför kollegerna.

Intervjuperson G (per telefon)

Ung kvinna med två år som socialarbetare bakom sig.

Jag känner mig inte rädd så ofta, är vid något enstaka tillfälle bara. Ofta är övrig personal räddare till exempel kanslisterna än socialsekreterarna själva.

Jag har blivit hotade två eller tre gånger så att jag blivit rädd. En gång var det en man på fyllan som vägrade gå hem sent en eftermiddag. Polisen fick komma och hämta honom. En annan gång var det en man som sparkade håll i dörren. Det gällde pengar - det gör det oftast när det uppstår bråk.

En man har mer styrka än en kvinna och använder därför mer våld. Kvinnor däremot skriker och gråter. En gång var det faktiskt en tjej som slängde pärmar omkring sig. När det gäller tonåringar så är de mer uttrycksfulla, både tjejer och killar. Det går oftast att prata med dem. Många män har en spärr när det gäller att slå tjejer.

Jag tror att det beror på hur man är som person om man känner sig rädd eller inte. Det gäller att få en öppen relation till klienten med ömsesidig respekt och tillit. Att visa på lösningar. Tyvärr får man bara tid att satsa på några stycket, och det är ju så att man är räddare för de man inte känner.

Jag tycker att klienten ska få visa besvikelse, men utan hot eller hot om våld. Man ska visa sin rädsla, för de ser ju den ändå.

Vad jag tycker är hotfullt är otäcka hot om vad som kan hända. Jag hade en tjej en gång som ville att jag skulle finansiera hennes narkotikamissbruk. Då hände det att det ringde om nätterna. Detta var obehagligt, när de tränger in på ens privata sfär. Annars kan man ju inse att de riktar sig mot en själv som tjänsteman.

Jag tycker man ska vara öppen med vad man accepterar, var gränsen går. Och ha som regel att polisanmäla. Självförsvar vore kanske något för både män och kvinnor att lära sig.

Många klienter har ett myndighetsförakt, de tycker att deras misslyckande är samhällets fel. Myndigheterna har haft inflytande över deras liv. Då gäller det att försöka bygga upp en relation som förhindrar den känslan, och det brukar lyckas vid en långvarig kontakt.

När det gäller ekonomi och missbruk är det mycket hot. barnavårdsärenden är lite annorlunda, där brukar klienterna till exempel vända sig till tidningarna.

Behandlingsärenden kan bli mera aggressiva ju närmare in på livet man kommer klienten. De kan vilja testa om man kommer att lämna dem.

Ibland kan det hända att klienten dumpar över sin ilska på handläggare, så att man själv blir arg.

VÅRA TANKAR EFTER FÖRSTA INTERVJUOMGÅNGEN

Efter den första intervjuomgången så fick vi fram mycket material med många olika variationer. I det läget kändes det svårt att veta vad vi skulle gå vidare med.

Vi gick tillsammans igenom de inspelade banden och kom att diskutera vissa uttalanden:

Hotfulla män

Några intervjupersoner nämnde att det oftast är män som uppträder hotfullt, och det kunde vi också själva utläsa från de exempel på hotfulla situationer som vi fick. Det är alltså tydligt att män oftare tar till fysiskt våld eller hot än en kvinna gör. Detta faktum hade vi aldrig reflekterat över.

Vi funderade mycket på vad det kan bero på att män är våldsammare än kvinnor. Har det enbart med fysisk styrka att göra eller finns det andra förklaringar? Har könsroller något med saken att göra, och kan det ha någon betydelse om handläggaren är man eller kvinna när det gäller förekomsten av våld? Någon säger att "det är nog lättare att hota unga tjejer" medan en annan tror att "många män har en spärr när det gäller att slå tjejer".

Våra åsikter skiljer sig något åt. En av oss tror att det är en kombination mellan mannens natur, könsroller och uppväxtmiljö som gör att han är mer våldsam än kvinnan. Att kvinnor genom historien har fått underordna sig mannen och exempelvis inte fick rösträtt förrän 1921.

Den andra av oss tror att det har med könsroller att göra och vilken uppväxtmiljö man har haft. Enligt det traditionella könsrollsmönstret är det mannens roll att vara familjeförsörjare,

aktiv och utåtriktad. Kvinnan däremot har en passivare roll, hon ska vårda och ta hand om familjen. Detta mönster lever nog kvar bland många människor. Att vara man och hamna i en situation där man behöver hjälp, måste därför kännas mycket provocerande. Då ifrågasätts rollen som familjens överhuvud och som familjeför-sörjare. Många män uppfostras med den attityden att de måste använda fysisk styrka för att hävda sig, och det är alltså mer legitimt för en man att slåss. Kvinnor däremot kan ha en vass tunga ...

Vi tror dock att det finns kvinnor som också kan ta till knytnä-varna i vissa situationer, till exempel för att värna om fa-miljen. Vi har också en tanke att fysiskt våld är vanligare bland missbrukande eller psykiskt sjuka kvinnor, än av kvinnor i allmänhet. Vi resonerar som så att de här kvinnorna ofta har omhändertagna barn och på så sätt inte lever upp till den tradi-tionella modersrollen. Deras könsroll kan sägas upplösas i konturerna och det är då lättare att ta till ett "manligt" beteende. De har inte längre några hämningar.

Hotfull person

Vad är en hotfull person? Är det en person som har ett hotfullt beteende av naturen eller finns det någon annan anledning? Även om det är vanligast att män uppträder hotfullt och våldsamt, så är det ju långt ifrån alla som gör det. Vad beror detta på?

Som vi ser det kan det inte vara ett naturligt tillstånd för människan att vara hotfull. Vi har den uppfattningen att många klienter har en negativ inställning till socialtjänsten redan från början. Detta nämns också i en intervju. De har kanske tidigare erfarenheter av myndigheten, och tycker sig ha varit utsatta för övergrepp, till exempel omhändertaganden. Kanske tycker de att socialtjänsten inkräktar för mycket på deras privatliv. Detta gör att de lätt intar en försvarsställning gentemot socialarbetaren. Vi tror därför att socialsekreterarens eget förhållningssätt är viktigt och kan verka mer eller mindre provocerande för den enskilde klienten. Vilken människosyn man

har spelar stor betydelse. Som exempel vill vi ta upp de tre sätten man kan se på människan som Rosmari Eliasson tar upp i "Forskningsetik och perspektivval". Detta för att belysa hur stor betydelse människosynen kan ha för hur man behandlar klienten: Man kan dels se på människan utifrån arvsteorin, det vill säga att vi blir den människa vi var redan när vi föddes. Om livet på något sätt misslyckas för oss är det för att det "var kört från början". Det andra synsättet utgår från psykoanalytisk teori och innebär att människan så att säga är sin barndom. Hur livet ska gestalta sig beror på de första fem åren. Det tredje sättet att se på människan betecknas som verksamhets- och interaktionsteori, vilket i stort innebär att man utvecklas hela livet. Vilken människosyn man har påverkar alltså på vilket sätt man bemöter klienten. Här kan det uppstå konflikter, när klienten känner sig missförstådd och illa behandlad. Socialarbetaren kan ju samtidigt utifrån sin människosyn tycka att hon behandlar klienten på "rätt" sätt. Genom att vara medveten om vilken människosyn man har kan man kanske lättare förstå varför konflikter uppstår och eventuellt kan man använda den kunskapen till att förhindra att hotfulla situationer uppstår.

Hotfull situation

Vad är då en hotfull situation? Det kan vara fysiskt våld, eller hot om våld som känns otäckt. Eller hot som riktar sig mot ens privatliv. Några intervjupersoner har nämnt att deras barn blivit hotade och att en klient ringt hem på natten. Då riktas hoten inte längre mot mig själv som tjänsteman, utan de tränger in på min "privata sfär" - som en intervjuperson uttrycker det. Frågan är hur mycket man som tjänsteman ska acceptera av hot och bråk. Klienterna ska få visa ilska och rikta den mot socialsekreteraren, som representant för myndigheten. Men hur förhåller man sig när klienten öser ut svordomar över ens person, när man fattat ett beslut enligt gällande riktlinjer men inte har den uppfattningen själv? Kan man acceptera ett aggressivt uppträdande då?

Utifrån våra erfarenheter har många klienter den inställningen att det är den enskilde socialarbetaren som godtyckligt fattar beslut, oberoende av riktlinjer. Den attityden kan man också märka i massmedia.

Miljön

Vi hade aldrig heller nämnvärt reflekterat över hur miljön kan påverka klienterna. Vi försökte sätta oss in i hur det skulle vara att vara hjälptagare i till exempel Storköping och mötas av låsta dörrar överallt. Bara det är ju ett tecken på brist och förtroende, även om man kan förstå att socialsekreterarna vill ha lugn och ro.

Vi tycker att det skulle vara ytterst provocerande att behöva sitta i ett inglasat väntrum till allas beskådan. Likaså att vid ett akutbesök behöva redogöra för sitt ärende genom gluggen till receptionisten, samtidigt som det finns andra människor i väntrummet. Detta tycker vi skulle kännas förödmjukande och irriterande för klienten.

Arbetssituationen

En faktor som också kommer upp vid det första intervjutillfället är stress som utlösande orsak till hot och våld. När man är stressad kan man inte förbereda sig ordentligt inför ett besök eller ägna sig åt klienten så mycket som man kanske skulle vilja. Vi tror att socialarbetare har för många ärenden för att kunna engagera sig i alla och göra ett "bra" jobb.

INTERVJUOMGÅNG 2

Utifrån materialet som vi fick fram efter den första intervjuomgången, valde vi ut ett antal frågeställningar som vi tyckte var intressanta och som vi hade ett behov av att få klargjorda. Här nedan redovisas de frågor som vi gick ut med:

- Några av de vi har intervjuat anser att det oftast är män som uppträder hotfullt. Vad anser du om det?
- Vad tycker du är ett "bra" förhållningssätt gentemot klienten?
- Vad tror du kan verka provocerande för klienten på socialbyrån?
- Hur påverkar en stressig arbetssituation förekomsten av hot och våld?
- Hur hanterar du en hotfull situation och vad är en hotfull situation för dig?
- Tycker du att du har tillräckliga kunskaper för att kunna hantera en hotfull situation eller förhindra att sådana situationer uppstår?

För att bäst belysa de olika svar vi fick, har vi valt att redovisa intervjuerna på följande sätt: Vi börjar med den första frågan och tar sedan frågorna i den turordning de redovisas ovan. Efter varje fråga kommer svaren från varje socialsekreterare med beteckningen A, B, C och så vidare i den ordningen de kom i redovisningen efter intervjuomgång 1.

Fråga 1

Några av de vi har intervjuat anser att det oftast är män som uppträder hotfull. Vad anser du om det?

Intervjuperson A

Jag tror att det ligger i mannens natur, det är naturligt för dem att reagera så. Kvinnor vågar inte det. Jag som kvinna tror inte att män ger sig på män, utan det är kvinnliga handläggare som de hotar.

Intervjuperson B

Jag kan nog också uppfatta att män är hotfullare och svårare att hantera. Jag tror inte att det har någon betydelse om handläggaren är man eller kvinna. Men jag tror däremot att det är lättare att hantera en hotfull kvinna än en man.

Intervjuperson C

Jag tror att det har att göra med den traditionella rollfördelningen. Kvinnan är ju underordnad mannen på olika sätt, förr fick ju mannen till exempel aga sin hustru. man är också fysiskt överlägsna.

Det är viktigt med både manlig och kvinnlig personal. Om en kvinna befinner sig i en förnedrande situation kan det vara bättre med en kvinnlig handläggare, och tvärtom.

Intervjuperson D

Det är fullt klart att män oftast är hotfulla. Tjejer reagerar mer med hot mot andra till exempel får jag inte pengar så svälter mina barn eller då går jag inte till jobbet. Det är olika hur jag reagerar på det. Är det någon som fått det ganska bra ställt med bostad och så, går man dem kanske tillmötes för att de inte ska

förstöra allt. De hotar inte mig, utan mer mot sig själva. Som "nu ska jag göra mig mer socialbidragsberättigad". Med de som redan har det dåligt är det lättare. Om en familj redan har flera vräkningar så berörs de ju inte av en till. Man kan undra om det är inlärt eller fysiologiskt betingat, att kvinnor inte hotar fysiskt. En kille i en hjälpsituation känner sig mer förnedrad av att behöva få hjälp. Då måste han hävda sig och hålla sin status uppe på nåt sätt. Kvinnor har mer öppna relationer.

Intervjuperson E

Jag tror att det oftast är män som hotar. Kvinnor har inte de resurser som krävs för att hota någon. Men jag har en kvinna som slår sin man, hon har inga gränser. En gång slog hon sin man med en lingonstöt i huvudet. I missbrukskretsar löser man konflikter med våld. De har lärt sig att lösa konflikter med våld. De diskuterar inte eller försöker kompromissa. Det är antingen eller. Kvinnor kan använda sina barn som vapen. Vi har den policyn att barnen måste klara sig. Att de måste få pengar till sina barn. Samtidigt får man inte vara generös, man måste visa att det är de som har ansvaret för sina barn.

Intervjuperson F

Män är nog mer vana att ta till kroppsstyrka. Kvinnor har lärt sig att slåss med ord mer, och det kan vara lika kännbart egentligen. Det är nog lättare för en man att vara fysiskt hotfull mot en annan man, än mot en kvinna. Många har det i sig, att man får inte slå en kvinna. Männens fungerar så ute i andra sammanhang också, bland kompisar och så, att man tar till kropps krafter för att hävda sig. Kvinnor fräser ifrån, smäller i dörren eller slänger med handväskan. Ibland använder de kvinnliga könsord som skällsord, och det faller ju liksom tillbaka på dem själva. Männens som tar till våld är kanske sådana att de blivit uppfosttrade med att de måste smocka till någon för att få aktning för sin egen person. Att de är rädda för att mista aktningen hos andra.

Intervjuperson G

Män använder mest våld eftersom de har mer styrka. Kvinnor gråter och skriker. En tjej har kastat pärmarna omkring sig. Män har oftast en spärr att de inte ska slå tjejer.

Fråga 2

Vad tycker du är ett bra förhållningssätt gentemot klienten?

Intervjuperson A

Hur man är mot klienten beror nog på ens egen grundtrygghet och hur säker man är i sin yrkesroll. Man kan också ha ett tryggt sätt. Jag tror att det är en personlighetssak, om man känner sig rädd eller inte.

Ibland är man inställd på att vissa typer är våldsamma och hotfulla redan innan de är det.

Jag tycker att man ska visa respekt för klienten och undvika att vara provocerande. Med provocerande menar jag minner, uttryck, kroppsspråk som visar att man ogillar vad klienten säger eller att man visar ilska när klienten försöker mucka gräl. Då får man försöka undvika att klienten exploderar.

Intervjuperson B

Jag tror att rädsla har med säkerhet att göra, om man är säker i sitt beslut. Jag tror att man är osäkrare om man är ensam om ett beslut, än om man vore två. Då vore beslutet förankrat i övrig personal.

Jag tror också att ett avslag kan ha effekt på den fortsatta handläggningen. Man ska ju träffa klienten även efter ett avslag och kan då vara rädd för den fortsatta kontakten. Därför försöker man hela tiden att ordna den bästa lösningen. Klienten kan ju se

att man är rädd, man liksom utstrålar det. När det gäller förhållningssätt, så tydligt som möjligt, att motivera mitt beslut och ställa upp och klargöra det tydligt för klienten.

Intervjuperson C

Det är viktigt med en trygg arbetsplats. Har man en dålig arbetsplats fungerar det dåligt mellan arbetstagarna. Blir det stressigt har man dåligt med tid för att prata med varandra. Om man känner sig rädd tror jag har att göra med ens personliga historia att göra. Om jag vore rädd jämt skulle jag inte orka jobba.

Det jag är rädd för är kontrollen uppifrån, att vi måste ha politikerna med oss. Men det är en annan sorts rädsla.

Intervjuperson D

Jag är inte rädd. Jag vill hålla i situationen och liksom bemästra den. Jag utnyttjar situationen sådan som den är. Rädslan kan locka fram hotfulla situationer. Exempel: Om jag ska lämna ett besvärligt besked och visar min osäkerhet, samtidigt som klienten tänker att det här vill jag ändra på. Då kan klienten använda sig av min osäkerhet, jag backar kanske och tillmötesgår hotet. Får man resultat en gång i en hotfull situation så använder man sig av det fler gånger. Mitt förhållningssätt är att vara lugn i hotfulla situationer. Spända situationer kan det vara jag som står för. För andra socialsekreterare kan det vara klienten som står för det laddade i en situation och spända situationer vill man undvika. Då är det bättre att jag, som socialarbetare, styr utvecklingen. Klienten ska inte vara säker på att det är han som har herraväldet. Jag vill veta när klienten blir aggressiv, därför framkallar jag själv ofta de situationerna. För att vara förberedd.

I stället för kurser i självförsvar, skulle det kunna finnas kurser i hur man förebygger våld. Många har kanske svårt att ge ett negativt beslut, och håller hellre inne med lite för att undvika en konflikt.

Intervjuperson E

Är man säker i sin yrkesroll och tror att man kan bemästra våldet, så är det en fördel, naturligtvis. Rädsla kan klienten utnyttja, har man gett vika en gång så vet klienten att det kan löna sig med hot. Det är inte fel att tala om för klienten att man är rädd, det ska man göra.

Det är viktigt att ha en positiv människosyn. När det gäller de man inte tycker om så gör man bara det nödvändigaste, man prioriterar bort dem.

Intervjuperson F

Jag är inte så rädd. Jag tillhör nog de som kan ta emot en del skäll. Det är kanske hårdhjärtat, men jag tänker att det inte är riktat mot mig utan mot mig som företrädare för samhället. Då är det lättare att låta dem skälla och hålla på. Men ibland kan det ju vara mot mig som person ... Att jag sagt något dumt eller provocerande. Men jag förstår dem, och tycker att de kan få lov att brusa upp mot någon. Ett "bra" förhållningssätt är att klienten ska kunna känna att man tycker om personen, även om handläggaren kanske tycker att det man begär är orimligt. De ska känna att man har respekt för dem som människor. Alla är värda något, även om de har gjort fel. Man klarar kanske inte alltid att visa det. Man försöker hitta lite positiva sidor, att visa att de har positiva sidor också. Ibland kan jag se en liten pojke i en stöddig typ, och kan därför känna att jag tycker om den personen. Jag har så lätt för att överföra, till exempel kan någon vara lik min gamla faster och då kan jag tycka om henne därför.

Intervjuperson G

Om man känner rädsla beror nog på hur man är som person. Ofta verkar övrig personal mer rädda för våldsverkare än socialsekreterarna själva, till exempel kanslister.

Det är viktigt att ha en öppen relation till klienten, med ömsesidig respekt. Att visa tillit. Jag tror också att man måste jobba målinriktat och engagera sig i klienterna. Man är ju oftare rädd för en människa som man inte känner.

Fråga 3

Vad tror du kan verka provocerande för klienten på en socialbyrå?

Intervjuperson A

Jag tycker det är viktigt att ha ett låst väntrum, och jag tror inte att det skulle vara mindre provocerande om dörren inte var låst. Däremot tycker jag inte att luckan till receptionisten är bra, den är för låg. Man skulle ha en isolerad lucka, som det inte hörs igenom. Eller ännu hellre en kur med tre väggar, där klienten kunde tala ostört.

Intervjuperson B

Det inglasade väntrummet kan verka provocerande, man kan se klienterna som i en bur. Även om man inte vill det, så dras blickarna dit. Och de ser ju oss när vi går fram och tillbaka i korridoren.

Jag tycker inte heller att det är bra att klienten måste ange allt i luckan hos receptionisten, så att alla som sitter i väntrummet kan höra vad som sägs. Det kan vara provocerande, och med provocerande menar jag något som inte är naturligt och som påkallar ens uppmärksamhet. Klienten är i underläge, och det är en negativ sak att vi öppnar och låser dörren till väntrummet. Vi utnyttjar det utan att vi vet om det. De flesta är vana, men det gäller att vara vänlig och förklara varför vi har det så och att vi förstår att det är obehagligt att sitta där ute.

Intervjuperson C

Jag tycker att man kan arrangera ett väntrum på ett bättre sätt. Klienterna måste känna sig som i en bur med glasväggar runt omkring. Det kan skapa irritation, och medföra att klienten inte känner förtroende för oss och att vi inte har respekt för sekretessen.

Intervjuperson D

Jag tror att klienten kan känna sig utlämnad när miljön är strikt kontorsmässig och opersonlig.

Intervjuperson E

Jag tror inte att miljön är provocerande, utan det är nog mer hur man bemöter klienten. Man måste visa klienterna respekt och ha en positiv människosyn.

Intervjuperson F

Jag tror att låsta dörrar kan verka provocerande, men det måste vi få ha. En del missbrukare har frågat: "Här sitter ni inlåsta, är ni rädda för oss?" Då svarar vi att vi har annat att göra än att jämt ta emot besök. Att vi måste ha låsta dörrar för att få arbetsro.

Receptionisten har en viktig roll. Hon kan framföra saker och så vidare. Det ska liksom finnas en öppen dörr någonstans.

Intervjuperson G

Jag tror att maktförhållandet kan verka provocerande. Då gäller det att bygga upp en relation som kan förhindra den känslan.

Fråga 4

Hur påverkar en stressig arbetsmiljö förekomsten av hot och våld?

Intervjuperson A

I en stressig arbetssituation slänger jag ur mig förhastade saker, mindre genomtänkta avslag och överhuvudtaget uppför jag mig på ett mindre genomtänkt sätt.

Man ska aldrig vara ensam vid en hotfull situation. Det är nödvändigt att ha en kollega till hjälp.

Intervjuperson B

Jag tror att stress är en viktig faktor. Man hinner inte göra tillräckligt i ärendena och är inte genomtänkt, och då blir man ännu mer stressig. Det är viktigt att vara förberedd inför klienterna.

Det har stor betydelse av vara två i bedömningen av ett ärende. Det är inte bra att vara ensam. Man behöver någon att prata med och att någon är medansvarig. Det skulle finnas utsatt tid för att diskutera, då kanske man skulle hitta andra möjligheter. En hotfull situation tycker jag är när jag har betalat ut pengar till en klient, och den personen ringer och säger att "jag hoppas att du har satt in pengar och att det fungerar". Det upplever jag som ett uttalat hot. En hotfull situation kan också vara när man inte kan göra något, utan känner vanmakt - och någon ringer och säger att man måste göra något åt en viss situation medan klienten inte vill ställa upp. De som ringer blir aldrig nöjda och tror inte att man gör något.

Intervjuperson C

Stress har stor betydelse. Är miljön dålig så kan man klanta sig själv. Det är bra att jobba två ihop, för då har man delat

ansvar. Men det är inte alltid bra att sitta två med en person. Jag utsätter mig inte för en hotfull situation. Möjligen den gången när jag gjorde hembesök hos en kvinna som blev slagen av sin sambo.

Intervjuperson D

Man kan känna ett missnöje när man inte hinner med, och så lägger man skulden på klienten. Kommer klienten då med ett nytt problem så ökar den negativa känslan. Man blir förbannad och irriterad, och situationen blir mer laddad. Man kan förbereda sig inför ett besök genom att sträcka på sig och ta ett par friska andetag ... Man måste vara inställd på problem och vara skärpt och på alerten. Innan kan man vara lite pirrig, men när man är igång så släpper det. Är man skärpt så får man arbetsglädje, och då blir kontakten behaglig. Är man oskärpt däremot så kommer man med halvdana beskyllningar, som till exempel "Du har ju supit!" och då kanske klienten kommer med "Super du inte själv då?". Då hamnar man i försvarsställning, bara för att jag inte varit tillräckligt vaken, jag tappar greppet. Då får klienten ett visst övertag. När jag då ska ta tillbaka övertaget så kan det uppstå konflikter.

Det kan vara bra att vara två vid besök, för att få veta att man har lämnat ett rätt och klart beslut. Att vara tydlig i beskedet och tänka på hur det tolkas av klienten. Om man är två för att gardera sig mot våld tror jag kan verka provocerande, man är två mot en. Varje situation kräver sin bedömning. Man ska tala om att man är rädd för klienten, då kan man komma i förhandlingsläge om klienten tycker att man ska lita på honom. Att han inte är farlig.

Intervjuperson E

En stressig arbetssituation gör att man blir irriterad själv och ryter till. Ett lugnt och bra arbetsklimat minskar nog risken för hot och våld.

Vi träffas en gång i veckan i arbetsgruppen, och pratar. Det är ett sätt att förbereda sig. Klienterna är så vana vid socialarbetare att de inte reagerar om man är två vid besök. Det är en rutin vi har, att vara två. Det är svårt att förbereda sig, alla situationer är ju olika.

Vi har våra riktlinjer att följa. Det gäller att kunna sitt jobb, riktlinjer, lagar och hur man hjälper folk. Men inte så att man kan sitta och läsa på.

Intervjuperson F

När det är tidsbrist så kan klienten uppfatta det som att man inte har tagit ett omsorgsfullt ställningstagande. Att de tycker att de måste ta i hårdare för att få i genom sina krav. Man kan förbereda sig genom att vara två vid ett besök. Många tycker att det blir neutralare om man är två. Socialsekreterarna kan komplettera varandra vid besöket och man är medveten om risken att verka partisk och försöker hålla sig neutral.

Intervjuperson G

Oftast har man bara tid att satsa på några stycken, man hinner inte engagera sig i alla. Man får inte tid att bygga upp en relation.

Fråga 5

Hur hanterar du en hotfull situation och vad är en hotfull situation för dig?

Intervjuperson A

Gränsen för vad man kan acceptera går vid fysisk beröring. Klienten kan få skrika, gapa, slänga saker (dock ej på mig), men aldrig vidröra mig.

I en hotfull situation försöker jag att vara diplomatisk, jag försöker få fram ett positivt beslut eller ett uppskjutet beslut så att jag kan föra ut klienten i väntrummet och eventuellt föra ärendet vidare genom luckan.

Intervjuperson B

Det är jobbigt att ta emot en reaktion från en klient. Det är lättare om det är någon annan som fattat det beslut man ger klienten, till exempel avdelningschefens beslut. Man kan ju fatta att man blir ledsen över ett beslut. De brukar bli lugnare när de får vet att de har rätt att överklaga.

Jag tillåter att klienten gapar och skriker, men inte att bli slagen. Vid en hotfull situation blir jag jätterädd, och försäkrar mig om att jag fattat ett rätt beslut så att jag har ryggen fri och kan förklara det.

Intervjuperson C

Hur mycket en klient får reagera? De får inte slå på mig och inte kasta saker. Det är sunt att reagera och att man blir aggressiv beror på vanmakt.

Intervjuperson D

Man måste ha kunskap om med vem man samarbetar. Man kan inte tolerera att de river ner grejor och så vidare. Det kan vara bra att markera innan att vissa saker kan man inte tolerera. Fysiskt våld måste man polisanmäla. Man måste också stå för det man säger, och inte komma med undanflykter efter en händelse. Man ska informera om konsekvenserna innan en våldsamt situation uppstår. Jag är inte rädd för fysiskt våld. Jag är mer rädd när det uppstår problem till exempel i en familj och man inte vet vad som är fel. Man måste få fram ett erkännande att det finns problem - då känner jag mig lite rädd. Jag har liksom inget att ta på, inga belägg. Jag känner mig liksom hjälplös.

Intervjuperson E

Ilska ska klienterna få visa, men de får inte hota mig eller kasta saker. Det beror lite på vad det gäller. Det är oftast vid ekonomiska ärenden som de blir arga. Man ska tvinga dem att be om ursäkt, det tycker jag. Man förklarar varför man lämnar ett visst beslut, men det är inte alltid de lyssnar. Att vara två behövs inte. Beslutet ska man stå för själv. Man måste lyssna på klienten, men man behöver inte vara två. Våld ska man inte ta emot. Även om man är tjänsteman ska man inte ta emot vad som helst. Det är inte lönt att diskutera vid en konflikt. Det får man göra nästa gång. Det bästa är att avsluta snabbt.

Intervjuperson F

Man ska få smälla i dörren, fräsa ifrån och käfta emot. Att man till och med ska kunna få använda könsord om det hjälper. Gränsen går vid fysiskt våld. Visa sin ilska ska man få. Jag blir också upprörd om de blir upprörda.

Jag blir rädd när mina barn hotas eller min familj. Men jag har inte gjort något, utan har tagit det som ett sätt för klienten att slå tillbaka på mig. Men så har jag tänkt, tänk om han är så galen att han gör det! Jag pratar med min man och med mina

kolleger. Ofta har jag träffat klienten några dagar efteråt och då försökt skapa en kontakt igen. Och visa dem att jag inte är rädd. Missbrukarna däremot vet man ju inte om de kan styra sig själva. Om jag får ett besök som blir hotfullt, så brukar jag gå ut och hämta någon mer. Jag försöker att inte lägga skulden på klienten, utan menar att det är vi som inte klarar upp situationen. Ibland har det blivit rutin att vara två.

Intervjuperson G

Klienten får visa sin besvikelse utan hot eller hot om våld. De gäller att vara öppen med vad man accepterar, var gränsen går. Att alltid polisanmäla våld.

Det känns hotfullt när de far omkring och är högljudda och arga, Det känns också hotfullt när de går in på ens privata sfär, och till exempel ringer hem på nätterna. Annars inser man att hoten gäller en själv som tjänsteman.

Fråga 6

Tycker du att du har tillräckliga kunskaper för att hantera hot och våld, och förhindra att sådana situationer uppstår?

Intervjuperson A

Nej, jag har inte tillräckliga kunskaper. Det har aldrig ingått i utbildningen och inte heller har jag fått någon intern utbildning. Jag efterlyser internutbildning!

Intervjuperson B

När det gäller svårare ärenden så är man säker på att bedöma och fatta beslut, men det tror jag att man lär sig så småningom i det praktiska arbetet, och det kan man nog inte lära sig på socialhögskolan. Däremot tycker jag att jag har dåliga teoretiska

kunskaper, jag kan till exempel inte lagarna. Under utbildningen fick man inte klart för sig att det inte var några solskensänglar vi har att göra med. Det var ju en fruktansvärd verklighet man slängdes ut i och man fick snabbt lära sig att fatta snabba beslut. Man skulle önska att verkligheten fick ingå i utbildningen.

Intervjuperson C

Jag skulle önska mig mer kunskaper. Vi behöver internutbildning!

Intervjuperson D

Bästa sättet att bemästra hot och våld är att jag är klar över min arbetsuppgift. Beslutet kan inte ändras med hjälp av våld, och då lägger sig också våldet. Att ge vika eller undvika våld och laddade situationer, hjälper mig inte i mitt arbete.

Intervjuperson E

Kunskap får man genom erfarenhet. Alla situationer är olika, det går inte att lära sig något generellt. Man blir säkrare efter att ha jobbat ett tag. Man lär sig hela tiden.

Intervjuperson F

Kunskap om hot och våld kunde ingå i någon form av fortbildning efter att ha jobbat ett tag. Man måste nog känna till något om verkligheten först. Men man skulle kunna diskutera det på socialhögskolan, till exempel i social metodik. Det måste finnas tid för 1:e socialsekreterare att kunna vara med en nyutbildad när det är ett jobbigt besök. Att man inte ska behöva klara allt själv.

Intervjuperson G

Man kan inte lära sig att undvika hot och våld. Aggressionen kommer alltid ut på något sätt.

Redovisning

Vi hade en tanke på att redovisa vårt material utifrån Eneroths idealtypsmodell. Men den tanken föll på att vi inte kunde urskilja några "typiska" socialarbetare och att den modellen innebär att man måste begränsa sig. Svårigheten skulle alltså vara att utnyttja materialets mångfald och mångtydighet.

I stället har vi valt att försöka oss på att tolka materialet utifrån våra egna referensramar. Det är således inga allmängiltiga sanningar, som vi har kommit fram till, utan våra personliga uppfattningar om det vi fick fram i intervjuerna.

TOLKNINGAR OCH TANKAR KRING INTERVJUMATERIALET

Efter att ha kommit så här långt i undersökningen så tycker vi att vi kan märka olika förhållningssätt gentemot klienterna, och vi tror att det kan ha stor betydelse för förekomsten av hot och våld. Som vi tidigare sagt, så tror vi inte att det är ett naturligt tillstånd för klienten att vara våldsam. Om man bortser från missbruk, där missbruket själv framkallar aggressivitet och där man förlorar kontrollen över sig själv, så tror vi att ett hotfullt beteende framkallas av något. Det kan vara tidigare dåliga erfarenheter av socialtjänsten. Det kan vara en provocerande miljö och socialarbetarens eget förhållningssätt mot klienten. Troligtvis är det en samverkan mellan dessa olika faktorer som gör att hot och våld uppstår. Man får inte heller glömma, att man inte kan tycka om alla. Vissa personer tål man helt enkelt inte, av olika anledningar, och ett sådant förhållande kan också uppstå mellan socialarbetare och klient.

Perspektivval och människosyn

Som vi uppfattar det så kan man grovt dela in intervjumaterialet i en skala där två förhållningssätt befinner sig i vardera utkanten och övriga befinner sig där emellan.

Vi tycker oss alltså skymta två olika människosyner. Den ena representeras av en kvinna, och som vi ser det lutar hennes människosyn åt att människan är mer eller mindre oföränderlig. (Vi vill påpeka att den av oss som inte var med på intervjun, utan endast objektivt utgår från de faktiska uttalanden som finns med på banden och så vidare ser detta tydligare än den som gjorde intervjun, och således fick ett annat helhetsintryck av personen ifråga. Vi vill reservera oss för missuppfattningar.) Hon uttrycker att "Det är mannens natur att hota." och "När det gäller

damer har jag inte betänkligheter, jag tror inte att de kan bli så farliga.". Hon säger också att "Jag tycker om mitt arbete och skulle trivas till hundra procent om man kunde eliminera just de här hotfulla personerna.", och "När jag tar in en person för första gången så kollar jag först vad jag har för förstahandsintryck innan jag tar in honom på mitt rum.".

Vi tycker oss här se att man utifrån den här människosynen utgår från att vissa människor är hotfulla i sin natur, och att man inte kan påverka ett sådant beteende. I stället måste man vara beredd på att något obehagligt kommer att ske, och det enda man kan göra är att försöka skydda sig med hjälp av larmet, ett större rum eller en väktare i eller utanför rummet.

I det här synsättet verkar man se sin egen roll som socialsekreterare som begränsad. Att man inte har något inflytande på en hotfull situation. Ens eget förhållningssätt blir då betydelse-löst, eftersom klientens beteende redan är givet. Man är inställd på att vissa personer är våldsamma redan innan de är det. Vi frågar oss vilka signaler man skickar ut till klienten när man har det här synsättet? Finns det något utrymme för att bygga upp en förtroendefull relation?

Den andra människosynen representeras av en man. Som vi ser det innebär det här synsättet att människan är föränderlig, och att socialsekreteraren har stor betydelse för hur klienten reagerar. Här är det socialarbetaren som vill ha övertaget och bemästra situationen. Det är till och med socialarbetaren själv som lockar fram konflikter, för att vara beredd på dem. Socialarbetaren själv styr utvecklingen till skillnad från det andra synsättet där socialarbetaren är ett offer. "Klienten ska inte vara säker på att det är han som har herraväldet" och när det gäller bråk "det gäller att vara klarsynt och förnuftig, och ställa sig frågan: Vad kan jag göra?". "Det gäller att så fast vid vad man sagt och inte köpa sig fri.". Det här synsättet tycker vi tyder på en stor säkerhet i yrkesrollen, men vi tolkar det också som att det lätt kan gå till överdrift när det gäller om vem som har

övertaget och herraväldet. Att "kraftmätningarna" kan bli ett sätt att trycka ner klienten så fort han "sticker upp".

Som vi ser det innebär de här synsätten att mannen tar tag i en situation, medan kvinnan flyr undan. Vi kan inte låta bli att ställa oss frågan om det här har något med könsroller att göra?

Genomgående tycks vara att man inte känner sig speciellt rädd i sitt arbete som socialsekreterare, utan att det är enstaka händelser som kan vara otäcka. Någon säger att "Som tjänsteman representerar man myndigheten och måste låta klienten få ösa ur sig sin besvikelse. De hotar och skriker fast de kanske inser att de gjort fel och inte räckt till.". Någon annan säger att "Även om man är tjänsteman så ska man inte ta emot vad som helst.". Så även toleransnivån skiljer sig mellan olika socialsekreterare, men ett flertal har uttryckt att man måste vara öppen med vad man tolererar.

Vi har också funderat på hur man som socialarbetare påverkas av att hålla på med samma jobb en längre tid. Exempelvis ekonomi. Som vi ser det kan det finnas en risk för att man blir cynisk och mister helhetssynen på människan. I ekonomiska ärenden är det så mycket kontroll, vilket kan påverka ens syn på människan. Man kan bli omedvetet provocerande. (Den här uppdelningen finns i Stor-köping, medan man i Lillköping både har ekonomi och behandling på samma handläggare.)

Ska man utgå från att klienten ljugar eller talar sanning? Om man utgår från att ställa sig skeptisk till klienten, så anser vi att man bäddar för konflikter. Vi tycker att det är bättre att utgå från att klienten talar sanning, för att kunna skapa en relation byggd på tillit. Skulle man bli lurad någon gång så får man väl bjuda på det, utan att för den skull naivt gå med på vad som helst.

En del tycker att man ska göra hembesök och att det då är viktigt att se klienten i sin hemmiljö och att en del har lättare att prata om sina problem i hemmet. Varför kan det då inte fungera

som så att socialsekreterarna går hem till klienterna i stället för att de kommer till byrån? Vi tycker att det skulle vara en fördel att arbeta mer ute på fältet. Skulle hot och våld förekomma mer då, eftersom det då inte finns några säkerhetsåtgärder? Eller skulle hoten och våldet minska då den provocerande miljön på byrån försvinner? Hemma hos klienten kan maktförhållandet kännas obefintligt, då socialsekreteraren ju är gäst.

Vi har också lagt märke till att de yngre i utredningen oftare tagit upp det här med att vara säker i sin bedömning och att man har sina riktlinjer att följa, än de med lite längre arbetserfarenhet. Är det så att yngre, nyutbildade socionomer har ett större behov av att vara duktiga än de som jobbat lite längre?

Vårt misstag?!

Så här långt i undersökningen hade vi båda en odefinierbar känsla av att vi missat något i intervjuerna. Vad var det egentligen vi velat veta från början? Jo, vi ville veta hur en socialarbetare upplever hot och våld i tjänsten. I det här skedet av undersökningen har vi fått veta att det förekommer, i vilken form det förekommer och hur man kan förhålla sig för att förhindra att det uppstår. En viktig kvalitet har vi däremot gått miste om, ser vi nu, och det är hur det känns att arbeta under hot och våld - även om det är händelser som inte förekommer så ofta. Eftersom vi gick ut med en öppen fråga i början, så fick socialarbetarna själva välja innehållet. Bara en socialsekreterare nämnde känslorna efter ett hot, att hon började gråta - och vi önskar nu att vi hade tagit fasta mer på känslorna som hot och våld väcker. I stort är vi dock nöjda över att vi kunnat få fram så här mycket material och frågeställningar med den korta tiden vi hade på oss.

Vad vi hade kunnat tänkt på och funderat på, om vi hade haft mer tid är vilka skillnader det kan vara mellan två kommuner som Lillköping och Storköping? Vilka skillnader kan finnas när de gäller att arbeta som socialsekreterare i Lillköping och Storköping, och vilka skillnader kan det finnas för en klient. Vad vi

kommit fram till i undersökningen är ju att det föreligger vissa skillnader i miljön. Till exempel Storköpings inglasade väntrum och larmanordning.

SLUTORD

Under det här projektarbetet har vi kommit underfund med att det här med hot och våld mot socialarbetare är mer komplicerat än vad som framkommit i massmedia.

En mängd frågeställningar har dykt upp under projektets gång och vi beklagar att vi inte kunnat gå vidare med våra tankar och frågor. Tiden har inte räckt till.

Här är några frågeställningar som vi kommit fram till under intervjuerna och de tankar vi fått kring dem:

- Vilket förhållningssätt ska man inta gentemot klienten för att minska risken för hot och våld?
- Hur ska miljön på socialbyrån se ut för att tilltala alla?
- Kan man teoretiskt lära sig att hantera hot och våld?
- Hur mycket ilska kan man som tjänsteman acceptera att ta emot?

Det här är alltså vad vi med våra förutsättningar har kommit fram till. Och kanske kan det här projektet ge uppslag till andra, vad man kan gå vidare med.

LITTERATURFÖRTECKNING

Eneroth, Bo

"Hur mäter man vackert"
Grundbok i kvalitativ metod

Eliasson, Rosmari

"Forskningsetik och Perspektiv-
val"

FÖRVILLELSER

**Marie Hörling
Anna Johansson**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	153
VAD HAR VI GJORT	154
Villan	161
Vad har vi gjort med intervjuerna	163
VAD HAR VI FUNNIT - TEMATISERINGAR	165
Personalen	167
Vad vill man med villan	168
Socialbyrån	173
Jobb	175
VAD VI FUNDERAT OCH SPEKULERAT	178
Generella funderingar	180
Identitet och sociala kännetecken	183
LITTERATURFÖRTECKNING	187

Vi är två tjejer som går sista terminen på socialhögskolan i Lund. Kursen vi går heter "Socialt arbete med inriktning på förändringsarbete och planering".

I kursen ingår ett mindre projektarbete. Vi ville gå ut och undersöka en omorganisation ur klientperspektiv. Vårt projekt kom i huvudsak att i stället handla om socialbyrå, Villan och klienterna i Trelleborg våren 1988 och relationerna mellan dem.

Utan intervjupersoner är det omöjligt att göra en intervjuundersökning. Vi vill tacka dem som ställt upp och pratat med oss, Villans personal som varit mycket tillmötesgående och socialbyråns vuxengrupp som gav oss vår ursprungliga idé och i övrigt hjälpt oss.

VAD HAR VI GJORT

1

Under ett kursavsnitt där vi gick ut och tittade närmare på hur ett förändringsarbete kan te sig i praktiken var vi med i en grupp som intresserade sig för en omorganisation som genomförts på individ- och familjeomsorgen på socialförvaltningen i Trelleborg. Vi intervjuade där två socialsekreterare i individ- och familjeomsorgens vuxengrupp för att höra deras erfarenheter och upplevelser av omorganisationen. Under intervjun kom en av socialsekreterarna med frågan "Varför frågar ingen klienterna vad de tycker?". Vi funderade på frågan och beslöt så att i vårt projektarbete gå ut och försöka se hur omorganisationen av individ- och familjeomsorgen kan se ut ur klientperspektiv.

Omorganisationen som vi ville undersöka har skett inom individ- och familjeomsorgen i Trelleborg 1986-87. Tidigare arbetade individ- och familjeomsorgens socialsekreterare så att alla handlade alla slags ärenden. Vid omorganisationen bildades i stället tre problemområdesinriktade arbetsgrupper: ekonomi-gruppen, barn- och ungdomsgruppen och vuxengruppen. En förenklad form av handläggning infördes också vad gäller det ekonomiska biståndet: en form av SOFT-handläggning som innebär att den biståndsberättigade träffar sin ekonomisekreterare en gång var tredje månad och däremellan får sitt bistånd sänt hem till sig.

2

Vår utgångspunkt var alltså att undersöka vad omorganisationen betytt för brukarna, och hur den upplevts av dem. Detta tänkte vi ta reda på genom ostrukturerade intervjuer med fem till tio personer med klienterfarenhet från individ- och familjeomsorgen

både före och efter omorganisationen. Vi planerade att i intervjuerna utgå från tre övergripande frågeställningar:

- 1 Hur är det nu?
- 2 Hur var det innan?
- 3 Hur skulle du vilja ha det?

Vi planerade också att spela in intervjuerna på band för att få ett så detaljerat råmaterial som möjligt.

Intervjupersonerna tänkte vi nå dels genom socialsekreterarna och dels på mindre formella vägar, genom bekanta. Eftersom vi fick idén till undersökningen från socialbyrån, tänkte vi att en naturlig väg skulle vara att gå via socialsekreterarna för att komma i kontakt med intervjupersoner. Vi ansåg det dessutom intressant om vi kunde nå en grupp som inte "förmedlades" via byrån, med tanke på att urvalet via byrån lätt kunde bli styrt på något sätt. Med två grupper skulle vi kunna jämföra deras perspektiv och se om det fanns några skillnader.

Vi satte ihop ett brev där vi kort beskrev våra intentioner och vad vi behövde hjälp med, och lämnade ett antal kopior till de hjälpsamma socialsekreterarna i Trelleborg, för vidare befordran till hågade klienter. Därefter väntade vi. Precis som vi befarat visade det sig svårt att få tag i personer som var intresserade av att delta i intervjuerna. Trots att vi börjat i god tid och dessutom var förberedda på svårigheter blev vi ganska frustrerade. Vi hade emellertid hela tiden, efter ett tips från en socialsekreterare, Villan i bakhuvudet som en möjlighet om inget annat skulle fungera. Efter ytterligare tips från vuxengruppen kontaktade vi så Villan, som är en öppenvårdsverksamhet som också har fem boendeplatser och som drivs i socialförvaltningens regi. Verksamheten vänder sig till alkoholmissbrukare.

Vår intention med vårt första besök på Villan var att träffa personalgruppen och förklara för dem vad vi höll på med och vad vi ville göra och höra deras inställning till detta, vi förmodade att om personalgruppen var negativt inställd till projektet skulle vi få svårt att komma i kontakt med intervjupersoner.

Villans verksamhet är egentligen öppen för alla med alkoholproblem, men i praktiken består i alla fall gruppen av Villans mest regelbundna besökare av en kärntrupp på tio till femton personer, mest medelålders män som oftast har ett långt missbruk bakom sig. De långa och täta kontakterna och den begränsade kretsen av personer leder till en viss slutenhet utåt, som gör att "främmande fåglar" upplevs som - väldigt främmande.

Den hjälpsamma socialsekreteraren på vuxengruppen hade i sin jakt på intervjupersoner redan varit på Villan och där träffat några hågade klienter, vilka hade fått besked om att vi skulle kontakta dem för att bestämma tid för sammanträffanden. Dessa blev nu djupt upprörda över att vi utan förvarning dök upp på Villan, och trots att vi försökte förklara anledningen till vårt första besök ville upprördheten inte lägga sig. Även personalen verkade dela klienternas förundran över vårt "dubbelspel". Detta gav en stämning av lätt misstänksamhet mot oss och vårt syfte. I den situationen bedömde vi det inte som rimligt att använda bandspelare under intervjuerna, utan antecknade i stället.

Trots de första missförstånden var personalen vänligt inställda och hjälpsamma mot oss. De erbjöd oss att utnyttja Villans lokaler under intervjuerna. Vi fick också fritt komma och gå som vi ville. Vi blev helt enkelt mottagna med öppna armar och de verkade tycka det var trevligt med besök av oss.

Vi har intervjuat fem personer som i olika utsträckning utnyttjar Villan som resurs. Några har tidigare varit boende gäster, en var inskriven nu. Fyra av intervjupersonerna var män, en kvinna. Kvinnan är ej en av Villans regelbundna besökare utan har endast någon veckas erfarenhet av verksamheten. Förutom klientintervjuerna intervjuade vi också Villans föreståndare och en socialsekreterare på vuxengruppen. Vi har också samtalat med Villans två behandlingsassistenter. Vi har besökt Villan vid tre tillfällen, varje besök har varat mellan tre och sju timmar.

Under intervjuerna blev vi medvetna om hur hämmande det är att föra anteckningar under samtalets gång. Det är svårt att vara uppmärksam på två håll samtidigt och interaktionen blev lidande. Det är också svårt att föra fullständiga anteckningar när man inte vill göra strukturerade intervjuer.

Det vi fick ner på papper är därför mycket knapphändigt. Det blir selektivt på två sätt, dels så har vi skrivit ner det som vi uppfattade som relevant för oss, dels så är det svårt att höra allt som kan vara relevant när man antecknar samtidigt. Vi löste detta så att en av oss antecknade medan den andre tog en mer aktiv del i samtalet. Efter intervjun försökte vi tillsammans komma ihåg och "fylla i" vårt material. Detta har gjort att vi har fått två "felkällor" jämfört med om man bandar intervjuer och skriver ut dem ordagrant. Vi har nu helt avgjort vad som kommit ner på papper och hur vi sedan tolkat våra ibland kryptiska anteckningar. Hade någon annan gjort dessa intervjuer hade de troligen blivit på ett helt annat sätt, men nu är det Anna och Marie som har gjort dem och då blev de så här.

De klienter vi talat med har i huvudsak haft kontakt med Villan. Kontakten med socialbyrån har varit mer underordnad och så att säga kommit i andra hand. Eftersom omorganisationen av individ-

och familjeomsorgen knappast påverkat verksamheten på Villan, har den inte heller på något centralt sätt haft betydelse för de klienter som vi talat med.

Vår ansats var redan från början att låta materialet visa oss vägen. När det efterhand visade sig att omorganisationen inte var något som var i centrum för våra intervjupersoner började vi i stället uppmärksamma andra teman som kom upp. I intervjuerna uppehöll sig klienterna mycket kring Villans betydelse för dem. Detta gjorde att vi hakade på det och fokuserade mer på Villan som verksamhet, och jämförelser Villan-socialbyrån.

6

Komna så här långt vill vi för en stund dröja vid några frågor om hur man får tag i intervjupersoner. Det första vi här funderade över var vilken inverkan det urval, som sker när man får tag på intervjupersoner, får på materialet. I vårt fall försökte vi först få intervjupersoner via brev som socialsekreterarna skulle dela ut till intresserade klienter. Detta gav oss emellertid inte en enda intervjuperson. I stället beslöt vi oss för att åka till Villan. Nu är det ju emellertid så att våra intervjupersoner har flera saker gemensamt. Dels att de ville ställa upp, dels att de är besökare på Villan och dels att de är missbrukare med långt gånget missbruk. Vad vi nu funderar över är om det finns något samband mellan dessa tre egenskaper som då också påverkar deras perspektiv på socialbyrån. Kan det vara så att de som inte ville ställa upp har något liknande gemensamt, som åtminstone skiljer dem från våra intervjupersoner, och som gör att de har annorlunda perspektiv på socialbyrån? Vad vi menar är lite mer kortfattat att vi undrade över om det finns något samband mellan uppfattningen av socialbyrån och villigheten att ställa upp på intervjuer. Vi menar att det finns en tydlig risk för en snedvridning av materialet genom det urval av intervjupersoner som sker därför att en grupp gärna ställer upp, medan en annan grupp inte gör det.

Nu försökte vi vara följsamma mot de personer vi fick tag i och ändrade vår inriktning utefter vad som var viktigt för dem såsom vi uppfattade det. På så sätt menar vi att vårt material inte är "snett" utan vi har försökt ge en så rättvisande bild som möjligt av den verklighet vi mött. Men problemet med det "tysta perspektivet" kvarstår på ett mera allmän sätt: är det överhuvudtaget möjligt att få något rättvisande bild av hur t ex en socialbyrå fungerar ur ett klientperspektiv?

Den andra metodologiska frågan vi funderade över var hur man bör gå till väga för att få tag i intervjupersoner. Framför allt menar vi att det kan vara ett problem i så här korta undersökningar där man inte har tid att lära känna flera människor och sedan leta sig vidare via dessa. Vi menar också att när man vill undersöka en så utsatt grupp som långtidsklienter på socialbyrån måste man också beakta en del etiska aspekter på metoderna att få tag i intervjupersoner. Klientgruppen har generellt varit utsatt för många utredningar och kanske kan en följd av det bli att man upplever sitt inre som ett objekt som man själv inte har någon självklar rätt till. Deras integritet kan med andra ord vara lite svagare än vår. Detta bör man då ha i tankarna när man söker kontakt på olika sätt.

Vi diskuterade t ex att sätta oss i väntrummet på byrån och där söka kontakt med klienter. Emellertid är vi av den uppfattningen att p g a våra olika relationer till byrån, vi är ganska fria i förhållande till den men klienten är i en beroendeställning, är detta inte en jämlik arena. Klienten är lätt redan i en försvarsposition och i ett upplevt underläge som kan göra att hon/han känner sig utlämnad eller tvungen. Därför anser vi detta inte vara en lämplig strategi i det här fallet.

Våra intervjupersoner mötte vi i stället på Villan vilket vi upplevde som lite bättre, då vi mötte dem på en arena som kändes mer hemtam för dem. Det var dock inget idealiskt sätt eftersom vi så lätt förknippas med socialbyrån.

Redan innan vi började med intervjuerna var vi på det klara med att vi ville anlita klienterna i deras roller av experter på klientperspektiv. Vi såg det som etiskt viktigt att vara tydliga med att det var deras upplevelser av omorganisationen vi undersökte, och inte dem som personer. Vi tänkte så här: intervjuar man en socialchef om hans erfarenhet av genomförd omorganisation är det han säger giltigt utan att behöva tolkas i ljuset av hans olyckliga barndom eller hans misslyckande i livet. Yrkesrollen medför att hans integritet respekteras på ett självklart sätt, så att han inte behöver välja mellan att avvisa intervjuaren och att ge sig själv helt på grund av outtalade förväntningar, egna eller andras. Intervjuaren och socialchefen möts som jämlika personer.

Med en grupp klienter är förhållandet lite annorlunda. Denna är i och med att den är en klientgrupp i en annan beroendeställning till socialbyrån än vad socialchefen är. De har inte samma självklara autonomi som socialchefen gentemot byrån. De flesta med mångårig klienterfarenhet bakom sig har säkert fått sitt liv och leverne "utrett" av socialförvaltningens tjänstemän flera gånger, och är vana vid att inte få ha någon integritet. Man har många gånger talat om deras ekonomi på ett sätt som skulle få socialchefen att milt sagt reagera om man talat så om hans.

Dessutom kom vi i kontakt med våra intervjupersoner via socialbyrån och Villan, det vill säga via institutioner som de är i beroendeställning till. Det är mycket lätt att vi då förknippas med dessa institutioner, och att de automatiskt ser oss som "sekreterare från byrån" eller i alla fall bemöter oss så - med allt vad det innebär. Dessutom finns det en möjlighet att de vill ställa upp på intervjuerna för att göra ett gott intryck på socialbyrån etc.

Därför anser vi det nu vara mycket viktigt att vara så tydliga som möjligt med vilka vi är och vad vi vill och vad vi kommer att göra, för att i någon mån kunna upphäva den strukturella

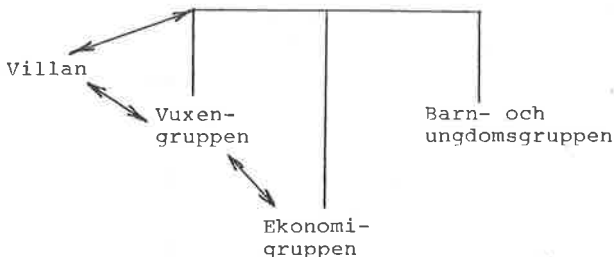
ojämlikheten och obalansen i integritet i intervjusituationen. Vi vill betona att det som sägs är av fritt val, och framför allt att det som sägs utöver det vi frågar om verkligen är frivilligt och av förtroende och inte av upplevt tvång eller vana. Detta betyder naturligtvis inte att man begränsar intervjuerna till att strikt gälla det man är intresserad av, utan i stället att man bör försöka var sensibel inför om det som sägs verkligen sägs för att någon vill säga det. Tvånget eller påtryckningen behöver inte finnas i själva intervjusituationen på ett sådant sätt att det är tydligt för oss, för att vara verksamhet. Det är snarare mer verksam om det sitter i "kulisserna" eller i sammanhanget runt om och i intervjupersonens livserfarenhet.

Villan

Villan som alltså är en öppenvårdsverksamhet i kombination med fem boendeplatser har funnits i ca tiotalet år. Organisatoriskt sett tillhör Villan socialförvaltningen, och lyder under individ- och familjeomsorgens avdelningschef, på samma nivå som avdelningens tre arbetsgrupper.

SOCIALFÖRVALTNINGEN

Socialchef ————— Avdelningschef

Föreståndare
Behandlingsassistent
Ekonomibiträde
Jourbiträde

Villans personal har konferenser med individ- och familjeomsorgens avdelningschef en gång i veckan. Då är socialsekreterarna inte närvarande. Villans personal och vuxengruppen, som har mest samarbete, försöker att träffas regelbundet.

Villans målgrupp är alkoholmissbrukare, i praktiken nästan uteslutande män, främst medelålders och oftast med ett långvarigt alkoholberoende bakom sig. Uppskattningsvis en tredjedel till hälften av de av socialförvaltningen kända alkoholmissbrukarna besöker Villan mer eller mindre regelbundet. (Skattningen gjord av socialsekreterare i vuxengruppen).

Dagverksamheten på Villan är öppen alla veckans dagar kl 07.00-23.00. I ett informations-PM från april 1988 skriver föreståndaren: "Verksamheten syftar till att bereda den enskilde möjlighet till en meningsfull gemenskap eller annan sysselsättning som kan underlätta för klienten att få en 'nykter' livssyn. (...) Den öppna verksamheten kan erbjuda gästen gemenskap, fika, sitta och prata, ta ett parti biljard, läsa dagstidning, bada bastu, tvätta kläder, lyssna på radio och titta på TV. Där kan gästen också få hjälp med praktiska saker såsom hur man tar kontakt med olika myndigheter, deklarerera, beställa tid för läkarbesök och liknande, ifyllande av ansökningsblanketter etc etc."

Ytterst är målsättningen att klientens deltagande i dagverksamheten så småningom ska leda till att hon/han blir motiverad till att bearbeta sina missbruksproblem i en behandlingsgrupp på Villan.

Villans personal utgörs dagtid av en föreståndare och två behandlingsassistenter, på boendedelen finns 0.5 ekonomibiträdes-tjänst. På natten finns för Villans boende gäster ett jourbiträde tillgängligt.

Inom Villans dagverksamhet företas ingen registrering av besökarna, medan på Villan boende klienter är formellt inskrivna och ingår i en behandlingsgrupp som ska träffas minst en gång per

vecka. I behandlingsgruppen ingår förutom klienten en behandlingsassistent från Villan, hans/hennes socialsekreterare från vuxengruppen och eventuellt hans/hennes ekonomisekreterare. I samband med inskrivningen upprättas en behandlingsplan. Efter inskrivningen har behandlingsassistenten ansvaret för behandlingsgruppens sammankomster och för att behandlingsplanen följs. Ytterst behandlingsansvarig är dock fortfarande klientens socialsekreterare från vuxengruppen.

Maximal boendetid är ett år, men policyn från Villans sida är att klienten snarast ska flytta ut i eget boende. Huvuddelen av dem som i någon period bor på Villan har egen lägenhet i Trelleborg. De på Villan boende klienterna kan i den utsträckning de vill delta i dagverksamheten.

Målet med boende på Villan är enligt föreståndarens PM "att gästen ska komma till insikt" och "att självkänslan ska öka", "att förlänga gästens nyktra period" och "att ge möjlighet till en mera djupgående behandling av alkoholproblematiken".

Vad har vi gjort med intervjuerna?!

Det material vi fått genom intervjuerna har vi försökt tematisera kring vissa teman som vi uppfattar som centrala eller belysande. På så sätt strävar vi efter en så tydlig bild som möjligt av hur vi har uppfattat materialet. Vid tematiseringen har vi i första hand utgått från de anteckningar vi gjorde under och efter intervjuerna, och i andra hand från kvarvarande minnesbilder både av intervjuerna och mer informella situationer. I viss utsträckning har vi också använt skriftlig information, främst ett informations-PM författat av föreståndaren på Villan.

Vi har strävat efter att hålla oss så "nära" vårt material (anteckningar, minnesbilder och erfarenheter) som möjligt för att därigenom vara trogna mot den verklighet, eller de verkligheter, vi mött. På vägen mellan verklighet och slutlig beskrivning finns

det emellertid ett stort antal förvrängningsmöjligheter eller "felkällor". En sådan felkälla har varit att vi inte spelat in huvuddelen av intervjuerna på band utan försökt föra anteckningar i stället. En ordagrann utskrift från ett band hade varit ett idealiskt råmaterial att arbeta med, men förmodligen hade bara utskriften sprängt alla våra tidsramar.

Valet av teman och sättet att illustrera och utveckla dem avspeglar naturligtvis också vår värdering och uppfattning av den verklighet vi mött, vare sig vi vill det eller ej. Vi har dessutom valt att inte illustrera temana med direkta citat, utan med sammanfattningar och egna beskrivningar.

Genom att vara medvetna om en del av de möjliga förvrängningarna av de ursprungliga verkligheterna hoppas vi ha kunnat minska deras inverkan. Vi hoppas därför att dels kunna beskriva de verkligheter vi mött utan att blanda in alltför mycket av våra egna tolkningar i dem, och dels att försöka markera våra tolkningar, idéer och resonemang så tydligt som möjligt.

VAD VI HAR FUNNIT - TEMATISERINGAR

Gästers och besökares attityder till Villan

Eftersom huvuddelen av våra intervjupersoner är regelbundna besökare på Villan har Villan en ganska stor betydelse för dem. Deras relationer till Villan karakteriseras av en ofta ganska lång kontakt. Till Villan går man dagligen eller i varje fall ofta, och man går dit för den personliga kontakten och för att få praktisk hjälp med olika saker.

Just den personliga kontakten och relationen både till personal och andra besökare betonar fler besökare som det viktigaste. Relationen blir mer naturlig och otvungen än på socialbyrån. På socialbyrån måste man beställa tid i förväg, och kontakten uppfattar vi som oftast mer problemorienterad. På Villan verkar problemen inte betonas på samma sätt, förutom genom det faktum att det endast är missbrukare som besöker Villan. Man besöker oftast Villan dagligen och kan få en kontinuerlig och ganska långvarig kontakt med personal på ett sätt som socialbyrån endast i några fall kan erbjuda.

Personal och klienter på Villan känner också varandra på ett annorlunda sätt än vad som gäller för personal på socialbyrån. Flera besökare säger att de har ett större förtroende för Villan än för socialbyrån, och att man "umgås" på ett naturligare sätt vilket skapar speciell kamratskap. Man pratar också om andra saker på Villan än på socialbyrån. Riktigt hurdan skillnaden mellan vad man pratar om på socialbyrån och på Villan ser ut, har vi inte fått klart för oss. Klart är emellertid att man på Villan lätt kan prata om praktiska problem och diskutera med personalen hur man kanske kan gå till väga för att lösa dem, om man ska kontakta socialbyrån etc.

Till Villan kommer man som man vill, och går när man vill. Man upplever att man kan bestämma själv och att man kan tänka själv eftersom allt inte är serverat och klart. Ett krav från Villan är emellertid att man ska vara nykter när man är där.

Villan upplevs av många som viktigare än socialbyrån på grund av den kontinuerliga och personliga kontakten. Villan fungerar för vissa besökare som en hjälp i att "hålla nykterheten". Andra tycker huvudsakligen att det är skönt att komma ut bland folk. För några kan Villan upplevas som en räddning - den finns tillgänglig och där kan man få stöd om man mår dåligt. Villan finns också mitt i vardagen. Alla vardagens bekymmer finns kvar och blir då möjliga att bearbeta eller göra något åt. Många torkar fungerar i stället som en parentes i vardagen, där man kan vila upp sig innan man ensam kommer tillbaka till vardagens problem.

De personer vi intervjuade sade i stort sett ingenting negativt om Villan, varken i termer av något som fanns där och var dåligt eller av något som saknades och som skulle behövas där. Det finns också i våra intervjuer väldigt få uttalanden om vad man faktiskt gör, rent konkret, på Villan. Även uppfattningen om vad man skulle kunna göra på Villan saknas helt. Detta anser vi tyder på ett slags "defensiv" attityd till verksamheten, där man inte uppfattar verksamheten som riktad mot något, utan snarare riktad ifrån något. Detta något är i Villans fall ifrån supandet. Attityden blir ett slags "hålla näsan över vattnet"-attityd. Vi menar nu inte att detta är den enda attityden, men att det finns en slags grundstämning bland besökarna på Villan med det här innehållet. Denna attityd kan naturligtvis tänkas höra samman med att det är just missbrukare vi talat med, det vill säga att den kan tänkas karakterisera just missbrukare. Den skulle i så fall vara uttryck för och orsak till deras situation. Den sida av det som intresserar oss är emellertid en annan, nämligen om denna grundstämning kan säga oss något viktigt om själva institutionen. Vi återkommer till en spekulativ diskussion av denna möjlighet i den avslutande diskussionen.

Personalen

När vi kom till Villan blev vi omedelbart uppmärksammade och mottagna av personalen. Personalen var väldigt villig att tala med oss, och var öppna mot oss vad gällde deras arbete. De var också ivriga att ordna så att vi fick möjlighet att intervju klienter.

Ur de uppgifter vi fick av personalen har vi försökt få fram en föreställning av deras arbete ur deras synvinkel. Bilden blir naturligtvis begränsad av att vi huvudsakligen pratat med dem och inte sett dem i deras dagliga arbete.

Ett framträdande tema i synen på arbetet är betoningen på nykterhet. För att få vara på Villan ska klienten vara nykter. Målsättningen med arbetet uttrycks också i termer av nykterhet: man strävar efter att klienterna ska kunna vara nyktra längre perioder med hjälp utav besök och vistelser på Villan, och man anser att varje droppe alkohol som inte dricks är en framgång.

Det klientel som kommer till Villan är också inbitna missbrukare, som haft en lång karriär av drickande bakom sig. De är ofta långt nergångna i sitt missbruk, och personalen menar sig på grund av detta ha ett dåligt utgångsläge i sitt arbete. Möjligheterna att lyckas i arbetet att i någon mån kunna rehabilitera (eller påbörja en rehabilitering av) missbrukare, skulle vara större om man fick kontakt med dem några år tidigare i deras karriär. Som det nu är har de kommit så långt i karriären att den upplevs som mycket svår att bearbeta.

Arbetet beskrivs också som tungt, hårt och slitsamt. I perioder har Villan 25 till 30 besökande klienter. Det känns för personalen som en alltför stor grupp, då de upplever att varje klient kräver uppmärksamhet och att uppmärksamheten fördelas jämt. Personalen känner sig helt enkelt alltför fåtalig i förhållande till klientantalet, vilket leder till att arbetet upplevs tungt och krävande.

Personalresurserna är överhuvudtaget en sak som upplevs som begränsande. Man är för få för att kunna utveckla arbetet, höja ambitionsnivån. Man är inte tillräckligt många för att kunna arbeta med aktiviteter utanför Villan i någon större utsträckning. Som det nu är är det sällan man kan lämna Villan eftersom någon måste vara kvar för att kunna ta hand om de klienter som är kvar och som inte vill följa med på aktiviteten. Personalen ser det som sin uppgift att hjälpa till att förlänga klientens nyktra period och detta genom att erbjuda en öppen Villa. Med större personalresurser skulle man både kunna ha aktiviteter ute i samhället och hålla Villan öppen.

De långa öppettiderna bidrar till den låga personaltätheten. Man är emellertid mycket mån om att inte dra in på öppettiderna eftersom klienterna vill ha dem som de är.

Personalens kunnande betonas av föreståndaren som en stor och viktig resurs. I de behandlingsgrupper som bildas vid inskrivningen av en klient ska detta kunnande tas till vara i formandet av en behandlingsplan för klienten. Den behandlingsassistent som också är klientens kontaktman ska sedan vara ansvarig i för behandlingsplanens genomförande. Vad själva behandlingen går ut på och dess mer konkreta innehåll fick vi inte klart för oss genom intervjuerna. För att få grepp om detta skulle det nog krävas en längre tids vistelse på Villan.

Vad vill man med Villan

I vårt material har vi kunnat se några olika uppfattningar om målen med verksamheten på Villan, och vad avsikten med Villan är. I olika utsträckning har vi även fått en bild av hur man vill uppnå de tänkta målen, det vill säga hur verksamheten mer konkret bör se ut. Även visioner och planer för hur Villan skulle kunna fungera, och åt vilket håll man skulle vilja "dra" har skymtat fram i intervjuerna. Uppfattningarna om Villan verkar (naturligt nog) vara något olika beroende på i vilken situation i

förhållande till Villan man befinner sig. Vi har därför försökt samla de olika uppfattningarna under kategorierna personalen på Villan, personalen på socialbyrån och besökare och gäster på Villan.

Personalen på Villan

Personalen på Villan uttrycker på olika sätt målet för verksamheten så som att "skapa förutsättning för att leva utan droger eller så nära som möjligt". Villan är inriktad mot alkoholmissbruk. Föreståndaren på Villan betonar att på Villan finns människor med ekonomiska, sociala och psykiatriska problem, men hävdar att missbruksproblematik alltid finns i botten; detta gäller då även de besökare som inte vill tillstå missbruksproblem. Man vill på olika sätt stödja klienten så att denna kan förlänga de nyktra perioderna och också underlätta för klienten att komma till insikt och gå vidare. Personalen säger sig också vilja ge möjlighet till en mer djupgående behandling av alkoholproblematiken. Om denna behandling ska äga rum på Villan eller på andra behandlingsinstitutioner fick vi dock inte riktigt klart för oss.

Vägen mot dessa mål innefattar enligt personalen först och främst att man håller sig nykter. Nykterhet är ett krav för att få bli insläppt på Villan. Man ser också varje förspilt tillfälle att supa, varje droppe som inte dricks, som ett steg framåt. För att underlätta för klienten att få en nykter livssyn vill man skapa en "meningsfull gemenskap eller annan sysselsättning". Man gör upp behandlingsplaner för de inskrivna klienterna och betonar att man vill att all personal ska samarbeta och vara behjälpliga så att arbetet kan fullföljas. Behandlingsplanen görs upp kort efter inskrivningen och ansvaret för att den genomförs har den behandlingsassistent som utses till kontaktman. Man strävar efter att även den öppna verksamheten ska leda till upprättandet av behandlingsplaner.

Personalen säger sig vilja arbeta för att klienten ska komma till insikt och för att självkänslan ska öka. Hur detta konkret ska gå

till enligt personalens åsikt hade vi lite svårare att få kläm på, det vill säga vad själva behandlingen innehåller. Det vi fått reda på påminner mycket om de mål som uttrycks i informations-PM:et.

På många sätt uttrycker personalen att man anser att de nuvarande personalförhållandena hindrar en utveckling av verksamheten. Man säger att med nuvarande personalstyrka kan man inte höja ambitionsnivån.

Personal på socialbyrån

På socialbyrån finns bland annat åsikten att Villan ska syfta till en nykterhet som ska fortsätta efter vistelsen på Villan. Inte bara nykterheten på Villan anses viktig utan också vad som händer utanför. Personal på socialbyrån uttrycker på olika sätt en vilja att ställa mer krav, och man säger att en nykterhet under skydd inte är nog. Fler regler på Villan anses positivt och det är då även viktigt att de följs upp. I linje med detta ligger åsikten att dagarna på Villan skulle innehålla fler aktiviteter och vara mer strukturerade.

Personalen på socialbyrån uttrycker också idén att Villan skulle kunna fungera som ett slags allaktivitetshus, och även idén om ett temporärt kvinnokollektiv med schemalagda aktiviteter för de inskrivna. Ett annat sätt att föreställa sig Villan på socialbyrån är ett "half-way-house", ett slags genomgångsboende med hjälp och stöd för att klara ett eget boende.

Besökare och gäster

De besökare vi talat med uttrycker allmänna önskemål som inte nödvändigtvis är relaterade till Villan. Man vill till exempel ha hjälp med att hålla nykterheten och ha någon att prata med. Just personalkontakten betonas på olika sätt, man vill till exempel gärna ha en daglig kontakt, kunna umgås med personalen och bara prata. För att kontakten med personalen ska fungera anser man det

också viktigt att man får ha kontakt med samma personal, och att det inte bara blir vikarier. Bra och viktigt på Villan sägs också vara att man där får tänka och bestämma själv. Att Villan utgör behandling i det naturliga livssammanhanget upplevs också som positivt.

Kommentarer

Både personalens och besökarnas (på Villan) uppfattningar om och planer för verksamheten präglas av mild uppgivenhet, av en "hålla nästan över vattnet"-attityd, medan man på socialbyrån hyser en mera "offensiv" uppfattning. I Villan-personalens fall avspeglar denna attityd nog deras upplevda arbetssituation. Personalen upplever sig ha en tung och svår situation med alltför mycket arbete och alltför lite personal. I besökarnas fall kan attityden antas avspegla deras situation över huvud taget, en svår social situation och en långt gången missbrukskarriär. På socialbyrån däremot befinner man sig på ett visst avstånd ifrån Villan och slipper därmed ifrån att den tyngande arbetssituationen på Villan färgar deras uppfattning av den. I stället avspeglar säkert åsikterna på socialbyrån några av de problem och situationer som socialsekreterarna där möter i sitt dagliga arbete. Till exempel kan betoningen på vikten av regler delvis antas spegla det mer regel- och rutinstyrda arbetet på en socialbyrå.

Från socialbyrån uttrycker man en önskan om mer struktur på Villan, mer regler och obligatoriska aktiviteter. Kanske är det något liknande föreståndaren på Villan menar när han kallar aktiviteterna på Villan för "passiva". Detta tal om struktur och regler har emellertid fått oss att fundera lite över vad man egentligen menar och vart man syftar. Det går ju utmärkt att strukturera de aktiviteter som finns på Villan så som den fungerar nu. Till exempel kan man bestämma att mellan 08.00 och 08.30 dricker vi kaffe, mellan 08.30 och 09.30 spelar vi kort, mellan 09.30 och 10.30 spelar vi biljard, mellan 10.30 och 11.15 dricker vi kaffe igen, mellan 11.15 och 11.45 läser vi tidningar etc. Är det då struktur på detta sätt man menar? Hjälper den på något

sätt missbrukarna att komma ur sitt missbruk eller hålla sig nyktra? Vi tror inte det; möjligen kan personalen känna sig effektivare och bättre till mods om man har en sådan struktur att upprätthålla.

Handlar det kanske i stället om innehåll kontra tomhet? Med innehåll menar vi då inte aktivitet i och för sig, utan att aktiviteten måste innehålla positiva mål för den som håller på med den. Aktiviteter finns det redan på Villan, men hur det är med de positiva målen upplever vi som mer tveksamt. Ett positivt mål innebär att det skulle vara till hjälp för missbrukaren att uppnå sina syften, det vill säga i det här fallet att komma ur missbruket. Innehåll innebär då att aktiviteten måste upplevas som meningsfull för missbrukaren själv. Denna måste med andra ord fylla ett upplevt behov hos honom eller henne. Eftersom avsikten med Villan på olika sätt är att hjälpa missbrukarna ur sitt missbruk kan man då säga att aktiviteten måste innehålla ett frö till en väg ut ur missbruket, och att detta frö måste gro i en upplevelse av meningsfullhet.

Personalen på Villan betonar att nuvarande arbetsbelastning i kombination med personalresurserna omöjliggör en höjning av ambitionsnivån. De har gett uttryck för att de skulle önska att man kunde ha någon form av aktiviteter utanför Villan och där man då vill utnyttja samhällets utbud av fritidsaktiviteter. I viss mån har man också gett uttryck för en önskan att ha möjlighet att vara mer behjälpliga i krissituationer, göra mer hembesök. Allt detta omöjliggörs av den låga personaltätheten. Vad de ger uttryck för är att en personalförstärkning skulle innebära avlastning, det vill säga göra en "kvantitativ" skillnad i deras arbete mer än en kvalitativ. En parallell kan här dras mellan situationen på socialbyrån före omorganisationen och situationen på Villan. Även på socialbyrån upplevde man sig överbelastad av arbete och hade en mer defensiv "mer av det samma"-uppfattning - mer tjänster, mer resurser. Med näsan knappt över vattnet kan det vara svårt att överblicka sin situation och bedöma sina resurser för att se om de går att utnyttja på något annat sätt.

En av de saker som verkar i riktning mot en låg personaltäthet är de långa öppettiderna på Villan: man har öppet kl 07.00 till 23.00 alla dagar. Vad vi har förstått ligger det i Villans personals makt att själva bestämma över sina öppettider. Med andra ord förefaller det som om personalen själv har stor möjlighet att påverka sin arbetssituation. Det upplevs emellertid inte som en möjlighet att kunna stänga för att åka på kurs, ha handledning, diskutera metodik etc. Detta får oss att fundera kring om en vårdideologi kan leda till att tunga arbetsförhållanden bevaras, eller om ens egna rutiner kan upplevas som så självklara att de inte ens går att ifrågasätta.

Socialbyrån

Socialbyrån spelar en mycket varierande roll i våra intervjupersoners liv. Eftersom de alla är besökare på Villan har de ibland relativt lite kontakt med socialbyrån: till Villan går man ofta, ibland varje dag, men till socialbyrån går man mer sällan, ibland bara var tredje månad.

Det som upplevs som betydelsefullt i kontakten med socialbyrån är den personliga relationen. Genomgående betonas också vikten av personalkontinuitet och att den lätt förstörs av en massa vikarier. Några av våra intervjupersoner upplevde en bra och givande kontakt med en eller flera socialsekreterare. I dessa fall skiljer man emellertid på byrån och sekreteraren. Sekreteraren träffar man ofta och gärna på stan, på Villan eller i sitt hem, men på byrån springer man inte gärna. För andra intervjupersoner fanns ingen sådan fungerande personlig kontakt med någon på byrån, och även dessa tenderade att se kontakterna med byrån som meningslösa. Ibland upplevs byrån också som ett hinder eller direkt fientlig. Träffar ställs till exempel in så att arbetet mot viktiga mål försvåras, man upplever hot om tvång från byrån, man kan bli stoppad på arbetsförmedlingen och man får ibland inget som helst gehör för sina önskemål.

Flera personer uttrycker åsikten att den ekonomiska delen av det sociala arbetet känns meningslös från ett klientperspektiv. Framför allt var byrån förr alltför inriktad på ekonomi. Efter omorganisationen, när ekonomidelen skildes från behandlingsdelen, har det blivit bättre på så sätt att man nu inte behöver gå till byrån så ofta i ekonomiärenden. Nästan alla uttrycker åsikten att det är skönt att slippa springa på byrån så ofta bara för pengarna. Emellertid upplevs det också meningslöst nu, de gånger man går dit i ekonomiärenden. Om inte ens arbetssituation ändrats, det vill säga om man inte fått jobb, så har inte heller ens ekonomiska situation förändrats. Behandlingssekreteraren (om man har någon) vet enligt klienterna detta, och det ekonomiska mötet känns därför som fånigt och som en påminnelse om den eländiga situationen.

Några intervjupersoner har även upplevt att omorganisationen medfört att vuxengruppen fått mer tid för att prata, och att de personliga relationerna fått större utrymme. Bland annat har utrymmet för hembesök ökat, vilket upplevs som positivt. Systemet med två socialsekreterare upplevs däremot som ett hinder. Klienten känner sig ofta inte fri att säga ifrån om en av sekreterarna skulle sära henne/honom och förhindra att en god kontakt utvecklas eller att för klienten viktiga mål inte blir prioriterade. Ibland upplever klienten att socialsekreterarna drar åt olika håll, och då blir det också klienten som upplever sig sitta emellan. Vid vissa tillfällen har sekreterarna inte kunnat ordna lediga tider samtidigt och möten har då inte blivit av. I och med att ekonomin skilts ut från behandlingen kan också behandlingen upplevs som något man tvekar inför. Innan hade man en sekreterare man kunde tala med om allt, då kunde behandling och ekonomi varvas och blandas. Nu när man inte automatiskt kan tala om behandling när man talar om ekonomi blir behandlingen lätt något man tvekar inför och man undviker då att ta kontakt med vuxengruppen.

Många klienter som är positiva till omorganisationen menar att de genom den i högre grad sluppit från byrån och att det känns

skönt. Man behöver nu bara gå dit var tredje månad för ekonomins skull. Bland annat uttrycks en känsla av att inte ha varit välkommen på byrån; man säger att nu får de tid till annat och slipper ha oss springande där.

Flera personer har fått hjälp med praktiska saker av byrån. Med detta menar man att man har fått hjälp med lägenhet, inredningsdetaljer etc. Nästan samtliga efterlyser också hjälp med kontakter med myndigheter, som till exempel arbetsförmedlingen och fackförbund etc, det vill säga hjälp att utverka vad vi ofta uppfattar som "medborgerliga rättigheter".

Våra intervjupersoner säger i flera fall att de inte upplever något tvång från socialbyrån. Det ställs inga villkor för att till exempel få ut pengar, och inga motprestationer krävs. Samtidigt framkommer emellertid en uppfattning att om man gör något som byrån inte tycker om, till exempel bryter sitt behandlingskontrakt på Villan, så kan det bli problem med byrån. Vidare förekommer uppgifter om hot att någon ska tas in "på papper". Detta har fått oss att fundera över uppfattningen om tvång och frihet. Det verkar fullt möjligt att vår och våra intervjupersoners så olika situationer gör att vi lägger lite olika betydelse i de här orden. Tvånget står alltid i relation till ens upplevda frihet. Efter en lång karriär som missbrukare och klient är det tänkbart att den upplevda friheten förändrats på så sätt att man till exempel tar alla rutiner på byrån för givna, och att endast det som går utöver det vanliga upplevs som ett tvång.

Jobb

Jobb, det vill säga lönearbete, är något som de flesta av besökarna ser positivt på. Man likställer ibland jobb med att sluta supa. I vilket fall som helst uttrycker flera av vår intervjupersoner en önskan om jobb och även en förhoppning om att ett jobb åtminstone skulle hjälpa upp dem en del. Att få hjälp med

att skaffa jobb och att få jobb är överhuvudtaget ett av de mest konkreta önskemålen som uttrycks.

I sin strävan efter att få hjälp till jobb upplever emellertid många sig motarbetade eller åtminstone lämnade utan stöd. Man upplever inte något stöd ifrån arbetsförmedlingen. I stället talas det om en misstänksamhet ifrån arbetsförmedlingen och ett misstroende riktat mot missbrukarna. Några av våra intervjupersoner besöker mer eller mindre regelbundet arbetsförmedlingen, och för några verkar verkligen ett jobb närma sig, men för det mesta beskrivs arbetsförmedlingen som något man inte ställer några större förhoppningar till. Man upplever sig behandlad som ett kolli, och att ens egna önskemål inte stöds eller tas på allvar. De alternativ som finns är inte heller adekvata, man kan till exempel bedömas som för frisk för skyddat arbete, men för sjuk för vanligt arbete. Arbetsförmedlingen kan också upplevas som en instans som ser som sin uppgift att hindra folk från att bli berättigade att stämpla.

I stället för att lita till arbetsförmedlingen strävar många själv eller med stöd från socialbyrån efter ett arbete. Det finns även hos några intervjupersoner en önskan om att få träna in på arbete, det vill säga någon typ av arbete med socialt stöd.

Det är inte på något sätt klart utifrån våra intervjuer vad denna önskan om jobb står för, eller innehåller. Det vill säga, vi har inte kunnat få klarhet över vad det är man värderar med ett jobb, om det är pengarna, arbetsgemenskapen, den sociala status ett jobb ger, den autonomitet som ofta är förknippad med fast anställning, eller om det är något annat, till exempel att man vill få ett jobb för att man upplever ett krav från omgivningen, det vill säga personal på Villan och socialbyrån etc.

I vilket fall som helst är den höga värderingen av jobb och den misstro man känner sig bemött med (och som man ibland säger är berättigad!) ett genomgående tema. Det är också helt klart att den grupp människor vi talat med utgör ett slags arbetsmarknadens

C-lag, som står utanför den "samhällets gemenskap" som upplevs av arbetsmarknadens A-lag, det vill säga de som har fasta anställningar med alla de förmåner detta för med sig. De människor vi talat med har också en djup personlig erfarenhet av hur slutet denna "gemenskap" är, och hur stora svårigheter som kan upplevas just därför att man står utanför - just eftersom man står utanför drabbas man av misstro, motarbetas etc. Vägarna in i "gemenskapen" för den som står utanför verkar vara få och svårfunna. Huruvida den höga värderingen av jobb reflekterar en önskan från de som står utanför att få del i vad de utifrån uppfattar som "gemenskap" kan vi bara spekulera om.

VAD VI FUNDERAT OCH SPEKULERAT

Om omorganisationen och Villan

Vi tror att omorganisationen har fört något viktigt och bra med sig fast klienterna eller brukarna av socialbyrån ibland inte ser det. Genom de problemområdesinriktade grupperna kan socialsekreterarna vara mer effektiva och göra ett bättre jobb. De får mer tid över till missbruksproblematiken eller som en intervjuperson uttryckte det: "Det är inte ekonomin längre som är viktigast och tar mest tid, utan nu kommer missbruket mer i dagern". När ekonomin inte längre styr arbetet och det blir tid över till annat inser man nog att man har resurser till att göra annat. Vuxengruppen har startat en samtalsgrupp på Villan som de har en kväll varannan vecka. Detta kan ses som en utveckling av arbetet med denna klientgrupp. Att sedan inte alla klienter/besökare är överförtjusta i samtalsgrupp är en annan sak: "Något kan man väl få hålla för sig själv." (Ur intervju med en av Villans besökare.) Det finns de som tycker att det är bra och då kan dessa utnyttja det; man får säkert bäst resultat om man själv vill och är intresserad. Därför kan vi inte heller riktigt ställa upp på socialbyråns tanke att man skulle tvinga besökarna på Villan att var med på olika aktiviteter. Vad är det som säger att bara för att man är missbrukare så skall man göra en massa saker som man inte vill. Tänk er att behöva spela vattenpolo en gång i veckan bara för att ni är rödhåriga! Sedan kan man kanske tycka att man kan följa med någon gång för att se hur det är, för att sedan göra ett eget val.

Socialsekreterarna i vuxengruppen är ofta ute på olika behandlingshem för information. De kan nu efter omorganisationen ta med sig klienter och göra det på ett smidigt sätt. Besöken behöver inte planeras så lång tid i förväg, utan det är bara för klienten

att hänga på. Vuxengruppen socialsekreterare gör numera ofta hembesök hos missbrukarna tillsammans med Villans personal, när man är av med en person eller tror att han/hon har fallit in i ett missbruk. De låter alltså inte missbrukarna var ifred med sitt missbruk utan "är på dem".

Det finns möjlighet att skriva in sig på Villan ett flertal gånger. Kan det kanske till och med var så att Villan kan vara dålig för vissa klienter, att den möjliggör ett fortsatt missbruk efter en återhämtningspaus, i stället för att man söker ett annat behandlingsalternativ när motivationen finns? Socialsekreteraren som vi talade med menar att Villan egentligen är öppen för vem som vill, utan att vederbörande behöver ha alkoholproblem. Men hon säger också att hon inte skulle rekommendera någon som är i början av en missbrukskarriär att besöka Villan, då det är en speciell grupp - "tungta missbrukare" - som är de mest regelbundna besökarna.

Vi undrar över hur informationen till klienterna om omorganisationen har gått till, och då speciellt till denna speciella klientgrupp som är missbrukare. Intervjupersoner har sagt att de inte vet hur vuxengruppen fungerar. Kan det vara så att denna grupp av klienter inte bryr sig om vad som händer på socialbyrån därför att byrån inte är viktig för dem? Eller hade de brytt sig om de fått en ordentlig genomgång av förändringarna och varför man tyckte det var bra med dessa tre områdesgrupper? Hade de kunnat ta det till sig och förstått då? Hade det varit lika oviktigt om personalen på Villan hade börjat omorganisera? Antagligen inte eftersom Villan är så mycket viktigare.

Före omorganisationen var tvång vanligare när det gällde missbrukarna, säger några av intervjupersonerna. Vi tycker inte att det är så konstigt men inte desto mindre fel. Med tanke på hur situationen såg ut för socialsekreterarna: alla hade mycket att göra och ekonomin var det som var mest överhängande. De flesta hade säkerligen varken ork eller tid att hålla på med förebyggande arbete för missbrukare. Alltså kunde missbrukare gå ner sig

riktigt innan det hände något. Tvång (LVM) var det som stod till buds till slut; det "enklaste" förfarandet i detta läge för socialbyrån. Vi tror att med den nya organisationen kan man upptäcka problem på ett tidigare stadium. Socialsekreterarna har tid att motivera klientgruppen till att söka behandling på frivillig väg. De har också tid att hitta det mest lämpliga behandlingsalternativet för missbrukarna.

Några andra tankar som dykt upp om den nya SOFT-handläggningen och missbrukarna är emellertid om hur ofta biståndet skickas ut till missbrukarna. Dras utskicket in när missbrukaren har en "period"? Och hur får i så fall socialbyrån reda på att en "period" pågår? Är det så att det finns ett "informellt rapporteringssystem" på så sätt att om man inte visar upp sig på Villan nykter och städad "larmas" socialbyrån, hembesök görs och bistånd eventuellt dras in?

Generella funderingar

Ur vårt möte med Villan, socialbyrån och klienterna i Trelleborg har en del allmänna funderingar och reflektioner fötts. Dessa bör alltså inte ses som "sanna" eller "falska", eller med nödvändighet giltiga för just Villan, eller någon annan konkret existerande verksamhet, utan som ett möjligt perspektiv, som ett möjligt sätt att se på verksamheten överhuvudtaget. Framför allt har vi funderat kring verksamheter som inriktar sig på en viss kategori av människor.

Kategoriverksamheter

Det som kännetecknar en kategoriverksamhet är att den är inriktad på en viss kategori av människor. Till exempel finns det verksamheter som riktar sig mot alkoholmissbrukare, eller mot narkotikamissbrukare, eller mot brottslingar och så vidare. Typiskt för de här verksamheterna är då att de är slutna i en viss mening. Man måste nämligen tillhöra den avsedda kategorin för att

få vara med på verksamheten. Nu finns det ju alltid i praktiken undantag och gränsfall men vi försöker här i resonemanget renodla en del för att just göra ett visst perspektiv så tydligt som möjligt. Alltså: verksamheten är slutet i den meningen att man måste tillhöra de avsedda kategorierna för att få omfattas av verksamheten. Omvänt gäller det också att de människor som är med i verksamheten just därigenom kan sägas tillhöra just den kategorin.

Dessa kategoriverksamheter syftar samtidigt till en förändring av de människor som omfattas av verksamheten. Man vill till exempel bota missbrukare, rehabilitera brottslingar etc. Den förändring man är ute efter kan beskrivas som byte av kategori. Den förändrade personen ska övergå från en kategori till en annan. Till exempel ska en människa som tillhör kategorin knarkare övergå till kategorin icke-knarkare, eller "vanliga människor".

Det som vi ser som kärnan i det sociala arbetet är den personliga relationen. Den förändring man vill ska komma till stånd förutsätter en personlig relation mellan den som ska förändras och den som ska förändra. Även inom kategoriverksamheterna strävar man följaktligen efter att åstadkomma så bra och fungerande relationer som möjligt mellan personal och klienter.

Om nu emellertid verksamheten är effektiv i den meningen att den lyckas med sin strävan, det vill säga man lyckas med att skapa relationer till dem som omfattas av verksamheten, relationer som leder till en förändring på det sätt som är önskvärt, så får detta en del konsekvenser. Att lyckas innebär nämligen att överföras från en kategori till en annan. Nu är det emellertid så att i och med att kategoriverksamheten är slutet på så sätt att endast de som tillhör den avsedda kategorin omfattas av verksamheten, innebär samtidigt denna överföring från en kategori till en annan att individen som förändrats hamnar utanför verksamhetens målgrupp. Han kommer alltså genom sin förändring att flyttas ur själva verksamheten. Därigenom mister han då också den

personliga relation som var så betydelsefull för honom att den kunde leda till hans förändring.

För att kunna bevara den relation som är så viktig för honom måste alltså individen hålla sig kvar inom verksamheten, det vill säga han kan inte förändras på så sätt att han byter kategori. Men detta är ju själva målet för verksamheten - att han ska byta kategori. Det sociala arbetet framstår på så sätt som en paradox, åtminstone inom en kategoriverksamhet. För att lyckas krävs att man kan etablera en relation, men själva relationens betydelse verkar mot ett kategoribyte för individen.

Konsekvensen av det förda resonemanget blir att för att en kategoriverksamhet ska få möjlighet att i någon större utsträckning lyckas med sitt arbete måste den erbjuda möjligheter för individerna att förändras utan att lämna verksamheten, det vill säga möjligheter att bibehålla den viktiga relationen inom verksamheten trots att individen byter kategori. Detta innebär emellertid samtidigt att kategoriverksamheten upphör att vara just kategoriverksamhet, eftersom den då kommer att omfatta flera kategorier människor, och tillåta att nya kategorier utvecklas inom verksamheten.

Ett annat sätt att se på samma förhållande är att se till det sociala nätverket. Det brukar betonas hur svårt det är för "vanliga människor" att bygga upp ett socialt nätverk i vår rotlösa tidsålder. Även nätverkets betydelse för att hjälpa människor i svåra tider och i kriser brukar framhåvas, man talar om ett informellt socialt "skydds nät". De människor som nu är målgrupper för olika kategoriverksamheter kategoriseras ofta just av att de står utanför "samhällets gemenskap", det vill säga de står utanför sociala nätverk som innefattar människor ur andra, mer socialt accepterade kategorier. De nätverk dessa människor har tillgång till omfattar i stället huvudsakligen människor i samma eller liknande kategori som de själva tillhör. Via kategoriverksamheten förses dessa människor också med ett slags

"artificiellt" nätverk. Med detta menar vi de relationer som byggs upp med personalen på verksamheten. Vad som nu händer när dessa människor ska lämna sin kategori för att övergå till en annan är då också att de lämnar det sociala nätverk de har med personer i sin gamla kategori, och dessutom lämnar de det sociala nätverk som byggts upp inom verksamheten och som just syftat till en förändring. Dessa människor riskerar alltså att hamna i en situation där de måste bygga upp ett helt nytt nätverk, och i denna uppgift har de då ett sämre utgångsläge än den stackars "vanliga människan", som så ofta har så stora problem med detta. Bästa sättet att värna om ett nätverk blir då att stanna kvar i sin kategori, särskilt om man lyckats bygga upp ett välfungerande och givande "artificiellt" nätverk.

Identitet och sociala kännetecken

Ett sätt att se en kategoriverksamhet är att utgå från begreppen identitet och sociala kännetecken eller attribut. En kategori-verksamhet är inriktad på människor med en viss identitet, till exempel en knarkar- eller psykiatrisk patient-identitet. Ofta är denna identitet mycket djupt förankrad; man har länge haft den och kommit långt i sin karriär. I vissa fall förser själva institutionen eller verksamheten de deltagande individerna med den, så kan till exempel även människor som förnekar sitt missbruk betecknas som alkoholister enbart därför att de deltar i verksamheten.

Varje identitet behöver ett antal sociala kännetecken för att kunna etableras och vidmakthållas. I själva verket är identiteten så intimt förknippad med dessa kännetecken, eller attribut, att det är oklart om inte identiteten i en viss mening är det samma som själva kännetecknen. Så kan en individ till exempel knappast vara "knegare" utan jobb, eller "akademiker" utan att kunna läsa (naturligtvis finns det undantag, men för själva poängen i resonemanget spelar det ingen roll). Nu är det så att alla människor är i besittning av ett stort antal sociala kännetecken,

men det är bara ett fåtal, ibland bara ett, som används för att definiera identiteten. Så till exempel dricker de flesta människor både kaffe och alkohol, många gör det samtidigt, men vissa av dem definieras som kaffetanter och andra som alkoholister. I båda fallen tar man fasta på ett kännetecken, och alla övriga blir underordnade detta.

Vissa kännetecken har en större social betydelse än andra. Till exempel har ett fast arbete en fundamental betydelse för om ens identitet ska kunna vara "vanlig Svensson" eller inte. Även i tematiseringarna av våra intervjuer märks denna betydelse mycket tydligt (se ovan under "Jobb").

Vår kategoriverksamhet är nu inriktad på att förändra en grupp människors identitet på ett eller annat sätt, till exempel från knarkare till "hederlig medborgare". Poängen med det här resonemanget är att man då också måste förändra dessa människors sociala kännetecken, eller rättare sagt, identiteten förändras endast om de sociala kännetecknen kan förändras. Då blir det intressant att se vilka möjligheter till detta som en kategoriverksamhet erbjuder. Annorlunda uttryckt är frågan vilka "karriärer" till en förändrad identitet som verksamheter erbjuder. Detta kan gälla både karriärer inom verksamheten och möjligheten att anvisa och stödja karriärer utanför verksamheten. Vårt antagande är att om det saknas sådana möjligheter att förändra sina sociala kännetecken och därmed sin identitet har verksamheten mycket svårt att lyckas i sitt uppsåt.

Vad vi med lite andra ord menar är att de grupper som kategoriverksamheten i allmänhet riktar sig mot är grupper i en utsatt position, som är i en beroendeställning i förhållande till myndigheter och som allmänt kan karakteriseras av en vanmäktig ställning. Hur vägen ur det här ser ut, hur denna ställning kan bytas mot åtminstone lite mer oberoende, mindre utsatthet och mindre vanmakt är det vi undrar över. Var i verksamheten kommer makten, autonomin, styrkan, kompetensen och självständigheten in

- när kategorin, så länge den är en kategori, definieras och utmärks av motsatsen?

Här vill vi gärna erinra om den "defensiva" grundstämning vi tidigare talat om och som kanske kan tolkas som ett tecken på att man upplever en avsaknad av "karriärer ut" ur sitt beroende. Själva verksamheten innehåller nämligen ingen sådan karriär, eftersom man måste vara missbrukare för att vara med, eller definieras som missbrukare om man är med. Den karriärmöjlighet som framför allt framskymtar i vårt material är att få ett fast jobb, att komma in på arbetsmarknaden och därigenom skaffa sig ett socialt kännetecken av stor betydelse. Denna väg är emellertid svår att gå, och arbetsförmedlingen förefaller att snarast upplevas som en grindvakt, som håller de utanförstående, som saknar "rätt" identitet och "rätt" sociala kännetecken, utanför den reguljära arbetsmarknaden.

Varje institution innerhåller emellertid så som vi ser det möjligheter att skapa sådana karriärmöjligheter. Vad vi menar är att det går att framhäva kompetens och tillgångar i stället för problem och brister. En enkel möjlighet skulle till exempel vara att de deltagande individerna själva fick sköta om "sitt hus", utföra de reparationer, det underhåll och den "markttjänst" som behövs, utan att man hyr in arbetskraft utifrån.

En annan möjlighet skulle vara att ta vara på den höga sociala värderingen av jobb. Man skulle kunna tänka sig att man inom en kategoriverksamhet startade ett arbetskooperativ, som kunde sälja både sina tjänster och sina produkter till både kommun, företag och privatpersoner. På så sätt kunde de deltagande individerna få träning in i ett arbete under socialt stöd, både av den professionella personalen och sina egna kolleger. Samtidigt skulle de deltagande individerna inte behöva lämna verksamheten och de relationer hon/han byggt upp där. Arbetskooperativet kunde så fungera både som träning inför den stora arbetsmarknaden, och som sitt eget mål, det vill säga man fortsätter inom Kooperationen fast alltmer i funktionen av en resurs för de nytillkomna.

En effekt av en sådan åtgärd skulle återigen vara att kategori-
verksamheten upphörde att vara kategoriverksamhet. Man skulle
erbjuda karriärer över kategorigränserna utan att de samtidigt
var ut ur verksamheten. Verksamheten skulle öppnas "uppåt" och
samtidigt upphöra med att definiera sina egna deltagare som
hemmahörande i en viss kategori.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Eneroth, Bo
Hur mäter man "vackert"?
Grundbok i kvalitativ metod
Akademilitteratur, Stockholm 1984
- Ehn, Siv
Grannar - behövs dom?
Om samhörighet och splittring i
modernt boende
Rabén & Sjögren, Kristianstad
1987
- Eliasson, Rosmari
Forskningsetik och perspektivval
FoU-rapport 7 A, 1987
- Stevrin, Peter
Professionell problemlösning
Studentlitteratur, Lund 1984
- Taylor-Bogdan
Introduction to Qualitativ
Research Methods
John Wiley & Sons, 1975
- STENCILER
- Villan
Informations-PM
April 1988

HEJ!

Vi är två tjejer som går sista terminen på Socialhögskolan i Lund. Vi vill skriva en uppsats om omorganisationen av socialförvaltningen i Trelleborg och om den har inneburit någon förändring för klienterna. Vi vill komma i kontakt med personer som har erfarenhet av socialbyrån före och efter omorganisationen.

Om Du är intresserad av att hjälpa oss, så sätt ett kryss i rutan nedan, skriv Ditt namn och telefonnummer och skicka in lappen i kuvertet Du får. Så kontaktar vi Dig sedan.

Hälsningar!

Anna Johansson
Anna Johansson

Marie Hörling
Marie Hörling

Tipp

Ja, Jag vill prata med er om socialbyrån före och efter omorganisationen.

Namn -----

Telefonnummer -----

En novell

Helen Ehmann

Maj 1989

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	191
KAPITEL I	194
KAPITEL II	206
KAPITEL III	211
KAPITEL IV	214

Denna novell tillkom namnlös, och den kommer att förbli namnlös. För när den var färdigskriven, fanns inga namn som passade den. Det var precis, som om novellen inte ville anpassa sig till någon titel.

Så den får rätt och slätt heta "En novell" och själv visa vem den är.

NÅGRA INLEDANDE ORD

Då vår lärare Heinz Schiller vid kursens början sa till oss att denna sista uppgift gärna fick utformas konstnärligt, t ex som en novell, tyckte jag det var en spännande möjlighet. Det finns inte mycket utrymme varken under utbildningen eller i arbetslivet att uttrycka sig fabulerande eller fantasifullt, så därför tyckte jag att det var en fin chans vi fick.

Även om tanken att skriva en novell tilltalade mig, dröjde det innan jag bestämde mig för att skriva på det sättet. Det kändes ovant och lite skakigt att släppa förtöjningarna från ett mera precist och faktapräglat innehåll. Dessutom kände jag mig väldigt utlämnad åt mig själv, det fanns ju ingen annan att hänvisa till eller att referera t ex litteratur eller intervjuer. Så att tanken på "skrivkramp" hotade.

Det är inte utan bävan jag lämnar detta arbete, för att andra ska kunna läsa det. Vad jag framför allt är spänd på är: Har detta intresse för andra? Har jag uttryckt mig så även andra kommer att förstå? Är det jag har att säga viktigt? I så fall för vem? Kommer det att kunna leda till diskussioner?

Jag har delat in novellen i fyra avsnitt. I första avsnittet är händelseförloppet detaljrikt, lite naivt och nästan mystiskt beskrivet. Avbrutet av reflektioner, där jag går utanför handlingen.

I andra avsnittet ser man händelserna genom en socialsekreterares ögon, och där har jag använt en sakligare och nyktrare ton.

Tredje avsnittet präglas av att berättarjaget ser på händelserna med nya ögon. Händelserna får en ny innebörd för personerna.

Slutligen i fjärde avsnittet utspelas berättelsen ett år senare och tiden har förändrat händelserna.

Jag vill helt kort beskriva vilka erfarenheter jag har fått genom att skriva i novellform. Denna novell har tillkommit under glädje, möda och tårar. Det finns en viss sanningshalt i den, och personerna har alla funnits, men jag har använt fantasin till att sammanfoga händelserna och till att få fram personerna tydligare. När jag satte mig ned för att skriva, kände jag en lockande frihet, som öppnade för händelser och upplevelser. Själva handlingsförloppet hade jag klart inom mig. Jag befann mig hela tiden på olika nivåer i novellen, medan jag skrev. Med det menar jag att den yttre omgivningen t ex rummet eller gatan visserligen beskriver en yttre ram, men samtidigt speglar det sinnesstämningar eller handlingens innebörd. Jag har kunnat låta handlingen röra sig mellan konkreta vardagsdetaljer för att strax förflyttas till djupare livsfrågor. Det vardagliga och det existentiellt abstrakta har jag låtit gå hand i hand. Jag har också försökt beskriva personernas yttre och inre som växelverkningar likaså skeendena mellan personerna. På så sätt kunde jag röra mig fritt i handlingen och fokusera olika områden. Jag upptäckte också att sårbara känslor kunde uttryckas antingen bildligt eller genom yttre, vardagliga omskrivningar där det sårbara endast antyds. För mig har det varit ett bra sätt att skriva om svåra händelser, som jag kanske annars inte skulle ha kunnat beröra.

Det hände något märkligt medan jag skrev. Efter hand som novellen växte, styrde den mig och ställde krav. "Det där måste med" eller "det där hör inte hit". Personerna fick nästan egna synpunkter på novellens utformning, som jag var tvungen att lyssna till.

Genom att skriva en novell, jag har kunnat röra mig fritt mellan miljöer och människor och i tiden. jag har försökt att få fram det sammansatta och motsägelsefulla i människans handlingar och känslor, något som alltid har fascinerat mig. - Om jag har lyckats är en annan sak.

I

Allting började när min klasskamrat Elin och jag träffade fru Fransén, en gråkall och snöfattig vintereftermiddag då snålblåsten ven runt gathörnen. Elin och jag var på väg till fritidsgården och framåtböjda kämpade vi mot blåsten. Vi var väl ungefär tolv år gamla, då detta inträffade och vi bodde inte så långt från varandra i Köpenhamns innerstad. Då vi just svängt runt hörnet höll vi på att snubbla över något stort som blockerade trottoaren.

Det var en enorm kvinna.

Hon hade fallit tvärs över trottoaren och låg med ansiktet ner mot gatstenarna.

Jag grep tag i Elins axel och ryggade ett steg tillbaka. Då hörde jag, hur det kom ett kvidande ljud från kvinnan. Jag tog ett steg fram och hukade mig ner över henne. "Aj, aj, var är min hatt? Min hatt?" kved hon. Elin hade fått syn på hatten, som blåsten rullade framför sig på andra sidan gatan. Hon började springa efter hatten. Emellertid hade flera personer kommit runt hörnet och stod nu församlade runt den stackars kvinnan, medan blåsten drog och slet i oss. Man enades om att hjälpa henne upp, och tre starka karlar försökte. Två av dem fattade tag under hennes armar, medan den tredje förde in sin egen arm under hennes bröst och liksom bände loss henne från gatan. De lyckades faktiskt få upp henne och stödd på de tre männen stod hon lätt svajande i blåsten. Elin kom springande med hatten, som hon lyckats fånga. Då sken den medtagna och frusna kvinnan upp och ögonen glödde som små kolbitar, då hon ivrigt satte på sig den. Sen uppstod förvirrat prat mellan de omkringstående. Vem skulle följa kvinnan hem? Alla hade bråttom, mångas ögon riktades mot de nakna svullna benen, ingen vettig människa gick väl klädd på det viset en vinterdag. Hon måste komma hem så fort som möjligt. Skulle man

kanske ringa efter ambulans? Eller efter polis? Då värjde kvinnan sig. Nej, absolut inte, inga sådana insatser behövdes för hennes del, hon kunde minsann klara sig själv, vem som helst kunde väl falla omkull på gatan. "Eller hur, mina damer och herrar?" sa hon med plötsligt hög röst och tittade nästan triumferande på den lilla skaran personer som samlats kring henne. Elin och jag puffade till varandra, visst kunde vi hjälpa henne hem, fritidsgården kunde vänta.

Så kom det sig att vi halvt bar, halvt släpade hem den främmande damen mellan oss, medan hon krampaktigt höll fast hatten med sin vänstra hand. Som tur var bodde hon inte långt borta. Från Vesterbrogatan svängde vi om hörnet vid Dannegatan. Där bodde hon i andra huset på vänster sida. Vi pratade inte mycket med varandra. Dels var det så blåsigt så orden nästan flög bort, dels var det tungt att stödja henne, där hon vacklade mellan oss. Men damen hann dock berätta att hon hette fru Fransén, och att hon tyckte om oss, och att vi skulle följa med henne och få något varmt att dricka. Gatuporten föll tungt igen efter oss, och vi befann oss i lä inne i trappuppgången. Det luktade bonvax och en bred, sliten trappa med utsirat räcke fyllde trapphuset. Fru Fransén friggorde sig från oss, släppte hatten, och hasade sig mödosamt mot trappan, medan hon uppmanade oss att följa efter.

I stället för att gå upp för trappan gick hon till höger och där strax, liksom gömd bakom trappräcket var en dörr. "Fransén" läste jag på namnskylden. Fru Fransén tryckte ner dörrhandtaget, dörren var olåst och gick inbjudande upp. Dörren ledde direkt in i vardagsrummet. Eller sovrummet var det kanske? För det stod en stor säng längs ena väggen med höga sänggavlar och ett gråvitt pösande bolster hängde ner över sängkanten. Elin och jag tittade på varandra och vi kände häpnad och spänning. Det är svårt att beskriva så här lång tid efteråt, men jag minns, hur rummet liksom verkade drömligt på oss. Nästan mot vår vilja drogs vi in i rummet, som var litet och möblerna stod tätt, tätt som om de var sammanvuxna. Gardinerna var fördragna och det storblommiga gardintyget bildade front mot gatan. Rummet var så överfullt, att

endast en smal gång mellan det runda bordet och den mörkbruna ekbuffén, var den enda framkomliga vägen till köket, som skymtade genom en dörr i andra ändan av rummet.

Suckande och stönande vacklade fru Fransén fram till sängen och med en tung duns lät hon sig sjunka ner i de mjuka bolstren. Hon slöt ögonen och Elin och jag stod hjälplösa och tittade på den stora kvinnan och hennes stackars svullna, sjuka ben. I nästa sekund öppnade hon ögonen och såg så genomträngande på oss att vi nästan hoppade till och känslan av spänning ökade. Hon sträckte sina armar mot oss, och utan att tveka gick vi ända fram till henne. Hon tog tag med ett fast, nästan hårt grepp om Elins och min handled, så tittade hon på oss med sina små ögon, som glittrade och glödde. Det kändes precis, som om hon såg rakt in i mitt inre, och skyggt undvek jag blicken. "Åh, så skönt det är att vara hemma", sa hon med en hes, lite darrig röst, och det var ju tack vare oss hon hade kommit hem, hon strålade mot oss och klämde våra handleder, så det värkte. Hon behövde ligga kvar i sängen, förkunnade hon hest, men hon skulle tala om var allt fanns, så vi kunde koka te och sen skulle vi sitta hos henne. Hon släppte taget runt handlederna och drog fram en påse med karameller under kudden. Gott och bra för blodomloppet försäkrade hon, och stoppade en stor honungskaramell i munnen, sen fick vi ta var sin. Karamellpåsen var nästan tom, och hon stack ner sin stora hand i påsen, så den nästan sprack och fiskade upp några karamellsmulor. Så visslade hon högt och gällt, och plötsligt kom en liten mus kilande mellan möblerna rakt mot oss. Den stannade vid sängen och satte sig på bakbenen, medan dess lilla nos ängsligt vädrade åt alla håll. Fru Fransén sträckte ner sin hand med karamellsmulorna och musen åt ur handen. Vi stirrade häpna och förtjusta. Stadsbarn som vi hade små möjligheter till kontakt med djur, men vi längtade mycket efter det. Vad söt den lilla musen var! Varifrån kom den? Hur hade den blivit så tam? Fru Fransén skrattade belåtet åt vårt musintresse. Jo, jo hon hade tämjt musen, den hade kommit in i lägenheten genom ett litet hål bakom ekbuffén. Ja, hålet var så litet så inga stora råttor kunde komma igenom, försäkrade hon, bara söta små möss. När hon viss-

lade kom den kilande för att få mat, och hon behövde bara klappa i händerna så försvann musen genom hålet. Fru Fransén klappade hårt i händerna, den lilla musen vände tvärt och stötte nästan ihop med bordsbenet, när den kilade tillbaka till sitt hål under buffén. Elin och jag hade aldrig sett något liknande. Fru Fransén verkade väldigt uppiggad över vår begeistring. Hon satte sig upp i sängen och skakade sin hatt, som hon legat på, sen hängde hon den på sänggaveln. Nu var det verkligen hög tid att laga lite varmt te. Fru Fransén skulle så gärna ha velat bjuda oss på kakor till teet, försäkrade hon. Ja, napoleonbakelser var ju det godaste som fanns, men hon hade tappat pengarna, när hon föll omkull på gatan. Då kom Elin och jag att tänka på att vi hade pengar med oss. Vi hade tagit med oss lite sparslantar till en insamling på fritidsgården till en barnby i Indien, men fru Fransén behövde nog pengarna lika mycket, avgjorde vi. Elin ville gärna springa till närmaste konditori som inte låg långt borta och köpa napoleonbakelser.

Sagt och gjort. Elin sprang ut för att handla, och jag gick ut i köket för att laga te. Fru Fransén satt upp i sängen och med sin hesa och spruckna röst instruerade och förklarade hon för mig, var sakerna fanns och hur hon ville att jag skulle koka teet. Hon hade tänd golvlampan bredvid sängen, för det började skymma och fru Franséns jättelika skugga avtecknade sig mot väggen. Det var inte så lätt att laga te i fru Franséns kök för på det lilla köksbordet stod koppar och fat, skålar och pannor staplade, det fanns inte en enda tom yta att ställa ifrån sig på. Men medan vattnet kokade över gaslågan lyckades jag hitta tre koppar och en tekanna och lite teblad. Jag höll det kokande vattnet över tebladen och det luktade gott. Sen satte jag allt på det runda bordet vid fru Franséns säng. Hon kallade mig ömsom för "sitt lilla hjärta" och ömsom för "sin lilla sockerpulla", och hon tyckte att jag var så duktig och Elin och jag hade nästan räddat livet på henne. Jag sög åt mig hennes ord. Jag ville göra mer för henne, stanna kvar i detta rum, som slöt sig om oss fyllt med värme, om än också med spänning och med något främmande som lockade.

Snart satt vi alla tre i fru Franséns säng och läppjade på det varma teet och åt de söta och fräsiga napoleonbakelserna och smulade ner hela sängen. Då visslade fru Fransén gällt och den lilla musen kom kilande och åt upp alla smulorna som fru Fransén generöst sopade ner från sängen till den.

Nu ville fru Fransén visa oss något och hon böjde sig långt in över bordet. Gömd bland tidningar och papper och skålar och burkar lyfte hon fram ett föremål, som var dolt under en brun silkesscarf. Hon satte det framför oss i sängen och drog bort silkesscarfen. Jag hoppade till av förvåning, en fantastisk kristallkula stor som ett barnhuvud låg framför oss. Den var underbart slipad och lampans ljus bröts och blev till regnbågar i den. I varje facett fanns en regnbåge. Jag böjde mig fram över kristallkulan och såg, hur mitt eget ansikte speglade sig i den. Överallt liksom fångat i facetterna, såg jag mitt ansikte. Jag tittade länge rakt in i kristallkulan och plötsligt kände jag mina hjärtslag öka, det var precis som om mitt ansikte hölls kvar i kristallkulan, som om jag inte kunde komma loss. Jag blev rädd och grep tag i sängkanten och med möda drog jag bort blicken från kristallkulan. Mitt hjärta fortsatte att slå hårt. "Ja,", sa hon, "kristallkulan är stark, den kan fånga in oss. Den kan också fånga in de döda." Nu kände jag mig riktigt rädd. Fru Fransén lugnade mig och hennes hessa röst sänktes: "Det är inget farligt, de döda vill oss inget ont, jag står i ständig kontakt med de döda, de talar genom mig, de har så mycket att säga. Om ni kommer på fredag, kan ni vara med, när jag för de dödas talan. Då ska ni få träffa min vänner." Fru Fransén strök Elin och mig över håret och långsamt minskade hjärtats slag och jag blev lugn igen. Plötsligt tänkte jag på pappa, som dött när jag var sju år gammal. Det hade hänt en smärtsamt vacker försommar dag. Jag gungande och äppelblommorna föll lätta till marken. Dödens ödsliga intighet mot den doftvarma jorden glimtade i outhärdliga ögonblick förbi mig.

Kanske kunde fru Fransén prata med pappa? Jag vågade knappt tänka tanken, men den verkade lockande. Jag hade ofta drömt att jag

pratade med pappa och det hade inte varit farligt, bara känts så tomt när jag vaknade. Jag tittade på Elin, hon såg spánt men avvaktande på kristallkulan. Hennes pappa var också död. Elin kom inte ihåg honom, hon hade bara varit ett spädbarn, då han gått bort. Elin bar på mycken längtan efter att få tala om sin pappa. Hans namn nämndes aldrig hemma hos Elin, och när hon någon gång frågade sin mamma om honom, uppstod det en tryckt stämning. Utanför fru Franséns rum var de döda omgivna av tystnad, som gled över i iskall glömska, men här inne kallades de döda vänner och kunde vara närvarande, det var något helt nytt för oss.

Det var sent när Elin och jag äntligen lämnade fru Franséns lägenhet den här första kvällen. Hela vintern och våren besökte vi fru Fransén regelbundet. Hemma berättade vi aldrig att vi gick dit, utan vi sa, att vi gick till fritidsgården eller till någon kamrat. Vi förstod nog att de där hemma inte skulle uppskatta, att vi besökte en kvinna, som för det mesta låg i sängen, och som hade kontakt med de döda. I vilket fall som helst ville vi inte testa våra mödrars reaktioner, för vi måste helt enkelt gå till fru Fransén, oberoende av vad de tyckte. Det var så oerhört viktigt för oss, vilket så här långt efteråt kan vara svårt att förstå.

Det var den här vintern och våren jag började bli vuxen. Månadsblödningen var tecknet, det fanns ingen återvändo tillbaka till barndomen. Jag var inte redo att bli vuxen, jag tyckte att jag tvingades mot min vilja. Det fanns inga ord för vad jag kände, det var allt för sårbart. Hos fru Fransén existerade en annan tid utanför den vanliga, där var det oväsentligt om jag var barn eller vuxen, där kunde det som var för svårt för att uttalas hitta andra vägar att uttryckas på. Även döden och livet flöt samman och kunde finnas sida vid sida här. I skolan eller på fritidsgården fanns det fasta roller, för hur vi skulle vara, som jag kände mig tvingad in i. Hos fru Fransén fanns inga sådana fasta roller, eller kanske var det snarare så, att vi ännu inte hade fått några roller där. Vi var delaktiga medan vår roll och vår uppgift hos henne utformades. Vi var med i själva skeendet,

allt var ännu så nytt, och så utforskat att det inte hade hunnit stelna i ett opåverkbart mönster. Hos fru Fransén steg vi rakt in i det oväntades rum, som låg vägg i vägg med vardagen.

Kommande fredag återvände vi alltså till den lilla lägenheten på Dannegatan. Elin och jag hade inte berättat för någon vad vi upplevt. Det var vår gemensamma hemlighet som vi kunde prata om och utforska i tankarna, och det knöt oss närmare varandra. Vi hade tagit med vår veckopeng, och på vägen köpte vi napoleonbakelser och karameller. Vi gick också in på apoteket och köpte bomull, kamomill och gasbinda, för att lägga om fru Franséns sjuka ben med. Vi knackade på dörren till fru Franséns lägenhet, men ingen svarade. Vi knackade en gång till och väntade en stund, till sist öppnade vi dörren och gick in. Rummet låg i halvmörker, gardinerna var fördragna och dagsljuset trängde svagt igenom. Vi tittade spánt mot sängen. Fru Fransén sov djupt, hennes enorma kropp höjde och sänkte sig tungt i takt med andedragen. Vi trängde oss fram mellan möblerna, fram till sängen. och tittade nästan förfärade på hennes ansikte. De slutna ögonen hade liksom försvunnit in i ansiktets fettvalkar. Munnen var halvöppen och underläppen hängde slapt. Det skrämde oss att ansiktet såg så livlöst ut, att det var så inåtvänt i sömnen. Skillnaden mellan den vakna och den sovande fru Fransén var så markant. När vi träffat henne några dagar innan, hade vi känt oss nära själva livet, allt hos henne hade utstrålat värme och närhet och nyfikenhet, men när hon sov här verkade allt detta borta och ett främmande, färglöst nästan degigt ansikte låg utlämnat åt våra blickar. Denna sömn påminde oss om döden och fick mig intensivt att längta efter livet. Det var som om jag plötsligt såg hur bräckligt livet var, och hur nära döden vi egentligen var, döden som så hastigt kan ändra ett ansikte. Därför grep jag ivrigt tag i fru Franséns arm och började skaka henne, så hon skulle vakna. Då slog hon upp ögonen och strax lyste igenkännandet upp hennes ansikte då hon såg oss. Sömnens grepp försvann snabbt, och nu kände vi igen henne. Jag blev lugn och döden kändes åter avlägsen och ovidkommande. Fru Fransén blev så glad över vad vi tagit med till henne. Hennes vän Garf skulle snart komma, så det passade

bra med goda bakelser. Hennes vän? menade hon en död eller en levande vän? undrade vi. Då skrattade fru Fransén så sängen skakade. Garf var levande, mycket levande, och han brukade vara med, när fru Fransén talade med de döda.

Medan vi väntade på fru Franséns levande vän, tvättade och lindade Elin och jag hennes sjuka ben. Vi kokade kamomillte, som har läkande effekt, det hade mamma lärt mig, och vi tvättade och baddade fru Franséns ben med det. Elin och jag skötte var sitt av fru Franséns ben, och hon sa, att hon aldrig haft det så bra, och att det kändes så skönt när vi pysslade om henne. Jag tvättade och lindade benet varligt. Blå svällande ådror bildade ett oregelbundet nätverk runt det. Här och där hade ådrorna brustit och sår och djupa fistlar hade uppkommit. Jag rös och rengjorde såren försiktigt och åter kände jag, hur nära vi var döden, och jag tyckte att bara de sköra venväggarna skilde livet och döden åt.

När vi höll på att sköta fru Franséns ben knackade det på dörren, som öppnades och en man kom in. Det var Garf, förstod vi på fru Franséns glada utrop. Han mumlade en hälsning till oss och slog sig ner på en stol vid det runda bordet. Jag tittade försiktigt på honom där jag satt och höll på att linda fru Franséns ben. Garf var kanske 30 år, kanske 40 år, det var svårt att avgöra, för hans ansikte var vanställt. Halva vänster käkben var borta och den ärriga kinden spändes hårt mot örat. Men hans ögon var en pojkes. Blå var de, blå pojkögon fångade i det vanställda ansiktet. Jag fick en klump i bröstet, när jag såg hur Garf försökte dölja den skadade ansiktshalvan för oss. Han tittade med en blandning av nyfikenhet och avståndstagande på Elin och mig, vilket gjorde oss bägge två förvirrade. Fru Fransén suckade nöjt och skrockade av belåtenhet, när vi rengjort och lindat hennes ben. Hon sa, att hon knappt varit ur sängen sedan hon föll häromdagen, då vi hjälpt henne hem. Men nu hade hon oss, som skötte om henne. Någon läkare varken behövde hon eller ville hon höra talas om, och det upprepade hon åtskilliga gånger. Vi ville hjälpa henne så mycket vi bara kunde. Fru Fransén behövde vår

hjälp, det förstod vi, och vi kände oss stolta över att denna stora och bestämda kvinna vände sig till oss. Det var en ny känsla, att göra något som verkligen behövdes. I skolan eller på fritidsgården gjorde vi saker som egentligen inte behövdes, det förstod vi nu. Där var vi utbytbara och utförde vad som förväntades av rollen. Hur sjuk fru Fransén egentligen var insåg vi kanske inte, men att vi var nära både livet och döden här, upplevde vi intensivt.

Elin och jag satte oss på var sin stol vid det runda bordet. Fru Fransén reste sig tungt upp i sängen och vred sig under stönande, och hon lyckades sätta sig på sängkanten med de lindade benen vilande på golvet. Stor och väldig satt hon omgiven av pösande sängbolster. Så lutade hon sig över bordet, drog bort silkes-scarfen från kristallkulan och satte den framför sig. Golvlampan var tänd, det var nästan mörkt ute, och det sista svaga dagsljuset förmådde inte längre tränga igenom de fördragna gardinerna. Jag tittade med förundran och spänning på kristallkulan. Regnbågar bredde ut sig i kristallkulans många slipade ytor, det var som om varje regnbåge utgjorde ett eget litet universum. Hela rummet tycktes avspeglat i kristallkulans facetter. Bordet med oss runt omkring och den bruna ekbuffén och golvlampan, ja, allt som fanns omkring oss sågs ingraverat i varenda facett. Jag fick åter känslan av att vara fångad där inne, att vi alla var fångade där. Då hörde jag fru Franséns röst. Den lät så annorlunda, den var inte längre sprucken och knarrig och gammal utan fast och ljus som hos en ung kvinna. Jag rev loss blicken från kristallkulan, och jag kände hur hjärtat bultade, när jag tittade på fru Fransén. Hon såg rakt in i kristallkulan. Hennes ögon var stora liksom vidgade och hon granskade och betraktade något inne i kristallkulan, som jag inte visste vad var. Garf tittade vädjande på henne. Hans blå pojkögon såg med sökande förväntan på hennes ansikte. Han fingrade nervöst på bordsdukens fransar, och händerna såg stora och övergivna ut. Med vädjande röst sa han: "Mamma, mamma, jag vill tala med dig." Fru Fransén svarade honom med en röst som fortfarande var förändrad till en ung kvinnas. "Jag hör dig min pojke, jag är hos dig nu." "Stanna hos mig,

stanna", grät Garf och han lät som ett mycket litet barn. Och Garfs döda mamma svarade, genom fru Fransén med en tröstande, öm röst, att hon skulle stanna hos honom i kväll. Så utspann sig ett långt samtal mellan Garf och hans mammas röst. Mamman ömsom tröstade och ömsom förmanade honom, och Garf var ett mycket litet och ett mycket hjälplöst barn. Det var ett ömsint och kärleksfullt samtal, mellan en mor och hennes son vi lyssnade på, och jag kände hur mitt hjärta började slå långsammare igen, och hur jag omgavs av ett lugn. Jag vet inte hur lång tid det hela höll på, men plötsligt ryckte det till i fru Fransén, och hon drog bort blicken från kristallkulan. Utmattad sjönk hon med slutna ögon ner i sängen. Garf grät tyst: "Stanna mamma, stanna." Vi satt tätt tillsammans i det lilla rummet kring det runda bordet och plötsligt lutade Garf sig mot mig. Han satt kvar på stolen, men lutade sig mot mig och la sitt huvud mot mitt bröst. Han höll sina händer lätt mot mina axlar. Alldeles tyst och stilla satt han så hos mig. Kanske varade det några sekunder, kanske lite längre, tiden var omätbar. Jag satt helt orörlig, fast jag kände mig förvirrad och visste inte vad jag skulle göra. Var det en man eller ett barn som gömde sitt ansikte hos mig? Jag hittade inga ord att säga, det enda som han måste ha hört var mitt hjärtas hårda slag, och han måste ha känt en skygg flickhand som strök honom över håret. Det var alldeles tyst i rummet, och golvlampan omgav oss med sin ljuscirkel, som inte nådde ända ut i rummets mörkaste hör.

Ett prassel och ett stönande från fru Franséns säng bröt tystanden. Vi hade suttit orörliga, och nu började vi röra på oss och den förtätade och överkliga känslan som omgivit oss upplöstes. Garf satte sig tillrätta på sin stol och Elin och jag gick fram till fru Franséns säng, för att se hur det var med henne. Hon tittade på oss och hennes ögon lyste och glittrade så vi blev på gott humör. Hon var trött men nöjd, sa hon, kontakten med Garfs döda mamma hade fungerat bra. Elin och jag lyssnade förvånade, vi visste inte då, att det fru Fransén sysslade med kallas spiri-tism, det skulle vi lära oss långt senare. Vi hade inga namn för

och satte inga etiketter på det vi såg och upplevde. Genom våra vidöppna sinnen sjönk det rakt in i oss.

Den kvällen ville fru Fransén inte, att vi skulle gå hem. Hon försökte hålla oss kvar, bad oss att koka te, att vara med och mata den halvtama musen, att linda benen. Ja, hon hittade på tusen saker för att skjuta upp vår hemfärd. Garf satt och småskrattade, och hans blå pojkögon följde oss, vad vi än gjorde. Till slut lyckades vi dock bryta upp och vi lovade att snart komma tillbaka. Luften slog svalkande emot oss, när vi kom ut på gatan, det var redan sen kväll. Gatan såg så välbekant ut, vi andades djupt, allt var precis som det brukade, och det kändes som ett återseende efter en lång resa.

Nu följde en hektisk tid för oss. Vi gick till fru Fransén flera gånger i veckan, ibland skolkade vi från skolan för att hinna med alla sysslor hos fru Fransén. Hon lämnade nästan aldrig sängen, och hon blev mera och mera beroende av, att vi skötte om henne. Hon klagade över värk, och nästan varje rörelse hon gjorde smärtade. Vi kokade te, lindade och tvättade hennes ben och röjde upp så gott vi kunde i lägenheten. Hennes ögon lyste och glödde mot oss, och hon kallade oss för "sina hjärtans kära". Det svåra var att vi inte ville säga något hemma om fru Fransén. Så vi ljög hemma och hittade på alla möjliga fritidssysselsättningar. All vår veckopeng gick till att handla åt fru Fransén. När veckopengen inte räckte ljög vi, att vi behövde pengar till olika saker. Mamma suckade och småskällde och tyckte att jag använde alldeles för mycket pengar. Fredagskvällar kom Garf, och då tog fru Fransén fram kristallkulan och Garf och hans döda mamma förde långa samtal genom fru Fransén. Efteråt la Garf sitt huvud mot mitt bröst, och jag gav den åldrade pojken den värme och närhet jag förmådde.

Under vår vistelse hos fru Fransén skulle hon aldrig få kontakt med våra pappor. Elin och jag berättade aldrig för henne att våra pappor var döda, och hon frågade oss aldrig om något som inte hade anknytning till vår tid i hennes lägenhet. Men upplevelsen

hos fru Fransén gjorde, att jag mera och mera kunde närma mig känslorna kring pappas död. Jag tror, att även Elin kände något liknande.

Så gick några månader, och det började bli riktig vår. Koltrastens sång fyllde gatan i de långa vårvällarna. Och genom de öppnade fönstren trängde slamret av porslin, musik och röster i olika tonlägen, dovt ekande ut i gatan. Elin och jag sprang vårlätta och snabbfotade längs gatan, när vinterstövlarna byttes ut mot lågskorna. Men hos fru Fransén märktes inte årstidens skiftning, de blommiga gardinerna höll gatan effektivt på avstånd.

En fredagskväll när fru Fransén, Garf, Elin och jag satt samlade i lägenheten, inträffade en händelse som förändrade allt för oss. Fru Franséns rum skulle inte längre vara drömmarnas och de oprövade möjligheternas rum, det skulle för alltid vara borta för oss. Ingenting skulle bli som det varit.

II

Inte långt från fru Franséns lägenhet på Dannegatan låg Socialkontoret för västra distriktet i Köpenhamn. Här arbetade socialsekreterare Anna Petersen. Hon satt tillsammans med fem andra socialsekreterare i ett kvavt tjänsterum. Man hade veckans gruppmöte, där socialsekreterarna kunde ta upp ärenden, som de tyckte var viktiga för hela arbetsgruppen, och som de ville höra de andras åsikter om. Varje socialsekreterare hade några akter framför sig, som skulle föreläggas gruppen. Socialsekreterare Anna Petersen kände sig varm och svettig, där hon satt, och hon hade en begynnande huvudvärk som dunkade svagt över ögonen. Hon skulle strax förelägga ett ärende för gruppen och i tankarna försökte hon sortera de olika skeendena, så att de andra skulle förstå vad hon menade. Dessa gruppmöten kändes alltid alldeles för korta, det var svårt att få fram det hon tyckte var viktigt och att göra sig förstådd bland de andra.

Anna hade arbetat som socialsekreterare i ungefär fem år. Hon hade lugna grå ögon, som oförfärat hade sett de mest skiftande sidor av livet under denna tid. Det var inte lätt att rubba Anna ur jämvikt, och hon var känd som en stabil och lojal arbetskamrat, som man visste var man hade. En del kolleger retade sig i smyg över, att Anna inte kunde bringas ur fattningen, de tyckte ibland av att hon verkade känslomässigt avtrubbad och tråkig. Men Annas lugna sätt behövdes i arbetsgruppen, och ofta när det hade varit krisigt och stormigt på socialkontoret, hade Anna spritt trygghet omkring sig. Upprivande händelser avdramatiserades genom Annas stabila sätt, men själv fick hon ofta betala med en dunkande huvudvärk. Hennes jämna humör utåt betydde inte, att hon inte kunde känna sig uppriven och förtvivlad i sitt inre. Men hon hade inte förmåga, eller kanske hade hon inte nog tilltro att förmedla dessa känslor till en annan person.

Nu var det Annas tur att ta upp sitt ärende i arbetsgruppen, hon samlade sig och började. Polisen hade ringt i fredags och bitt Anna följa med på ett oanmält hembesök i en lägenhet på Dannegatan. En anonym hyresgäst hade ringt och tipsat polisen, att den man som länge varit efterspanad för att ha blottat sig och ha ofredat barn i kvarteret, flera gånger hade setts besöka en äldre sjukliga kvinna, fru Fransén, ett avdankat spiritistmedium på nedre botten i fastigheten. I kväll hade man åter sett honom gå dit. Dessutom hade två flickor i de lägre tonåren också setts gå in i lägenheten. Den anonyma hyresgästen ville också påpeka att socialen borde kopplas in, då den äldre kvinnan var sjuklig och levde ensam utan tillsyn, och det hade börjat spridas en obehaglig lukt från lägenheten. Efter att ha fått dessa upplysningar åkte Anna och polisen till den angivna adressen.

"Fransén" stod det på dörren och de ringde på dörrklockan. En hes och darrig kvinnoröst ropade "kom in", och de öppnade själva dörren, som var olåst. Ytterdörren ledde direkt in i ett rum. I sängen låg en sjuk, äldre kvinna och i en ring runt sängen satt två flickor, och den man som var efterspanad för otukt. Polisen kände strax igen honom efter beskrivningarna, då ena sidan av hans ansikte var vanställt. Rummet var fruktansvärt smutsigt och överfullt av möbler och saker, som låg staplade på möblerna. Plötsligt gav Anna ett litet skri ifrån sig, då en mus kom kilande och försvann in under ekbuffén. En unken och instängd luft slog emot dem, här hade nog inte vädrats på länge. Bostadsstandarden var under all kritik. Utan minsta protest eller utan att sätta sig till motvärn följde den misstänkte mannen med polisen. Han lät sig ledas som ett viljelöst barn, och blicken höll han hela tiden sänkt mot golvet. Den sjuka kvinnan skrek och ropade efter polisen att han skulle släppa Garf, hon satt upp i sängen och ropade. De två flickorna hade hoppat upp från sina stolar, och de såg rädda och villrådiga ut. Anna gick fram till sängen för att lugna den upprivna kvinnan, då råkade Anna stöta till någon slags glassak, som föll på golvet och gick sönder. Fru Fransén hade blivit alldeles ifrån sig och försökte hoppa på Anna, som då känt sig hotad. Hur rädd Anna egentligen hade känt

sig i den stunden berättade hon inte för arbetsgruppen. Rädsla var något man höll för sig själv, hon kunde lätt bli betraktad som en dålig socialsekreterare av arbetsgruppen, ifall hon berättade hur hon egentligen känt. Den rasande kvinnan i det sjaskiga rummet gjorde henne nästan panikslagen. Stämningen var otäckt laddad och kvinnan var så aggressiv att Anna inte kunde få kontakt med henne. Då såg Anna de två flickorna, som stod i ett hörn, skakande, med uppspärade ögon. Hon ville skona dem från att se mera och förde dem ut till sin bil och bad dem vänta där, tills hon återvände. Anna sprang till en telefonkiosk och kontaktade jourhavande läkare. När två läkare strax därefter kom och gick in till fru Fransén, som nu var helt okontaktbar, gick Anna ut i bilen till de två flickorna.

Fru Fransén var i första hand ett fall för psykiatrin, sen fick man se vad som kunde göras från socialens sida, för att förbättra hennes bostad och vad hon annars kunde vara berättigad till i socialbistånd.

Anna satte sig i baksätet hos de två flickorna, som bägge grät. Hon lyckades lugna dem så pass, att det gick att prata med dem. Anna kände sig brydd, när hon hörde deras berättelse, hon förstod inte, varför flickorna hade tillbringat så mycken tid i denna förslummade, smutsiga lägenhet. Flickorna hade tydligen inte berättat något om sina besök hemma, och när Anna började att fråga var det som att öppna en sluss. Barnens berättelse forsade fram, och det var ofta svårt att förstå sammanhanget för Anna. De berättade hur roligt de haft, om den tama musen, hur de hjälpt fru Fransén med allt, och om kristallkulan, som Anna stötte till, så den gick sönder. De hade trivts i lägenheten, förstod inte Anna det? Flickorna verkade inte dumma, men otroligt naiva, och när de berättade, tyckte Anna att de hade förvånansvärt svårt att skilja mellan fantasi och verkligheten, om man betänkte hur pass gamla de var. "Omogna" och "identitetssökande" var de ord varmed Anna beskrev flickorna för arbetsgruppen.

Det hade kommit fram många saker under flickornas berättelse som Anna såg mycket allvarligt på. Hon försökte sammanfatta, för de lyssnande socialsekreterarna runt henne. Barnen hade i stort sett bekostat fru Franséns uppehälle under de sista månaderna. All sin veckopeng hade de använt, och när det inte hade räckt hade de tiggat ihop resten av föräldrarna. Flickorna hade skolkat en hel del från skolan för att hjälpa fru Fransén, och mot slutet nästan skött henne på heltid. Anna ansåg, att fru Fransén haft makt över flickorna och utnyttjat dem. Sen hade de bevittnat spritistiska seanser där fru Franséns psykotiska beteende hade brutit igenom och hon hade haft hörsel- och synhallucinationer. Men det värsta av allt var Garfs närvaro. Här hade Anna gått varligt fram. Men flickorna hade inte berättat mycket på den punkten. Den ena hade dock erkänt, att Garf rört vid henne och hållit om henne, vid ett flertal tillfällen. Om det hade varit fråga om någon öppen sexuell handling från Garfs sida hade inte framkommit. Men flickorna var ju så förvirrade och rädda, att de behövde tid på sig att bearbeta upplevelsorna och våga berätta om allt.

För några månader sen hade Anna haft ett svårt incestärende. Hon hade ännu inom sig kvar de känslor av obehag och avsky det hade väckt. Anna såg redan Garf som en sexualförbrytare, nu återstod bara att se vad som framkom hos polisen.

Arbetsgruppen rådde Anna, att hon borde erbjuda flickorna bistånd i form av psykologsamtal på barnpsyk, där flickorna kunde få hjälp av kunniga experter.

Efter att ha pratat i bilen med flickorna i över en timme hade Anna kört dem hem. Hon hade följt med upp till den ena flickans bostad. Den andra flickans mamma hade kontaktats och kommit omgående. Det hade visat sig att bägge var döttrar till ensamstående mödrar. Flickorna var mycket hänvisade till sig själva då bägge mödrarna förvärvsarbetade på heltid. Ett intensivt och tröttsamt samtal hade utspunnit sig mellan mödrarna och flickorna och Anna hade försökt att dämpa och medla och förklara. Anna mindes med en rysning, hur utpumpad hon känt sig efteråt.

Mödrarna var chockerade över vad de hörde och besvikna över att deras barn hade ljugit för dem. Samtidigt hade mammorna förebrått sig själva, över att de hade alldeles för lite tid tillsammans med sina barn. Men de var ju tvungna att arbeta heltid, och nu kände de sig som dåliga mödrar, som inte haft en aning om vad deras flickor sysslade med. Anna föreslog stödsamtal på avdelningen för familjefrågor, och mödrarna tog tacksamt emot erbjudandet. När känslorna börjat lägga sig hos de inblandade, gick Anna hem, då var det redan sen kväll.

Anna var färdig med sin berättelse, och nästa socialsekreterare som suttit otåligt och väntat på tur tog nu upp sitt ärende. Det hade uppstått en viss irritation i arbetsgruppen, Anna hade varit alldeles för detaljerad i sin ärendeframställning, det var inte likt henne. Anna hade svårt att lyssna på kollegans utläggning, huvudvärken hade ökat. Tanken på fru Franséns vredgade ansikte släppte henne inte. Vad hade egentligen hänt, då glassaken gått sönder? Hon kände sorgsenhet, när hon tänkte på flickornas gråt i bilen. Var det hon, som rivit dem ut ur en tillvaro, som hon egentligen inte förstått betydelsen av? Men flickorna hade ju befunnit sig i en osund miljö? Varför hade den tillvaron lockat dem så? Tankarna snurrade, hon ville hålla dem ifrån sig och bara se en sida av saken, annars blev allting alldeles för invecklat. Hon ville bibehålla sitt lugn, endast då var hon en handlingskraftig och duktig socialsekreterare. Hur skulle hon annars vara?

När arbetsgruppens möte avslutats, gick Anna ut till kontoret med akterna under armen. En arbetskamrat hann ifatt henne och sa deltagande, att hon tyckte Anna såg trött ut. Syntes det så tydligt, att hon mådde dåligt? "Så förargligt", tänkte Anna. "Det är bara min vanliga huvudvärk, men det går nog snart över", sa hon och log tappert, fastän hon egentligen kände sig gråtfärdig.

III

Det ringde gällt på dörrklockan den här sista fredagskvällen i fru Franséns rum. "Kom in", ropade fru Fransén. Dörren gick upp. Vi vände våra blickar och där i dörröppningen stod en man och en kvinna. Mannen verkade lång och myndig, och han gick utan att tveka rakt fram mot Garf. Han sa åt Garf att följa med till polisstationen. Jag minns inte vad han sa mera, men jag minns hur en mörk skugga liksom la sig över Garfs blå pojkögon, och han följde med polisen, nästan ivrigt i sin lydighet.

Sen gick allt så fort. Fru Franséns skrik fyllde rummet, och Elin och jag höll varandra i hand och stod tryckta mot ekbuffén. Den främmande kvinnan stötte till bordet och kristalkulan föll i golvet. Den gick i kras, och glasskärvorna låg utspridda mellan möblerna. Varje skärva var en genomskinlig glasbit. Vi stirrade rakt igenom glasskärvorna och såg endast den gråbruna mattraggan.

Det snurrade och gungade runt mig. Jag tyckte att fru Franséns röst och ögon genomgick en förvandling, hennes röst blev främmande, liksom metallisk av hat och hennes ögon såg mig inte längre. Då kom den främmande kvinnan fram till oss, hon la sina armar runt våra axlar och förde oss ut ur rummet, ut till sin bil där hon bad oss vänta.

Den kvällen var full av häftig gråt, och jag minns våra mödrars häpna och förfärade ansikten. Den främmande kvinnan var socialsekreterare, och hon hette Anna Petersen. Hon frågade oss lugnt och intresserat varför vi varit och vad vi gjort hos fru Fransén. Hennes sätt att fråga var så direkt och hon ställde sina frågor just när katastrofen hänt hos fru Fransén, att allt det som vi hemlighållit för andra plötsligt avslöjades genom hennes vänliga saklighet. Allt det drömlika, roliga och mystiska vi varit med

om, sedan vi lärt känna fru Fransén upplystes nu av förnuftets sakliga ljus. Vår berättelse bubblade ur oss, och vi beskrev allt vi upplevt. Annas nyktra och kloka frågor förvandlade det som förut varit underbara skatter för oss, till ömkliga händelser där vi egentligen blivit utnyttjade. Alla de pengar vi gett ut på fru Fransén! Att vi utfört ett tungt sjukvårds- och hushållsarbete i stället för att sköta skolan och umgås med jämnåriga! Och alla de fruktansvärda samtal med andevärlden vi varit med om! Och Garf som hade rört vid mig! Hur? Var hade han hållit sina händer? Jaså, bara om axlarna. Var jag helt säker på det? Det skulle vi prata mera om sen ...

Hela fru Franséns rum föll sönder under kvällens samtal. Inom mig skulle jag i fortsättningen se hennes rum som två rum. Det ena rummet var tätt möblerat, kristallkulan fångade golvlampans sken i regnbågar. I sängen låg fru Fransén och hon tittade skrattande och triumferande på oss, medan hon matade den lilla musen. Elin och jag utförde sysslor kring fru Fransén, och vi var stolta och glada över det vi gjorde. Garf hade troskyldiga blå pojkögon. Det andra rummet var smutsigt, kvavt och ovädrat. Golvet var fullt med genomskinliga glasskärvor från den sönderslagna kristallkulan. Fru Franséns skrik skar genom rummet, och Garf fördes ut i blind lydnad. Elin och jag var två utnyttjade och naiva småflickor, som inte visste vårt eget bästa. Det var samma rum, sett med olika ögon vid olika tidpunkter och bägge rummen fanns nu i mitt medvetande. Det uppstod en stark spänning mellan de två rummen, och jag pendlade i lång tid emellan och kände mig vilsen och hemlös. Det första rummet kunde jag bara prata om med Elin, dit kunde bara vi gå, det var stängt för omvärlden. Det andra rummet hade alla som ville insyn i. Omvärlden kunde rysa åt det och folk kunde känna sig lyckligt lottade, att de slapp sätta sin fot i det. På det rummet såg man med medömkan och förakt.

Det var sen kväll, när mamma och jag blev ensamma med varandra. Socialsekreteraren, Elin och hennes mamma hade åka hem. Kökslampan lyste tryggt över matbordet, jag tittade mig omkring, allt såg hemvant och välbekant ut. Åh, jag hade ju inte velat göra

mamma rädd och besviken. Hon stod med ryggen mot mig och tittade ut i den ljusa sommarnatten. Hennes röst lät så ömklig och liten, när hon frågade, om jag kunde förlåta att hon haft så dåligt med tid för mig, hon hade varit så upptagen av sitt eget. Jag kände mig omtumlad. Vad var det mamma sa egentligen? Bad hon mig om ursäkt för något? Jag blev plötsligt den stora och mamma den lilla. Hon vände sig om, och jag såg att hon grät. Förstod mamma inte, att det Elin och jag upplevt inte var så farligt, att vi egentligen haft det bra? Men mamma la sin hand lätt över min mun och bad mig sluta, vi hade pratat nog om det i kväll, tyckte hon. Hon berättade att hon beslutat att hon skulle följa med mig till ridskolan en gång i veckan. Så kunde vi rida, det hade jag ju alltid velat, eller hur? Om pappa bara hade levt då hade allt det här inte hänt, förebrådde hon sig. "Berätta lite om pappa", bad jag, och mamma försökte, fast det gjorde så ont i henne, det såg jag. Mamma och jag satt vid köksbordet till långt ut på natten. Jag insåg, att mamma aldrig skulle kunna förstå, eller vilja ta del av händelserna hos fru Fransén, men mamma visade mig på mycket annat som vi skulle kunna dela. Längre satt vi och pratade med varandra, tills kökslampans sken flöt samman med gryningsljuset.

IV

Det hade gått ungefär ett år sedan Elins och mitt sista besök hos fru Fransén. Elin och jag umgicks inte så mycket mera. Jag red, och Elin spelade badminton. Sporten tog stor del av vår fritid. De vuxna var lättade. Elin och jag tycktes ha kommit över händelserna hos fru Fransén och det verkade som vi nu hade normala intressen för vår ålder.

De samtal vi haft på barnpsyk tycktes ha hjälpt oss. Vi såg allt mera på det som hänt med omvärldens ögon, eller kanske snarare med de ögon vi föreställde oss att omvärlden hade. Under våra samtal med experterna på barnpsyk ändrades vår berättelse. Den hade från början varit full av sammanhang som hade varit oförståeliga för de vuxna. Det uppfattades, som om vi förträngde delar, fast vi i vår verklighet fortfarande befann oss i fru Franséns underbara rum och inte såg några faror där. Både Elin och jag hade på det strängaste blivit förbjudna att gå till fru Franséns lägenhet. I början hade vi naturligtvis frågat efter henne, men vi fick alltid undvikande svar, och förstod snart att vi inte borde fråga mera.

Inte minst Garfs roll drogs fram som central på barnpsyk. En hastig nästan fågellätt beröring, mellan en ensam, säregen man och en tolvårig flicka, gavs nu skrämmande och abnorma proportioner. Jag användes som vittne genom psykologen mot Garf, utan att själv riktigt förstå det. Jag återsåg aldrig Garf, och jag vet inte vad som hänt honom. Jag minns, att jag frågade efter honom några gånger, men fick till svar att jag inte behövde vara rädd. Garf kunde inte göra mig något längre. Hade han då gjort mig något ont? Jag började själv nästan tro det. Kanske hade Garf tryckt något farligt mot mitt bröst, kanske hade hans vanställda

ansikte smittat mig rakt in i hjärtat, så jag skulle växa upp till en onormal kvinna, stämplad för livstid. Ja, Garf hade nog gjort mig illa, kände jag, och jag började tvivla på den ursprungliga upplevelsen. När jag berättade det för psykologen, såg han belåten ut, äntligen vågade jag bearbeta det jag förträngt, ansåg han. Jag såg på psykologens belåtna ansikte, han skulle få så han blev riktigt nöjd tänkte jag, och så förrådde jag Garf.

Våra samtal på barnpsyk upphörde, då psykologens ansikte lyste av belåtenhet, och han kunde nicka förstående och instämmande åt hela vår berättelse. Då ansågs vi ha fått all hjälp vi behövde.

Elin och jag gled in i vardagen. Vi började undvika varandra. Jag visste och Elin visste att vi svikit fru Fransén, Garf och våra upplevelser med dem. Vi behövde bara titta på varandra så visste vi att den andre också visste. Det var alldeles för plågsamt att påminnas om det, och därför undvek vi varandra. När man var ensam kunde man i alla fall låtsas att man inte visste det. Jag såg Elins ljusa hästsvans svänga av och an, när hon gick hem från skolan med någon annan.

En eftermiddag under den här perioden gick jag långsamt hem från skolan. I morse hade det varit isande kallt, nu fram på eftermiddagen bröt solen genom kylan och påminde om att våren var på väg. Min tjocka vinterjacka kändes alldeles för varm, och avgaserna från den ihållande trafiken låg som ett lock över gatorna. Jag kände mig trött och varm, och jag hade inte lust till någonting. Jag tittade ner i gatan där jag gick. Jag brydde mig inte om, vad som hände runt omkring mig. För min skull kunde vad som helst få hända, bara jag slapp att delta. Jag passerade det lilla konditoriet på Vesterbrogatan, som jag alltid brukade gå förbi, och plötsligt fick jag lust att gå in och dricka något kallt. Det kändes ovant och vuxet att beställa en läsk och ett wienerbröd (napoleonbakelser hade jag slutat att äta), och pengarna räckte precis. Jag sjönk ner vid ett bord i den halvskumma, svala cafélokalen. Här och var vid de små borden satt gästerna utspridda. De hade stannat upp en liten stund i vardagens jäkt. De

flesta satt ensamma och fingrade förstrött på kaffekoppen eller höll en cigarett mellan fingrarna. Det hände, att en blick vågade sig ut i rummet, för att strax fångas in igen. Runt de ensamma konditorigästerna fanns liksom osynliga cirklar, som avskärmade dem från varandra. Jag längtade bort, men jag visste inte, vad jag egentligen längtade efter eller vart jag ville ta vägen. Då kom två medelålders damer in. De satte sig inte så långt från mitt bord. Jag tyckte att damerna såg väldigt lika ut. De hade båda två trötta ögon och ett uppgivet drag kring munnen. Men den ena damen hade högt tuperat hår, varemot den andras hår låg i prydliga lockar runt ett diskret sminkat ansikte. De stack ihop huvudena över kaffekopparna och pratade lågmält och förtroligt med varandra, helt avskärmade från övriga gäster. Ibland hördes det. "Nä, men det är ju helt otroligt", eller "har man hört på maken", eller "det var väl det jag kunde tro" och ögonen blev stora och runda och förfärade över någonting som sas. Plötsligt spetsade jag öronen. "Det var för väl, att det gamla mediet Fransén kom på St Michaels vårdhem ...". Jag hörde det tydligt, sen sänkte de rösterna, och även om jag ansträngde mig, kunde jag inte höra vad de sa. Efter ett tag höjdes rösterna igen och den tuperade damen snörpte på munnen: "Det är minsann för väl, en sån skandal", sen sänktes rösterna och damerna stack ihop huvudena ännu tätare.

Plötsligt visste jag, vad jag skulle göra. Naturligtvis skulle jag besöka fru Fransén på vårdhemmet. Det kunde ju inte vara fel, Vi var förbjudna att gå till hennes lägenhet, men ingen hade sagt att vi inte fick gå till vårdhemmet. Vi hade inte ens vetat om, att hon var där. Nästa dag i skolan tog jag mod till mig och gick fram till Elin. Jag berättade vad jag hört, jag var nästan säker på att det rörde sig om den fru Fransén, som vi också kände. Elin och jag tittade på varandra. Vi hade inte pratats vid på länge och vi hade nu plötsligt så mycket att säga. Genom det vi varit med om tillsammans, hade osynliga band uppstått mellan oss, och oberoende av om vi fortsatte att träffas eller ej, kunde vi när som helst knyta ihop de banden igen.

Vi skolkade från skolan de två sista lektionerna och tog buss nr 14 till St Michaels vårdhem.

Vi frågade efter fru Fransén i receptionen. En vänlig sjuksköterska tittade överraskat på oss. Hon tyckte att det var bra att vi besökte fru Fransén, det hade inte varit ett enda besök under hennes sjukhusvistelse. Var vi kanske släkt med henne? Jaså, inte, men goda vänner. Det var bra, kanske kunde vi få kontakt med fru Fransén, för hon låg bara och stirrade in i väggen och ville knappast äta eller dricka. Sjuksköterskan suckade tungt och gick framför oss för att visa vägen till fru Franséns vådrum. Vi gick genom en lång ödslig korridor, där en stor rund klocka hängde. Våra steg ekade ihåligt. Vi stannade framför en gråmålad dörr, sjuksköterskan öppnade den, Vi gick in i patientrummet, Allt verkade opersonligt och sterilt vitt. De blanka golven utan mattor, de släta vita väggarna och det starka neonljuset som strömmade från taket gav ett livlöst och anonymt intryck. Detta rum så olikt fru Franséns gamla rum! Här fanns ingen vrå att dra sig tillbaka till, eller någon varm färg att vila blicken vid. På den vita väggen hängde två landskapstavlor målade i bleka intetsägande färger. Bilder som man såg utan att fästa sig vid. De sex praktiska sjukhussängarna stod rakt ut från väggen och ovanför sängarna fanns blankputsade kranar och rattar. En gammal kvinna sov i sängen närmast oss, hennes snarkningar bröt då och då tystnaden. Hennes tillhörigheter låg på sängbordet. Där fanns ett par glasögon, ett fotografi av en ung student, en psalmbok, tidskriften "Vaktornet" samt "Hemmets Journal". En protesmugg till löständerna och en flaska mineralvatten fick också plats. En blick på en människas sängbord och hennes liv låg blottat för oss! I detta vita opersonliga rum fanns inget utrymme för en människas privatliv. Här trivdes sjukvården, som alla förväntades anpassa sig efter.

Sjuksköterskan gick bort till sängen vid fönstret "Fru Fransén har besök", sa hon. "Två rara flickor är här, ska vi inte hälsa?" Vi gick närmare sängen. Där låg fru Fransén. Ja, vi kunde se att det var hon, men det var ändå inte hon, så förändrad var hon.

Mitt hjärta började slå fortare och jag kände samma närhet till döden, som jag gjort den gången vi kom till lägenheten då hon sov. Skillnaden var bara att här upplystes allt av sjukvårdens skarpa ljus, och fru Franséns ansikte skulle den här gången inte upplysas av igenkännandets glädje och bli närvarande. Jag gav till ett halvkvävt skri, men fru Fransén reagerade inte. Hon stirrade långt bort, rakt genom den vita sjukhusvägen. Hon hade magrat, och huden hände skrynklig. Hon låg ovanpå sängen, i en rutig sjukhusrock. Då såg jag plötsligt att det ena benet var mycket kortare än det andra, det slutade strax under knäet. Både det långa och det korta benet var fint omlagt, det syntes att det var duktig sjukvårdspersonal som gjort det. Jag pekade stumt på det kortare benet. Det hade inte gått att rädda benet, man hade varit tvungen att amputera det, förklarade sjuksköterskan i låg ton. Jag mindes hur vi tvättat och lagt om benen, och hur jag känt dödens närvaro i de djupa såren. Fru Fransén som hela tiden vägrat kontakta läkare hade till sist fått ge sig.

Hennes inåtvända blick och fullständiga likgiltighet för vårt besök, fick oss att känna oss maktlösa och överflödiga. "Vi kommer igen, när du mår bättre", var det enda jag kunde komma på att säga, fast jag hörde hur fel det lät. Jag visste att vi borde ha kommit då hon mått som sämst. Men vi hade inte vetat, eller snarare hade alla velat att vi skulle glömma fru Fransén så snabbt som möjligt, och vi slutade att fråga efter henne, så vår omgivning skulle bli nöjd och se på oss med godkännande ögon igen. Av den kraftfulla, stora kvinnan, som på ett märkligt sätt dragit in oss i sin värld, fanns nu bara uppgivenhet och viljelöshet, och hon låg okontaktbar framför oss.

Elin och jag lämnade fru Fransén där i sjukrummet, och vi skulle aldrig möta henne igen. En kort dödsannons, några månader senare, meddelade att fru Ingeborg Fransén avlidit efter en längre tids sjukhus och att begravningen ägt rum i stillhet. Det var mamma som visade mig dödsannonsen. Nu tillhörde fru Fransén för alltid de döda. Hennes namn hade omgivits med iskall tystnad redan innan hon var död. "Tänker du ofta på henne?" kunde mamma inte låta bli

att fråga. Jag märkte mammas oro, när hon såg mitt allvarliga ansikte. Jag såg alldeles för sorgsen och lillgammal ut för min ålder, sånt bekymrar en mamma. Skulle jag då aldrig glömma? Nej, glömma skulle jag aldrig, men tiden skulle förändra minnet, och jag skulle komma att nicka förstående åt de vuxnas uppbraghet över Elins och min vänskap med fru Fransén och Garf. Jag skulle komma att gå ut och in i en oändlig rad av rum med de mest skiftande möblemang, och jag skulle sitta vid de små caféborden och lära mig att låta blicken gå oseende mellan människor.

Fast nu kommer jag till det underbara, som jag skulle upptäcka att upplevelserna hos fru Fransén också fört med sig. Mitt i det allra smutsigaste rummet man kan tänka sig, där dammet låg som en grå hinna över möblerna, kunde jag ibland plötsligt se något vackert och enastående. Och då mindes jag fru Franséns rum, som vi upplevt det allra första gången och jag förstod med ens att hon gett Elin och mig en gåva. Våra ögon hade fått en skärpa som hjälpte oss att tränga igenom smuts och förnedring och bisarra beteenden. På den djupaste botten kunde jag ibland se ett par vidöppna ögon glimma till, och jag visste att här fanns skönhet och liv och om jag bara såg länge nog skulle det våga visa sig och komma fram. Det var gåvan vi fått av fru Fransén, men det skulle dröja många år innan jag förstod det.

I serien **MEDDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har tidigare utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér
- 1986:3 **UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne** av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson

- 1987:1 **FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 **FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL** av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 **40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND** av Åke Elmér
- 1987:4 **VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 **ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE** av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 **SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE** av Anders Östnäs
- 1987:7 **FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN** av Eric Olsson
- 1988:1 **EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR** av Gunvor Andersson
- 1988:2 **THE MAN IN SEXUAL COMMERCE** av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 **FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54** av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 **MALMÖ - i kulmen av fattigdomspsykeIn** av Tapio Salonen
- 1988:5 **PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder** av Anna Meeuwisse
- 1988:6 **UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND** av Bengt Svensson
- 1988:7 **HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET** red av Peter Andersson
- 1989:1 **FATTIGLIV** av Gerry Nilsson
- 1989:2 **MAKT OCH MOTSTÅND - aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö** av Leif R Jönsson
- 1989:3 **FOSTERHEMSFÖRVALTNINGEN** av Bo Vinnerljung
- 1989:4 **GUSTAV MÖLLER OCH SJUKFÖRSÄKRINGEN** av Per Gunnar Edebalk

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-10 70 00